

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**Факультет готельно - ресторанного та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного та готельного бізнесу**

«До захисту в ЕК»

В.о. декана факультету

_____ Цирульнікова В. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 2021 р.

«До захисту допущено»

В. о. завідувача кафедри

_____ Мельник І. Л.
(підпис) (прізвище та ініціали)

« ____ » _____ 2021 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР**

зі спеціальності _____ 242 «Туризм»
(код та назва спеціальності)

освітньо-професійної програми _____ «Туризмознавство»

на тему: _____ «Розвиток туризму на основі історико-культурного потенціалу
Харківської області»

Виконав: здобувач 2 курсу, групи ТУ- 2 – 4М

_____ Горенчук Богдана Михайлівна
(прізвище, ім'я, по батькові повністю)

_____ (підпис)

Керівник _____ Антоненко Ірина Ярославівна
(прізвище, ім'я та по батькові повністю)

_____ (підпис)

Рецензент _____ Парубець О.В.
(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних
посилань.

Здобувач _____
(підпис)

Київ – 2021 р.

Факультет готельного-ресторанного та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного та готельного бізнесу
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 242 «Туризм»
(код і назва)
Освітньо-професійна програма Туризмознавство
(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. завідувача кафедри _____

Мельник І. Л.

“ _____ ” _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Горенчук Богдана Михайлівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Розвиток туризму на основі історико-культурного потенціалу Харківської області»

керівник роботи Антоненко Ірина Ярославівна, проф, д. економ.наук

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від “27” листопада 2020 року
№968-кс

2. Строк подання здобувачем роботи 12 лютого 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи наукова, фахова література, статистична звітність підприємства

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Теоретичні аспекти розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу регіону.

Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси харківської області як потенціал розвитку туризму в регіоні.

Розробка пропозицій по впровадженню інновацій в діяльність туристичних підприємств

Концепція створення туристичного атласу «Харківщина. Культурно-історична та природна спадщина».

5. Перелік графічного матеріалу

рисунків – 7, таблиць – 15, додатків-3.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Антоненко І. Я., проф., д.е.н		
II	Антоненко І. Я., проф., д.е.н		
III	Антоненко І. Я., проф., д.е.н		
IV	Антоненко І. Я., проф., д.е.н		

7. Дата видачі завдання 01 жовтня 2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	01.09.2020-30.09.2020	виконано
2	Оформлення і затвердження завдання на роботу	01.10.2020-07.10.2020	виконано
3	ВСТУП РОЗДІЛ 1 Теоретичний	08.10.2020-21.10.2020	виконано
4	РОЗДІЛ 2 Аналітичний	22.10.2020-30.10.2020	виконано
5	РОЗДІЛ 3 Проектний	02.11.2020-20.11.2020	виконано
6	РОЗДІЛ 4 Дослідно – рекомендаційний	23.11.2020-10.12.2020	виконано
7	Висновки та пропозиції. Список використаних джерел. Додатки	11.12.2020-24.12.2020	виконано
8	Оформлення роботи за структурою, представлення кваліфікаційної роботи на кафедрі та попередній захист у комісії	28.12.2020-22.01.2021	виконано
9	Доопрацювання, оформлення, друкування, підготовка матеріалів до захисту	25.01.2021-03.02.2021	виконано
10	Представлення готової зшитої кваліфікаційної роботи на кафедрі	12.02.2021	виконано
11	Захист кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії	19, 20.02.2021	

Здобувач

(підпис)

Горенчук Б. М.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Антоненко І. Я.

(прізвище та ініціали)

РЕЗЮМЕ

Кваліфікаційна робота складається з 120 сторінок. Кількість розділів - 4, рисунків - 7, таблиць - 15, додатків - 3.

Об'єктом дослідження є процес розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу області.

Предметом кваліфікаційної роботи є теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу Харківської області.

Метою дослідження є вивчення теоретико-методичних та практичних аспектів щодо розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу регіону та надання пропозицій щодо покращення даного процесу.

У I розділі висвітлено суть, зміст, історію розвитку історико-культурного туризму, охарактеризовані історико-культурні туристичні ресурси території та показаний розвиток історико-культурного туризму в Україні на сучасному етапі.

У II розділі здійснена характеристика природно-оздоровчих та історико-культурних ресурсів Харківської області, показаний сучасний стан організаторів туристичної галузі в Харківській області.

У III розділі здійснена оцінка існуючих та пріоритетних видів туристичної діяльності Харківської області, визначені перспективні напрями розвитку туризму Харківської області, показаний процес управління туристичним іміджем Харківської області в конкурентному середовищі.

У IV розділі дані пропозиції розвитку туризму на основі історико-культурних проєктів та маршрутів Харківської області, здійснена економічна та соціальна ефективність історико-культурних розробок Харківської області, окреслена концепція створення туристичного атласу «Харківщина. Культурно-історична та природна спадщина»

КЛЮЧОВІ СЛОВА: туризм, історико-культурні ресурси, область, туристичний маршрут, проєкт, програма розвитку.

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Висвітлення суті, змісту, історії розвитку історико-культурного туризму

1.2. Історико-культурні туристичні ресурси території

1.3. Розвиток історико-культурного туризму в Україні на сучасному етапі

Висновки до 1 розділу

Розділ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

2.1. Характеристика природно-оздоровчих ресурсів Харківської області

2.2. Оцінка культурно-історичного потенціалу Харківської області

2.3. Сучасний стан організаторів туристичної галузі в Харківській області

Висновки до 2 розділу

Розділ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Існуючі та пріоритетні види туристичної діяльності Харківської області

3.2. Перспективні напрями розвитку туризму Харківської області

3.3. Управління туристичним іміджем Харківської області в конкурентному середовищі

Висновки до 3 розділу

Розділ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1. Перспективи розвитку туризму на основі історико-культурних проєктів та маршрутів Харківської області

4.2. Економічна та соціальна ефективність історико-культурних розробок Харківської області

4.3. Концепція створення туристичного атласу «Харківщина. Культурно-історична та природна спадщина»

Висновки до 4 розділу

Висновки та пропозиції

Список використаних джерел

Додатки

ВСТУП

Актуальність теми. Україна увійшла в XXI століття в стані економічної та екологічної кризи з пошуками шляхів виходу з неї і намаганнями включитися до світових економічних процесів та прагненнями інтегруватися в європейський простір. Це спонукає не тільки державні структури різного рівня, а й, насамперед, науковців до пошуків нових підходів щодо аналізу стану держави та її регіонів, напрямів активізації всіх складових потенціалу їхнього піднесення, що потрібно для формування шляхів нового якісного розвитку економіки країни й підвищення рівня життя населення.

При опрацюванні регіональних стратегій розвитку слід більше уваги звернути на важливий економіко-географічний чинник - різноманіття існуючих у регіонах історико-культурних пам'яток. За їхньою кількістю Україна належить до країн з багатою історико-культурною спадщиною.

Нині відбувається активна інтеграція України до світового культурного простору, тому повноцінне та всебічне виявлення й вивчення культурної спадщини з метою виваженого використання і комплексного збереження її – стратегічне, державної ваги гуманістичне і науково-практичне завдання. Захист вітчизняної культурної і духовної спадщини визнано одним з пріоритетів Стратегії національної безпеки України, що підтверджує актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною базою дослідження є теоретичні й прикладні дослідження спадщини, які здійснюють культурознавці, історики та правознавці Л.Д. Божко, І.В. Давиденко, Є.А. Ліньова, економісти, економіко-географи та фахівці туристської галузі О.О. Бейдик, В.Ф. Кифяк, В.К. Євдокименко, В.Є.Єрмаченко, О.О. Любіцева, В.А. Квартальнов, М. П.Кляп, Л.М. Черчик, І.М. Яковенко, Ф. Ф. Шандор а також теоретичні та прикладні розробки у

сфері історико-культурної та природної спадщини провідних вчених – В.В. Абрамов, М.В. Соколова, Л.М. Устименко.

Мета кваліфікаційної роботи. Метою дослідження є вивчення теоретико-методичних та практичних аспектів щодо розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу регіону та надання пропозицій щодо покращення даного процесу.

На основі цього були поставлені такі **завдання**:

- висвітлити суть, зміст, історію розвитку історико-культурного туризму;
- дослідити розвиток історико-культурного туризму в Україні на сучасному етапі;
- дати оцінку природно-оздоровчих ресурсів та культурно-історичного потенціалу Харківської області;
- визначити існуючі та пріоритетні види туристичної діяльності Харківської області;
- провести діагностику перспективних напрямів розвитку туризму Харківської області;
- проаналізувати процес управління туристичним іміджем Харківської області в конкурентному середовищі;
- запропонувати шляхи розвитку туризму на основі історико-культурних проектів та маршрутів Харківської області;
- визначити їх економічну та соціальну ефективність;
- запропонувати концепцію створення туристичного атласу «Харківщина. Культурно-історична та природна спадщина».

Об'єкт кваліфікаційної роботи: процес розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу області.

Предмет кваліфікаційної роботи: теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу Харківської області.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в праці застосовано системно-структурний підхід, використано методи: порівняльно-географічний, типології, ранжування, статистичного аналізу, графічного, картографічного моделювання, типологічної матриці, геоінформаційні тощо.

Інформаційною базою дослідження стали публікації, монографії та статті в періодичних виданнях із різних аспектів функціонування сфери культурної спадщини, туризму, культурології, містобудування та архітектури тощо; емпіричні матеріали першоджерел – статистичні збірники, довідники, нормативно-правові документи, державні, регіональні та місцеві галузеві й соціально-економічні програми та стратегії Харківської області.

Практичне значення одержаних результатів. Результати кваліфікаційного дослідження можуть бути використані в розробці положень щодо розвитку історико-культурного потенціалу області.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у таких пропозиціях, що представляють наукову новизну:

- запропоновано дослідити процес управління туристичним іміджем Харківської області в конкурентному середовищі;
- уточнено Концепцію створення туристичного атласу культурно-історичної спадщини регіону.

Публікації у наукових виданнях. Основні положення кваліфікаційної роботи опубліковані у тезах «Харківська область як туристичний регіон України» збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції “Економіка, фінанси, облік і право: аналіз тенденцій та перспектив розвитку”, (7 грудня 2020 року).

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний зміст роботи викладено на 120 сторінках, містить 15 таблиць і 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Висвітлення суті, змісту, історії розвитку історико- культурного туризму

У сучасних вітчизняних та міжнародних документах, що стосуються розвитку туризму, наголошується на економічному, світоглядному, пізнавальному й комунікативному значенні туризму як особливого соціально-культурного інституту загальнолюдської культури, що, безперечно, актуалізує розвиток та використання в туризмі унікальної історико-культурної спадщини кожної країни та регіону, виокремлюючи її неповторність та особливості [1].

Науковцями здійснено спробу класифікації напрямів та видів туризму залежно від критеріїв, в тому числі й за метою подорожей, проте, ці види туризму тісно переплітаються між собою, тому погоджуємося з констатацією В. Кицяка, що «виділити їх у чистому виді не завжди можливо. Наприклад, етнічний туризм може поєднуватися з релігійним, екскурсійний – із рекреаційним і т.д.» [2, с. 85].

Більше того, кількість видів туризму та їх назви у працях науковців, в яких подається класифікація туризму за видами, суттєво відрізняються. Залишимо поза увагою наявні підходи авторів до класифікації видів туризму за часовими характеристиками, за територіальними ознаками та за деякими іншими критеріями, а стисло проаналізуємо науковий доробок вчених, що стосується класифікації видів туризму за метою.

Беручи за основу мету В. Кицяк у своїх книгах виділяє 15 видів туризму [2, с. 84-85; 2, с. 78-79], В. Торяник і П. Макушев – 16 [4, с. 31-33], В. Єрмаченко і Г. Брусільцева – 17 [5, с. 24-25], а М. Кляп і Ф. Шандор – 85 [6, с. 198-296].

Щодо видів туризму, в більшій чи меншій мірі пов'язаних з ознайомленням з історичними та культурними пам'ятками, то в названому вище переліку В. Кифяка – це екскурсійний, етнічний, релігійний і військовий туризм, в переліку В. Торяника і П. Макушева – це пізнавальний, екскурсійний і релігійний туризм, у В. Єрмаченка і Г. Брусільцевої цей перелік обмежується лише культурно-пізнавальним і релігійним туризмом, а от у переліку М. Кляпа і Ф. Шандора – це археологічний, військовий, етнічний, історичний (історико-культурний), культурний, музейний і релігійний туризм.

Досить цікавий підхід щодо характеристики пізнавального туризму подає в своєму дослідженні О. Король: «Пізнавальний туризм – подорожі для ознайомлення з історико-культурними, архітектурними, природними визначними місцями та пам'ятками, відвідування музеїв, картинних галерей, фестивалів тощо. Цей вид туризму ще називають екскурсійним» [7, с. 19].

Варто також звернути увагу на різні підходи в літературі щодо трактування поняття «етнічний туризм».

Наприклад, М. Кляп та Ф. Шандор вважають, що «етнічний туризм (ностальгічний туризм, етнографічний туризм) – різновид туризму, який здійснюється туристами на місця свого історичного проживання» [6, с. 217]. На їх переконання, туристські ресурси для етнічного туризму багаті і своєрідні. Це, зокрема, пам'ятки архітектури, музейні експозиції, архівні матеріали, мальовничі природні місця.

Автори наголошують, що етнічний туризм може бути як внутрішнім (наприклад, відвідування глибинки міськими жителями з метою ознайомлення з архаїчними говорами, фольклором, побутом, культурою і мовами автохтонних народів), так і зовнішнім, який пов'язаний з відвідуванням історичної батьківщини або місць народження родичів.

Останній різновид, як стверджують ці дослідники, часто називається ностальгічним туризмом [6, с. 217].

Н. Малова також вживає терміни ностальгичний туризм та етнічний туризм як синоніми, стверджуючи, що це вид відпочинку, під час якого туристи вивчають визначену етнічну групу населення, її життя, особливості культури, побуту тощо [13, с. 14-16]. Такої ж точки зору дотримується в своєму дослідженні і Н. Чорненко [14, с. 310-311]. Зовсім в іншому ключі трактує цей термін, а одночасно і вид туризму, В. Кифяк, який у своїх дослідженнях різних років незмінним подає таке визначення: «Етнічний туризм – поїздки з метою побачень з рідними та близькими. Ця форма туризму пов'язана з відвідуванням і виїздом у віддалені регіони або інші країни» [2, с. 84; 3, с. 78]. На нашу думку, таке визначення є не лише вузьким і одностороннім, а й помилковим, бо не розкриває сутності цього терміну. Навряд чи можна погодитись зі спробою автора обмежити діапазон етнічного (етнографічного) туризму просто поїздкою з метою побачень з рідними та близькими. Питання залишається дискусійним і потребує більш ґрунтовного вивчення.

Як бачимо, і сутність, і, навіть, назви видів туризму, метою яких є ознайомлення з історико-культурною спадщиною, у різних класифікаційних переліках різні, тому спробуємо з'ясувати спільне і відмінне у трактуванні дослідниками термінів культурний, історичний та історико-культурний туризм.

Поняття «культурний туризм» уперше офіційно на міжнародному рівні застосовано в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.), де зазначається, що це відмінний від інших вид туризму, що враховує культури інших народів [8, с. 171; 9, с. 50]. На думку М. Кляпа та Ф. Шандора, «культурний туризм – це відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток. Основна мета культурного туризму – ознайомлення з туристськими визначними пам'ятками (пам'ятками історії, архітектури, мистецтва, природними та етнічними особливостями, сучасним життям народу)» [6, с. 233].

О. Савіцька, а згодом А. Кочеткова подають у своїх працях визначення М. Кляпа, Г. Дроздової, О. Любіцевої, Міжнародної ради з питань пам'яток та визначних місць і наголошують, що серед вітчизняних та зарубіжних дослідників немає єдиних підходів щодо визначення поняття «культурний туризм» [10, с. 377; 11, с. 131].

В літературі існує ще один підхід, коли дослідники «подрібнюють» культурний туризм, фактично виокремлюючи з нього інші види туризму: культурно-пізнавальний, літературно-художній, історико-археологічний, військово-історичний, історико-архітектурний, релігійно-пізнавальний, культурно-етнографічний туризм. Наприклад, у навчальному посібнику М. Тонкошкура та В. Абрамова не лише перераховуються названі вище види туризму, а й подаються їх визначення та характеристика [12, с. 61-63].

Щодо термінів «історичний» та «історико-культурний туризм», то вони однозначно трактуються дослідниками як синонімічні поняття, ніяких розбіжностей чи інших підходів в літературі ми не виявили [6, с. 221; 15, с. 102]. Найбільш ґрунтовно на сьогодні, на наш погляд, суть історико-культурного туризму висвітлюють у своєму дослідженні М. Кляп та Ф. Шандор, зазначаючи, що «історичний туризм (історико-культурний туризм) – це різновид туризму, метою якого є відвідання місцевості, пов'язаної з історією та історичною спадщиною». Автори наголошують, що ряд регіонів багатий такими унікальними історичними територіями, як стародавні міста, садибні і палацово-паркові ансамблі, комплекси культурної архітектури, історичні будівлі, історико-культурні пам'ятки, тому, на їх переконання, при організації унікальних територій слід поєднувати традиційні форми діяльності, що історично сформували ці території, з інноваційними видами, до числа яких належить і туризм, причому, нові види діяльності повинні доповнювати, а не придушувати сформовані господарські, соціо-культурні та природні процеси. Дослідники звертають увагу на те, що при розвитку туристської інфраструктури важливо не порушувати історичний вигляд території, кожен знову створюваний туристський центр або ж об'єкт повинен

відповідати національним особливостям, традиціям і одночасно мати свій неповторний вигляд. Створення природно-історичних парків має сприяти порятунку найцінніших пам'яток культури та історії як цілісних архітектурно-ландшафтних і культурних комплексів [6, с. 221].

Культурну, історичну та природну спадщину в історичному туризмі, на думку М. Кляпа та Ф. Шандора, прийнято ділити на такі категорії: надбання, що використовується в основному туристами (фестивалі, пам'ятники); надбання змішаного користування (менш значні історичні пам'ятники і музеї, театри, заповідники); надбання, що використовується в основному місцевим населенням (цивільні споруди, культові об'єкти, кінотеатри, бібліотеки). Прикладом нового підходу до розвитку традиційних форм туризму є, як наголошують автори, рекомендації щодо підвищення рівня історико-культурного змісту туру через включення до його програми знайомства з місцевими визначними пам'ятками, навіть якщо мова йде про організацію короткострокової екскурсії або спеціалізований тур. Кожен регіон має унікальну історичну спадщину [6, с. 221].

Учені виділяють чотири принципи історичного туризму: 1) активне сприяння у збереженні спадщини місцевості – культурного, історичного та природного; 2) підкреслення і виділення унікальності спадщини місцевості щодо інших регіонів; 3) формування у місцевого населення почуття гордості і відповідальності за унікальну спадщину; 4) розробка програми розвитку туризму на основі використання унікальної спадщини місцевості [6, с. 221-222].

Заслуговують на увагу висновки та рекомендації, висловлені авторами. Вони констатують, що історичний туризм не тільки приносить доходи регіону, але й дає місцевому населенню підставу пишатися своєю унікальною спадщиною та можливості ділитися нею з туристами. Якщо суспільство буде це враховувати, то зможе створити систему раціонального використання унікальних ресурсів для туризму. Успішний розвиток туризму, а отже, масове залучення потенційних туристів залежить від дій, спрямованих на

збереження культурних, історичних і природних ресурсів місцевості. Реалізація програми з використання історикокультурного та природного потенціалу регіону з метою туризму вирішить одну з найважливіших його проблем – проблему сезонного коливання попиту, шляхом пропозиції різноманітних форм міжсезонного туризму, які передбачають використання елементів культури [6, с. 222].

Про значення розвитку історико-культурного туризму наголошує у своєму дослідженні О.Шершеньова: «В умовах розбудови української держави історико-культурний туризм, зокрема його розвиток в малих історичних містах, стає дієвим засобом раціонального використання вільного часу, проведення змістовного духовного збагачення дозвілля, вивчення історії рідного краю, залучення молоді до пізнання історико-культурної спадщини» [15, с. 102]. Авторка переконана, що історико-культурний туризм здійснює позитивний вплив на гармонійний розвиток духовного потенціалу молодого покоління, а також призводить до гармонізації відносин між різними країнами та народами, змушує уряди, громадські організації і комерційні структури активно брати участь у справі збереження і оздоровлення оточуючого середовища та культурного надбання [15, с. 104].

Попередньо проведена робота дала змогу на основі аналізу публікацій та досліджень останніх років сформулювати визначення історико-культурних ресурсів як системи об'єктів та явищ культурної спадщини, в тому числі нематеріальної, які мають велике суспільне значення, можуть використовуватись або використовуються для задоволення духовних, пізнавальних і рекреаційних потреб людини та розглядаються як фактор економічного, соціального та гуманітарного розвитку суспільства.

Історико-культурні ресурси є найважливішою складовою частиною історико-культурного потенціалу, під яким розуміється сукупна здатність історико-культурних, природних, соціально-економічних та інших факторів та передумов забезпечувати включення культурної спадщини до соціально-економічного та культурного розвитку певної території (рис. 1.1)

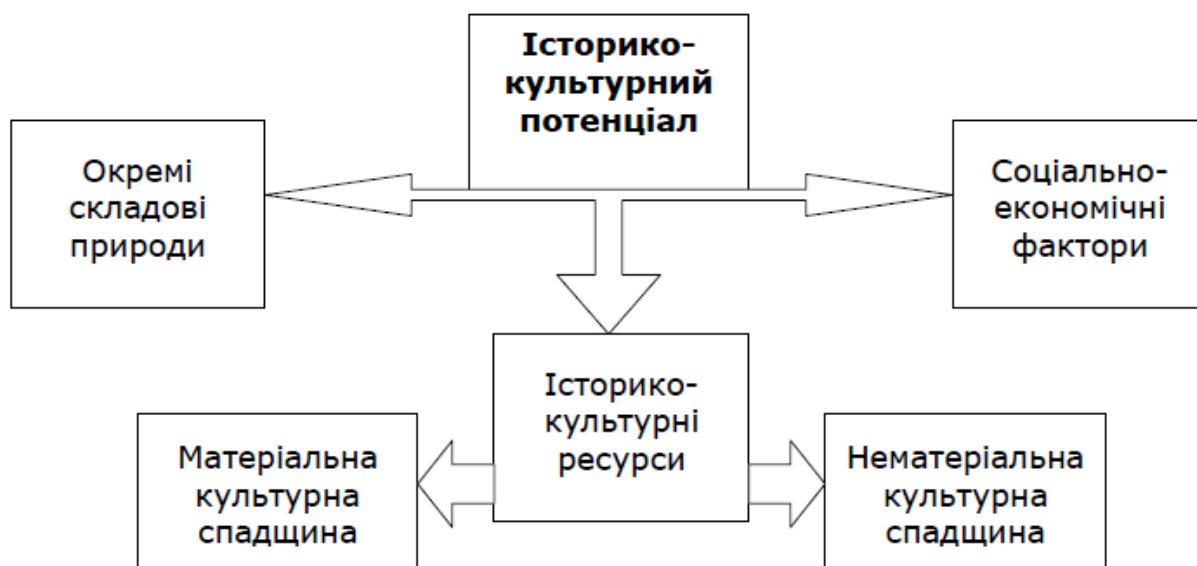

Рис. 1.1. Структура історико-культурного потенціалу

Джерело: [16]

Проведене дослідження тенденцій використання об'єктів культурної спадщини як основи розвитку туризму дало змогу розробити класифікацію видів туризму, визначити їхній зміст та матеріальну базу (історико-культурний потенціал) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Види туризму, засновані на використанні історико-культурної спадщини

Вид туризму та його зміст	Історико-культурні ресурси (потенціал)
Археологічний туризм – відвідування та ознайомлення з археологічними пам'ятками, участь в археологічних експедиціях та проведенні археологічних розкопок за спеціальною ліцензією-дозволом	Археологічні пам'ятки, місця археологічних розкопок
Архітектурно-історичний – відвідування та ознайомлення з пам'ятками історії, архітектури та містобудування	Пам'ятки людської цивілізації та соціально-економічної культури; стародавні міста, руїни стародавніх міст; архітектурні ансамблі, палацові комплекси, культові споруди й храми, малі архітектурні форми; пам'ятки містобудування (міське середовище й міська культура; панорами міст; ландшафтно-планувальна організація й забудова міст); пам'ятки промислової архітектури; пам'ятки ландшафтно-рекреаційної архітектури

Військово-історичний туризм – відвідування та ознайомлення з пам'ятками військової культури та місць воєнних подій	Пам'ятки військової культури та місця воєнних подій (фортеці, оборонні стіни й вали, пам'ятні місця битв і боїв, військові меморіали, пам'ятники, обеліски, місця військових поховань тощо)
Етнічний туризм – відвідування історичної батьківщини або місць народження родичів для вивчення (ознайомлення) з культурною спадщиною свого споконвічного народу, особливостями культури та побуту етнічної групи	Пам'ятки культури та архітектури, музейні експозиції, архівні матеріали, етнічні мальовничі природні та заповідні місця й краєвиди
Етнографічний туризм – відвідування етнографічних об'єктів для пізнання культури, архітектури, традицій, мистецьких форм, побуту того або іншого народу (етносу), що проживає зараз або проживав коли-небудь на цій території	Етнографічні об'єкти (матеріальні й духовні), що містять інформацію про етнічні прояви традиційно-побутової культури за умови їхнього використання для виробництва туристських послуг і задоволення потреби в екскурсійному туризмі. Етнографічні музеї, музеї під відкритим небом; етнографічні села; етнічні ансамблі, етнографічні свята, народні промисли та ремесла
Культурологічний туризм – відвідування та ознайомлення з пам'ятками та творами мистецтва, відвідування та участь у стародавніх традиційних або сучасних постановочних культурних заходах чи подіях (святах, фестивалях тощо) стародавніми та сучасними традиціями, відомими діячами	Твори мистецтва, скульптури; подійні ресурси, пов'язані зі мистецтва, літератури, театру, кіно; галереї, фестивалі тощо; унікальні художні промисли, кустарні ремесла та стародавні види промислового виробництва
Музейний туризм – специфічна діяльність музеїв у сфері пізнавального туризму. Ґрунтується на ідеї комплексного показу (висвітлення) історії й культури територій, що входять в орбіту наукових, просвітницьких та інших традиційних інтересів музею, не в останню чергу зумовлених специфікою й складом тих або інших музейних колекцій	Музеї, виставки, історикокультурні заходи, презентації музейного характеру (експозиції, внутрішні й зовнішні екскурсії, музейні магазини тощо)
Релігійний (паломницький) туризм – відвідування релігійних святинь із пізнавальними цілями, які «посилені духовною функцією», або «з чітко визначеними культовими цілями», ознайомлення з релігійними звичаями, традиціями, ритуалами та обрядами	Сукупність культових об'єктів пізнавального (релігійні пам'ятки антропогенного походження, що використовуються як екскурсійні – діючі храми, які мають історичну або архітектурну унікальність), паломницького та природничосакрального змісту (святі джерела, дерева, скелі)

Джерело: [17]

Щодо історії розвитку історико-культурного туризму в Україні та країнах Європи, то різні аспекти цієї проблеми висвітлені в літературі з

різним ступенем повноти. В першу чергу це стосується дослідження особливостей туристичної політики зарубіжних країн щодо розвитку історико-культурного туризму [16], висвітлення досягнень та проблем в розвитку культурного туризму в Європі [17], загальної характеристики туристичних ресурсів світу і місця в них історико-культурної спадщини [18]. Крім цього, це монографії та навчальні посібники, безпосередньо присвячені історії туризму, написані як вітчизняними дослідниками [19] так і зарубіжними авторами [20]. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлено в працях узагальнюючого характеру про туризм та туризмознавство [21], а також в працях, присвячених туристичному країнознавству [22]. На особливу увагу заслуговують праці, в яких охарактеризовано мережу історичних та краєзнавчих музеїв світу [23], середньовічні замки Європи [24].

Слід зазначити, що за останні роки опубліковано значну кількість видань, присвячених проблемам правового регулювання туристичної діяльності, серед яких не лише десятки статей, а й підручники, навчальні посібники, монографії.

В історичному аспекті державно-правове регулювання туристичної галузі в Україні проаналізовано А. Матвієнком [25], нормативно-правові акти, що стосуються правового регулювання туристичної діяльності в Україні зібрано у виданні під редакцією В. Федорченка [26], характеристика міжнародних документів у сфері туризму вміщена окремими підрозділами в узагальнюючих виданнях [12, с. 84-87; 4, с. 52-61; 27, с. 119-138], досвід і моделі державного регулювання туризму знайшли своє відображення в ряді досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів [12, с. 97-122; 27, с. 84-98; 28, с. 246-274], нарешті багато інших аспектів знайшли висвітлення в підручниках та навчальних посібниках, безпосередньо присвячених правовому регулюванню туристичної діяльності [4; 5; 28; 29; 30].

Проведене дослідження сучасних тенденцій класифікації об'єктів історико-культурної спадщини з урахуванням чинного вітчизняного

законодавства дало можливість запропонувати такий склад компонентної структури спадщини (рис. 1.2).

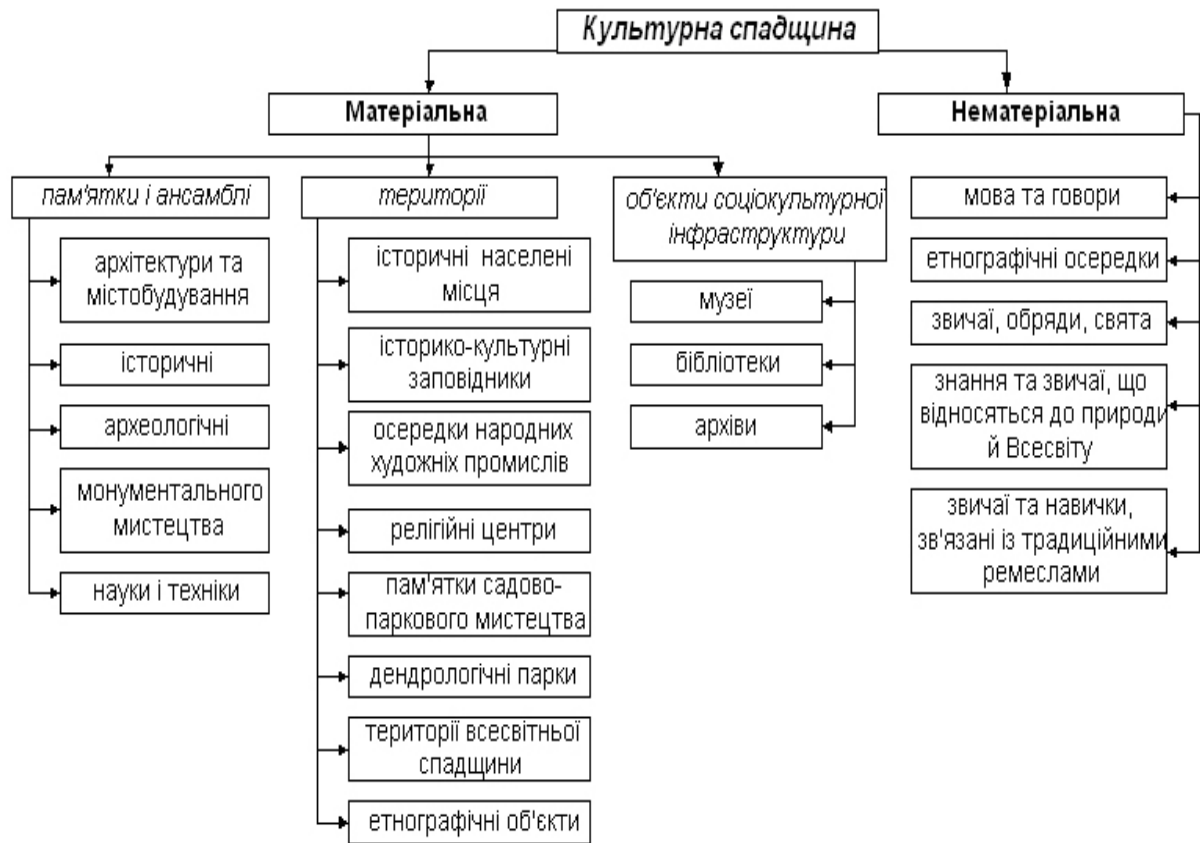

Рис. 1.2. Компонентна структура історико-культурної спадщини

Джерело: [16]

Для успішного розвитку туризму, для збереження унікальної історико-культурної спадщини в Україні використання різнопланового досвіду зарубіжних країн залишається нагальною необхідністю.

1.2. Історико-культурні туристичні ресурси території

Історико-культурні туристичні ресурси — це сукупність створених у процесі історичного розвитку певної території пам'ятників матеріальної і духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу. До групи історико-культурних рекреаційних ресурсів належать пам'ятки історії, історичні архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди культури, спорту тощо.

Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні пам'ятки народу дуже важливі для формування світогляду народу, для задоволення матеріальних, у тому числі туристичних, потреб. У розвинених країнах світу цей туристичний ресурс активно використовують для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад, Італія, Франція, значну частину прибутків, які дає рекреаційне господарство, отримують від вмілої експлуатації історико-культурного потенціалу. Цьому сприяє велика кількість пам'яток, їхня висока художня цінність, добра збереженість, вміла організація туристичних послуг. Всесвітньо відомі пам'ятки історії та культури Риму, Венеції, Флоренції, Парижа приваблюють щороку сотні тисяч туристів [32].

До популярних туристичних об'єктів належать середньовічні замки — укріплене житло середньовічних феодалів, королів, султанів, шахів, інших володарів. Багато замків у Європі та на Близькому Сході побудовані войовничими чернечими орденами. Для замків-фортець зазвичай обирали важкодоступні місця на крутих пагорбах і горах. Навколо замків концентрувалися селища, жителі яких ховалися в замках від ворогів. Замки, різноманітні за архітектурою і внутрішнім облаштуванням, могли витримати довгі місяці облоги і були практично неприступними. У XIV—XV ст. замки втратили своє оборонно-військове призначення і перетворилися на палаци знаті та аристократії.

Значна частина замкових споруд дійшла до наших днів у вигляді руїн, проте збережені й відновлені замки в Іспанії, Німеччині, Швейцарії переобладнані під музеї з багатими колекціями середньовічних картин, посуду, меблів, інших елементів інтер'єру. Замки є цікавим елементом туристичної програми, їх охоче відвідують туристи. Найбільше старовинних замків в Іспанії та Франції — Шовіньї, Фалес, Лош, Кусі, Лувр, Віландо та ін.

Унікальний замок Нойшванштайн у Баварії (Німеччина) з багатьма маленькими вежами послужив Уолтові Діснею прототипом для створення казкового замку "Діснейленда", що став емблемою всіх тематичних парків типу "Діснейленд" (в Америці, Європі та Японії).

В Україні під охороною держави перебувають понад 70 тис. пам'яток історії та культури, серед них понад 12 тис. особливо цінних у туристичному плані пам'яток архітектури, які є зразками монументальних витворів мистецтва, починаючи від III ст. до н. е.

Пам'ятки історії та архітектури на території України розміщені нерівномірно. Більшість із них знаходиться в західних областях України, а також у Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській, Сумській областях та в Республіці Крим. Східні й південні області не є настільки багатими на пам'ятки архітектури, — найдавніші з них датуються XVII ст., що пов'язано з пізнім освоєнням території.

Найбільше пам'яток історії та архітектури розміщено у Львові (2500) та Львівській області. Це пояснюється давнім освоєнням цієї території, віддаленістю від театрів воєнних дій минулого, порівняно високим економічним розвитком та значною густотою населення. Львів розташований на перехресті важливих торговельних шляхів з півночі на південь і з заходу на схід. У Львові збереглися визначні пам'ятки, починаючи від XII ст. Особливо цінними є архітектурні ансамблі площі Ринок (XV—XIX), вулиць Вірменської (XIV—XIX) та Руської, які занесені до списку світової архітектурної спадщини ЮНЕСКО. Мистецьку цінність європейського масштабу мають ансамблі Успенської церкви (XVI—XVII), Святоюрського (XVIII) та Вірменського (XIV—XVIII) соборів; Домініканського костелу (XVIII).

Другим містом в Україні за кількістю пам'яток архітектури є Київ (понад 1500). Передусім це споруди епохи Київської Русі — Золоті ворота (1037), Софіївський собор (1037), Видубицький монастир (XI), ансамбль Києво-Печерської лаври (XI). Зважаючи на виняткову художню цінність, за рішенням ЮНЕСКО, ансамбль споруд Софіївського собору та Києво-Печерської лаври внесені до списку світової культурної спадщини.

Кам'янець-Подільський — місто-заповідник, що за кількістю пам'яток архітектури (понад 150) посідає третє місце в Україні. Особливу цінність

становлять Стара фортеця (XI—XУШ), церкви, костели, житлові та цивільні споруди.

В Україні збереглися пам'ятки, пов'язані з колонізацією Причорномор'я стародавніми греками. Це руїни Херсонесу і Пантікапея в Криму, Ольвії в Миколаївській області.

Через часті напади на землі України іноземних загарбників на її території споруджено чимало замків і фортець, які мають європейське значення. До найцінніших варто віднести замки в Ужгороді, Кременці, Луцьку, Острозі та ін.

Характерними елементами пізнавальних ресурсів є соціальні та природні об'єкти, явища, події, походження яких тісно пов'язане з територією та історією як України, так і інших країн. До них належать, зокрема, місця, пов'язані з життям, діяльністю або перебуванням в Україні всесвітньо відомих письменників, художників, політичних діячів [36].

Вплив туризму на збереження історичних й архітектурних споруд і пам'ятників є надзвичайно великим і, здебільшого, негативним. Саме тому багато років в Італії була закрита для відвідування туристами Пізанська вежа, у Римі існує загроза руйнування Сенату, обмежено кількість туристських відвідувань Ватикану. Єгипетським пірамідам, багатьом пам'ятникам середніх віків також загрожує руйнування.

Останніми роками активізували свою діяльність захисники навколишнього середовища. Між ними та виробниками туристичних послуг склалися взаємини, які можна поділити на три типи.

1. Відносна незалежність — прихильники різних позицій, поважаючи протилежну думку, зберігають ізоляцію і максимально обмежують контакти. Такі взаємини не характерні для масового туризму.

2. Симбіоз (взаємна підтримка) — виявляється як розумне та контрольоване використання природних ресурсів. Природні зони, археологічні зони й історичні пам'ятники оберігаються й підтримуються.

Збереження та підтримка з погляду туризму може проявлятися у таких формах, як:

- стимулювання відновлення історичних місць, будинків і пам'ятників;
- стимулювання трансформації старих будинків і просторів у зовсім нові, з новими туристичними можливостями;
- активізація збереження природних ресурсів;
- підвищення відповідальності за управління й адміністративний контроль, що поліпшує якість навколишнього середовища і дає змогу більшою мірою задовольняти потреби туристів.

3. Конфлікт — з приводу руйнування навколишнього середовища. Руйнівна активність туристів проявляється або в повному винищенні туристичних ресурсів, або в постійному негативному впливі на соціокультурну систему, наслідком якого можуть бути зміна ціннісних систем, моральних законів, загального стилю життя і рівня безпеки.

1.3. Розвиток історико-культурного туризму в Україні на сучасному етапі

Активне просування історико-культурного туристичного продукту є важливою характерною рисою сучасного світового туризму. Базовим маркером історико-культурного туризму є відвідування головних об'єктів, які характеризують історичний процес та культурні явища, значення яких часом виходить за державні кордони і є набуттям світової духовності та культури. Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність створених у процесі історичного розвитку даної території пам'яток матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес та є об'єктами туристського показу. До групи історико-культурних ресурсів належать пам'ятки історії, історико-архітектурні пам'ятки, мистецтва, етнографічні та пам'ятки народної творчості [36].

Але як справедливо зазначають зарубіжні автори, історико-культурний туризм – це не тільки споживання культурного продукту минулого, це також сучасний туристичний продукт, пов'язаний з пізнанням способу життя людей різних регіонів та ін. [8].

У 1960-х роках в Європі відбувся важливий етап відтворення культурного продукту, коли ностальгічні настрої в суспільстві охопили не таке й вже далеке минуле, і це були не тільки 1930-ті роки, але й 1950-ті. Епоха постмодернізму спричинила появу нових тематичних напрямків та специфічних зацікавлень, охарактеризований як другий «музейний бум». Ці ж тенденції призвели до ідентифікації історичних пам'яток в країнах Європи, їх зареєстрована кількість суттєво зросла. Наприклад, у Франції впродовж 1980–1991 рр. – на 27 відсотків. Історико-культурним туристичним ресурсам в провідних країнах Європи відводиться важлива роль в економічному піднесенні депресивних регіонів, створенні таких туристичних продуктів, які складно імітувати.

Близькість Європи як світового лідера історико-культурного туризму є потужним імпульсом для діяльності туристичного бізнесу України, важливим прикладом у формуванні відповідної державної політики. Особлива роль історико-культурного туризму полягає у подоланні негативної тенденції домінування виїзного туризму над внутрішнім.

Музеї України посідають провідне місце в історикокультурній туристичній діяльності. У 2000 р. Міжнародною радою музеїв (ІКОМ) була розроблена Хартія взаємовідносин музеїв та культурного туризму, в якій йдеться про те, що музеї мають на рівних з турфірмами брати участь у розподілі прибутків від туристичної діяльності, у розробці туристичних продуктів. Це передбачає більш активне впровадження ринково-сервісної моделі у роботі з відвідувачами. Серед основних закладів культури музеї залишаються найбільш відвідуваними. За даними статистики, станом на 2018 р. в Україні діяло 574 музеї, які впродовж року відвідало 16,4 млн. осіб [37, с. 10].

Проте культурна сфера дуже вразлива від суспільнополітичних потрясінь, зовнішніх загроз та складної економічної ситуації. Це підтверджує суттєве зменшення кількості відвідувачів музейних закладів Києва з 5 616,8 тис. осіб у 2012 р. до 3 539,0 тис. у 2018 році. Значно менше в столиці України глядачів стали ходити на концерти: якщо у 2012 р. – це 866 тис., то у 2018 р. – лише 602 тисячі слухачів [38].

Державна політика України з виявлення, охорони та збереження пам'яток історії та культури є головною основою для розвитку туризму. Включенню історико-культурних пам'яток в туристичні маршрути об'єктивно сприяє процес виявлення та реєстрації історико-культурних пам'яток. Станом на 2018 р. на обліку перебувають 130 тис історико-культурних об'єктів нерухомої спадщини. За роки незалежності змінилися базові засади пам'яткоохоронної сфери: в основі її діяльності були покладені принципи національного відродження та української державності.

Пам'яткоохоронцями виявлено та зареєстровано нові пам'ятки козацької доби, українського національно-визвольного руху, пам'ятки-свідоцтва Голодомору та політичних репресій.

Станом на 01.01.2018 в Україні загальна кількість пам'яток культурної спадщини, що перебувають на державному обліку, складає 130 007 об'єктів, в тому числі: археологічні пам'ятки культурної спадщини – 65 673, історичні – 45 575, об'єкти монументального мистецтва – 2 434, архітектури та містобудування – 15 919, садово-паркового мистецтва – 311, ландшафтні – 8, науки і техніки – 87.

Функціонує 65 історико-культурних заповідників [37]. Особливість історико-культурного потенціалу України полягає в тому, що не тільки історико-культурні об'єкти, а міста та інші населені пункти є об'єктом туристичного інтересу. У Списку історичних населених місць України зазначено 401 населений пункт, окрім того, в країні нараховується 1 399 історичних міст і селищ, понад 8 тис. сіл з цінною історико-культурною спадщиною, де розташовано близько 70 тис. історичних об'єктів [39].

Оновлення реєстру пам'яток, декомунізація та ідеологізації в пам'яткоохоронній сфері сприяли розширенню історико-культурної бази туризму, створили можливості для залучення цих об'єктів до туристичних маршрутів.

Відповідно відбулося оновлення екскурсійної тематики, яка стала більш різноманітною, такою, яка відповідала новим викликам часу. В посткомуністичну добу з'явилися нові цікаві туристично-екскурсійні маршрути, які розкривають різноманітні сторони історичних подій та процесів, популяризуються спадщину всіх історичних епох української історії.

Екскурсійна справа є важливим компонентом історико-культурного туризму, при тому вона безпосередньо залежить від економічної ситуації та добробуту громадян.

Сучасний показник кількості екскурсантів в Україні набагато менший, ніж у 1980-х роках. Негативною тенденцією є те, що туристично-екскурсійна діяльність є справою незначної кількості турфірм та підприємців. Станом на 01.01.2018 р. екскурсійною діяльністю займалося 64 туристичних підприємств та 87 фізичних осіб – гідів; разом це 151 суб'єкт туристичної діяльності або 4,3% від їх загальної кількості [37, с. 426]. Актуальним є підвищення рівня підготовки гідів, необхідність сертифікації кадрів, урізноманітнення та оновлення тематики з урахуванням індивідуальних потреб туристів.

Розвиток історико-культурного туризму, як й інших видів, залежить від реалізації держаної політики з розвитку інфраструктури, внутрішніх авіаційних перевезень, покращенню діяльності сфери послуг в Україні. Для полегшення переміщення державою вкрай необхідне розширення залізничного та авіаційного сполучення, особливо між обласними центрами, кардинальне вирішення проблеми незадовільного стану доріг. Про великий потенціал внутрішнього туризму свідчить кількість поїздок, які громадяни України здійснили з різною метою. Наприклад, у першому півріччі 2018 р. населення здійснило близько 65 млн. поїздок. За даними операторів

мобільного зв'язку найбільшою популярністю серед туристів користуються: Київська область, де було зафіксовано переміщення близько 18 млн. абонентів, Львівська – 4 млн., Полтавська – 3,4 млн., Житомирська – 3,3 млн., Черкаська – 3,2 млн. абонентів [7].

На сучасному етапі, завдяки діяльності громадських об'єднань, організацій в сфері туризму, професійних асоціацій гідів та екскурсоводів, відроджується тенденція до зацікавлення внутрішнім туризмом, особливо історико-культурним, тільки вже на принципово новій концептуальній основі, з метою відкрити громадянам ще невідомий для багатьох світ історії та культури України.

Висновки до 1 розділу

У сучасних вітчизняних та міжнародних документах, що стосуються розвитку туризму, наголошується на економічному, світоглядному, пізнавальному й комунікативному значенні туризму як особливого соціально-культурного інституту загальнолюдської культури, що, безперечно, актуалізує розвиток та використання в туризмі унікальної історико-культурної спадщини кожної країни та регіону, виокремлюючи її неповторність та особливості.

Дослідження доводять, що історико-культурні ресурси – це система об'єктів та явищ культурної спадщини, в тому числі нематеріальної, які мають велике суспільне значення, можуть використовуватись або використовуються для задоволення духовних, пізнавальних і рекреаційних потреб людини та розглядаються як фактор економічного, соціального та гуманітарного розвитку суспільства.

На сучасному етапі, завдяки діяльності громадських об'єднань, організацій в сфері туризму, професійних асоціацій гідів та екскурсоводів, відроджується тенденція до зацікавлення внутрішнім туризмом, особливо історико-культурним, на принципово новій основі, з метою відкрити туристам ще невідомий для багатьох світ історії та культури України.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

2.1. Характеристика природно-оздоровчих ресурсів Харківської області

В даному розділі, перш за все, треба виходити з того, що Харківська область не є перенасиченою культурно-історичними пам'ятниками регіоном. З огляду на це при дослідженні регіону доцільним є робити наголос на сукупності значень чинників туристичної привабливості території, які характеризують стан матеріально-технічної бази туристичного комплексу регіону в цілому, вподобання туристів, екскурсантів і т.д. Тому виокремимо три типи туристично-рекреаційних ресурсів Харківщини: природно-оздоровчі, історико-культурні та соціально-економічні, але в той же час будемо при розробці турів розглядати їх комплексно, зважаючи на вибагливого клієнта.

Харківська область розташована на північному сході України на межі лісостепової та степової фізико-географічних зон та займає південно-західну окраїну Середньоруської височини. За природно-кліматичними умовами територію області можна розділити на дві зони: лісостепову – це центральні, північні і західні райони і степову – південні і східні райони. Харківська область має вагомі передумови, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному відношенні регіонів України, Європи.

Харківщина має вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у т. ч. природно-оздоровчі ресурси.

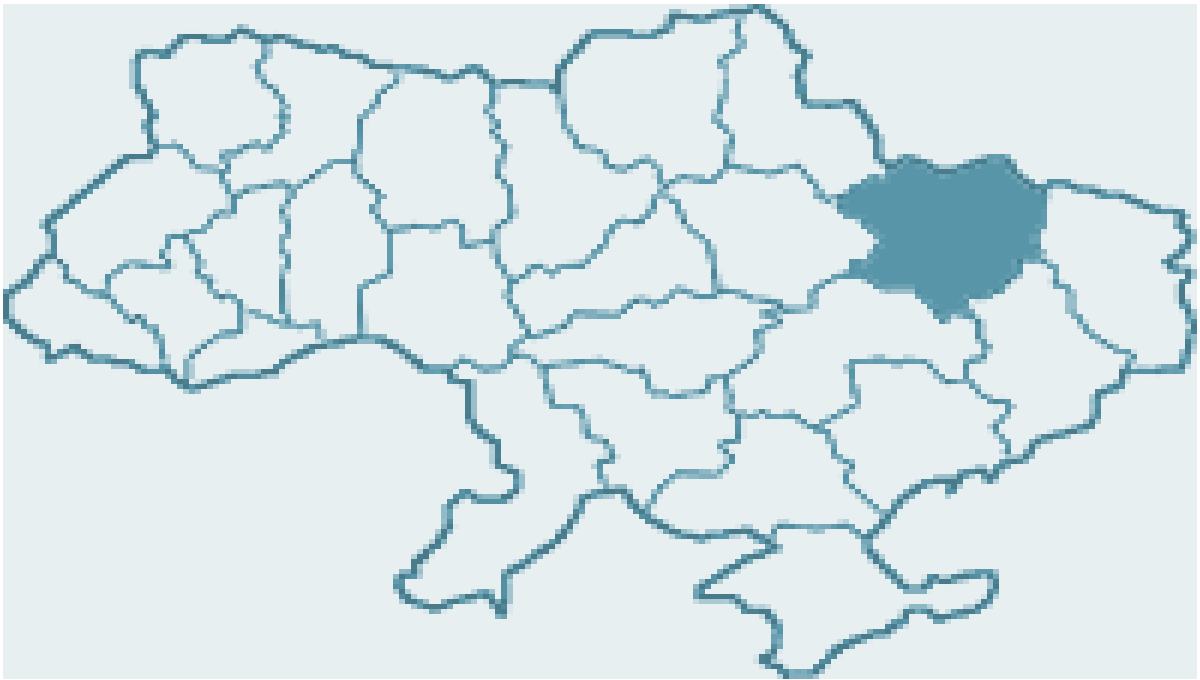

Рис. 2.1. Карта України з виокремленням території Харківської області
Джерело: [41]

Слобожанщина – це край з гостинним населенням, де зберігаються і шануються національні традиції. Харківський регіон має великий потенціал щодо розвитку різноманітних видів туризму пізнавального (екскурсійного), оздоровчо-пізнавального, ділового, спортивного, аматорського (мисливського, рибальського), зеленого, екологічного, релігійного, клубного та ін.

Сьогодні про можливості внутрішнього туризму Харківщини недостатньо поширена інформація на внутрішніх і зовнішніх ринках. Існує нагальна потреба у всебічному інформаційно-рекламному забезпеченні громадськості України та зарубіжжя про розвиток існуючих та перспективних напрямків туристичної галузі у Харківському регіоні, насамперед у сфері туристично-екскурсійних, санаторно-курортних, спортивно-оздоровчих послуг.

Важливим потенціалом для туристичної діяльності є природні рекреаційні ресурси (природно-заповідний фонд, ліси, зелені зони міст та приміських територій, водні ресурси).

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Харківської області має унікальні цінні природні територіальні комплекси, є складовою національної мережі ПЗФ України і включає 220 територій та об'єктів загальною площею 53 тисячі гектарів, що становить близько 2 % від загальної площі нашого регіону.

ПЗФ має велике значення для пізнання, формування екологічного світогляду людей, бережливого ставлення до природи. До об'єктів ПЗФ Харківської області віднесені: національний природний парк “Гомільшанські ліси”, регіональні ландшафтні парки “Великобурлуцький степ”, “Печенізьке поле” та “Ізюмська лука”; заказники загальнодержавного (Бурлуцький, Катеринівський загальнозоологічні, Вовчанський ботанічний) та місцевого значення, заповідні урочища, пам'ятки природи (у т. ч. Гора Крем'янець, Сад ім. Т.Г.Шевченка), парки-пам'ятки садовопаркового мистецтва загальнодержавного значення (Литвинівка, Краснокутський, Наталіївський, Старомерчинський, Шарівський парки), дендрологічні парки (у т. ч. дендрологічний парк загальнодержавного значення Харківського національного аграрного університету ім. В.В.Докучаєва), ботанічні сади (у т. ч. Ботанічний сад загальнодержавного значення Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна), Харківський зоологічний парк загальнодержавного значення.

Національний природний парк (НПП) “Гомільшанські ліси” (утворено у 2004 р., площа 14314,8 га, територія Зміївського, Первомайського районів) має так званий “кліматичний курорт”, тобто зону для відпочинку, проведення різноманітних екотурів. У цьому парку, на території Зміївського району, на початку 2000-х років було відкрито першу на Харківщині екологічну стежку для туристів. В “Гомільшанських лісах”, унікальній екосистемі, ростуть понад 800 видів рослин, у т. ч. реліктові дуби віком 350-750 років.

Експертами ЮНЕСКО встановлено, що тут росте 1000-літній велетенський дуб. На поверхні р. Сіверського Дінця, яка протікає через НПП, можна побачити одну із найдавніших рослин України – водну папороть

(сальвінію плаваючу), а також рідкісні жовті глечики, біле латаття. Ядром парку є ландшафтний заказник “Гомільшанська лісова дача”, на території якої пам'ятки історії періоду бронзової ери – Київської Русі.

Неповторні територіальні комплекси Харківщини – це Дворічанський та Слобожанський природні парки, які в недалекій перспективі будуть віднесені до НПП України. У Дворічанському парку (площею 3 тис. га) знаходяться ендеміки (рослини і тварини, яких більше нема у світі). У цій місцевості, де знаходяться крейдянні відкладення, зростають 400 видів фауни, у т. ч. 44 рідкісних рослин. Цікавий комплекс комах – понад 150 видів. 4 вида тварин занесені до міжнародних Червоних книг, 16 видів – у Червону книгу України. У Дворічанському парку заплановані рекреаційні зони відпочинку дворічанців та гостей району.

З 2006 р. екологами проводяться роботи щодо створення третього НПП – Слобожанського, територія якого охопить Богодухівський і Краснокутський райони.

Мальовничу природу Харківщини прикрашають регіональні ландшафтні парки (РЛП) – природоохоронні рекреаційні установи, які забезпечують умови для організованого відпочинку. У 2000 р. створено РЛП “Великобурлуцький степ” (площа 2042,6 га).

Генеральною схемою України передбачена організація рекреаційних зон у цьому парку, насамперед у межах басейну р. Сіверський Донець. РЛП “Печенізьке поле” (створений у 1999 р., площа 4997,6 га) є недоторканим українським степом з його унікальним різнотрав'ям, рідкісними представниками фауни, які занесені до Червоної та Зеленої книг [44].

В парку – 124 види пернатих. Гордість РЛП – доісторичний птах – дрохва. Ландшафтний парк бере участь в європейській програмі по збереженню цього виду птахів. На берегах р. Гнилушки, яка протікає на території “Печенізького поля”, відкрито кілька джерел; у балці – прекрасні озера з островами.

На берегах р. Сіверського Дінця, на південь від с. Левківки Балаклійського району, розташований ландшафтний парк “Ізюмська лука” (створений у 2003 р., площа 2560 га) [44]. Неосяжні простори “Луки” (довжина 80 км) добре видно з гори Крем'янець. На незайманій території НЛП ростуть сосняки віком 30-100 років, різнотрав'я. У парку мешкають бабаки, кабани, ласки, горностаї, білки, орли-могильники, сірі гуси, чайки.

70 % (150 об'єктів) ПЗФ Харківщини складають заказники: ландшафтні, гідрологічні, лісові, ботанічні, ентомологічні, загальногеологічні, загальнозоологічні, орнітологічні.

На Харківщині є 3 заказника загальнодержавного значення: Бурлуцький, Катеринівський та Вовчанський. Бурлуцький заказник (створений у 1977 р., площа 326 га), розташований на ділянці від смт Великий Бурлук до с. Катеринівки. Далі, від с. Катеринівки до с. Рогозянки знаходиться Катеринівський заказник. На території цих загальнозоологічних заказників представлені степові, лучні та водно-болотні фауністичні комплекси. Тут мешкають рідкісні види хребетних та безхребетних тварин: реліктовий бабак, сліпак звичайний, тушканчик великий, тхір степовий, лунь польова та ін.

До унікальних еталонів природи краю віднесено заповідні урочища. Серед них найбільш відомі: Божкове (Великобурлуцький район), Миколаївські насадження (Чугуївський район), Тюндик (Балаклійський район).

Природними об'єктами туризму є пам'ятки природи. До складу комплексної пам'ятки природи “Гора Крем'янець” входять гора Крем'янець (висота 177,3 м) та дендропарк. На околиці м. Ізюму піднімається гора Крем'янець (Кремень) – геологічна пам'ятка природи. Вона являє собою відслонення верхнекрейдистих та юрських порід з численними останками, конкреціями кремнію, фосфору, які мають чималу наукову та пізнавальну цінність. На горі поширені лійки карстові, степова рослинність (типчак, ковила, ефенда та ін.). Одночасно гора – це цікава пам'ятка історії.

Дев'ять кам'яних баб скіфського та половецького періодів, які знаходяться на горі Кам'янець, безмовно зберігають людські таємниці на протязі багатьох віків. У дендропарку, створеному у 1965 р. біля підніжжя гори Крем'янець, ростуть понад 200 видів екзотичних рослин, батьківщина яких Америка, Китай, Японія, Середня Азія, Сибір, Далекий Схід, Балкани. Дерев та кущі, різноманітні в окрасі листя, розміром та формою представляють живописні композиції у різні пори року. Для відвідувачів парку є спеціальні оглядові території, місця відпочинку.

Один із найстаріших парків Харкова – сад ім. Т.Г.Шевченка (заснований у 1805 р.) віднесено до ботанічної пам'ятки природи місцевого значення. Це улюблене місце відпочинку харків'ян, яке зачаровує своєю ландшафтною архітектурою. Парк сплановано так, що радіальні алеї сходяться до пам'ятника Т.Г.Шевченка. Від монументу каштанова алея веде до Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Є липова і черешнева алеї. Сад прикрашають красиві сходи з водним каскадом, фонтани, квітники, газони, сріблясті ялинки, туї. Близько 100 видів і типів дерев та чагарників ростуть в саду (сосна кримська, дуб червоний (північний), софора японська, кизил, айва та ін.). На території саду знаходиться зоопарк, кіноконцертний зал “Україна”.

Харківщина по праву вважається колискою степового лісорозведення, створення визначних та неповторних зразків паркового будівництва, які мають чимале пізнавальне, естетичне значення. Серед унікальних, маловідомих парків – пам'яток садово-паркового мистецтва (ППСПМ) є Краснокутський дендрологічний парк, що знаходиться від Харкова на відстані 100 км. Завдяки цьому парку-розсаднику на вулицях міст країни з'явилися біла акація та канадська тополя. Краснокутський парк – один із цікавих зразків садово-паркової архітектури XVIII–XIX ст. У різні пори року екскурсантів приваблюють тінисті доріжки, могутні вікові дерева, загадковість старовинних печер. Парк (площа 14 га) розплановано у балці на підвищенні, яке круто спадає у долину р. Мерло. Дендропарк було закладено

в останньому двадцятиріччі XVIII ст. Офіційною датою заснування дендрарію вважається 1809 р. У цьому році предводитель дворянства Іван Назарович Каразін повернувся із Європи, де закупив чимало насіння, саджанців, черешків. Вперше в Україні він провів копітку роботи з акліматизації цінних декоративних рослин. В парку росте 350 видів і форм деревних та чагарникових порід, у т. ч. 140-річна ялиця Лоуа, ялиця Фразера, ялина сербська, колюча, канадська, східна. Крім мальовничих доріжок у парку – ставки, альтанки і перголі, повиті декоративним виноградом.

За 20 км від м. Богодухова розкинувся на схилах балки, яка прилягає до р. Мерчика, Шарівський парк (площа 40 га) – ППСМ початку XIX ст. Композиційним центром парку є двоповерховий палац, побудований на пагорбі. Цінність замку – це його художнє оформлення 26-ти кімнат, 3-х залів, парадного під'їзду. Біля палацу частина парку спланована у регулярному стилі. Площадку з фонтаном та квітниками оточують вікові ялинки, обрамляє невисока біла балюстрада. Своєрідний ландшафт парку створено за допомогою терас. У Шарівському парку – алеї вікових пірамідальних дубів, липова алея. Паркові доріжки і численні стежки ведуть до ставків. У парку зростає понад 20-ти дубів – велетнів віком від 200-500 років, а також 600-річний дуб.

У с. Володимирівці Краснокутського району знаходиться ППСМ – Наталіївський парк. Палац, побудований у 1884 р., складає єдиний ансамбль з парком. У парку росте близько 100 видів і форм дерев та чагарників.

Переважають соснові насадження. Є посадки дуба болотного, червоного; окремі дуби черешчаті ростуть уже 400 років. Серед колекції вічнозелених екзотів – сосна веймутова, кримська, трьоххвойна, ялиця сибірська, одnobарвна, ялина колюча срібляста, різні види липи, клена, каштани, береза, берест. У парку – численні галявини, доріжки, алеї, які щільно оточені чагарниками. Композицію паркового комплексу доповнюють будівлі колишньої садиби, водонапірна башта, в'їзна арка головних воріт Наталіївки.

Старомерчинський парк – один із старіших парків в Україні, був закладений на базі природної діброви у першій чверті XVIII ст. Центром пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення є архітектурний комплекс (палац, церква, службові флігелі) побудований у 1775–1776 рр. Парк ландшафтного типу (площа 69 га) розташований за палацом, на схилах балки, біля підніжжя якого тече р. Мерчик, утворюючи широке озеро. Серед вікових посадок дубів, тополій, сосен та ялин видно ставки.

Дендропарк “Литвинівка”, розташований на відстані 8-ми км від м. Валок, біля с. Литвинівки – ППСІМ загальнодержавного значення. Створення парку пов'язано з іменем видатного біолога М.І.Вавілова. Сьогодні у ньому ростуть близько 200 видів дерев та чагарників. Здалека помітні кущі обліпихи, камиші, барбарису, кизилу, бундуку канадського. Дивовижні за своїм видом, забарвленням та квітками катальпа, темнокора береза даурська, рокитник золотий дощ, ялини, ялівцева ягода, софора японська та ін.

Серед природних ресурсів, які мають наукове, рекреаційно-пізнавальне значення, є дендрологічні парки Харківського аграрного університету ім. В.В.Докучаєва, Українського науково-дослідного інституту лісового господарства (УкрНДІЛГ), парк “Дружба”.

Дивовижний лісопарковий ландшафт знаходиться на території Харківського національного аграрного університету у селищі Рогані. Засновано дендрарій загальнодержавного значення у 1972 р. Відвідувачі парку можуть ознайомитися з 895-ма видами дерев та кущів, серед яких 80 % становить екзотика. У дендропарку є розарій, розсадник рідких рослин, декоративний ставок, колекційні ділянки різновиду сосен та дубів. Під відкритим небом створено стабільний фітоценоз “Дуброва” – зразок місцевої флори.

На околиці Харкова розташований дендропарк УкрНДІЛГ. Протягом 1947–1977 рр. було висаджено 253 видів (понад 30 тисяч) рослин. Парк

розділено на дві частини. У лісовій посадці – сосна кримська і звичайна, різні дуби, бундук канадський, ялівець віргінський, горіх ведмежий та ін. У другій частині дендрарію – ландшафтний парк з алеями, квітниками, поодинокими посадками декоративних рослин. На головній алеї знаходиться альтанка, від неї відходять алеї сосни кримської і каштанової. Багатство парку складають калина канадська, софора японська, берека, сумах пухнастий, айва та ін.

Дендропарк “Дружба” (заснований у 2000 р. площа 51,5 га) – улюблене місце відпочинку мешканців та гостей Лозівського району.

Ботанічний сад Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна загальнодержавного значення (створений у 1804 р., площа 47 га) проводить велику роботу з популяризації ботанічних знань: проводить екскурсії, надає консультаційну допомогу садоводам-аматорам та ін.

У Ботанічному саду налічується понад 6 тис. рослин з усіх куточків світу. В оранжереях саду понад 280 видів рослин, у т. ч. фінікова і кокосова пальми, папайя, фейхоа, кавове дерево, банан, вейгела квітуча, азалія, форзиція, різної форми туї, мигдаль, ялина колюча. У Ботанічному саду створені різні ботаніко-географічні зони: Сибір, Далекий Схід, Європа, Північна Америка, Японія і Китай, Середня Азія, Європа, Середземномор'я.

У грудні 2007 р. ПЗФ Харківщини поповнився ще одним ботанічним садом “Кулиничі”, який розташувався на території площею 13,25 га.

Щороку понад одного мільйона людей відвідують Харківський зоопарк (організований у 1895 р.). На території зоопарку (площа 22 га) знаходиться 300 видів риб, земноводних, плазунів, птахів і ссавців з усього світу. Особливий інтерес для туристів представляють коні, яких розводять на Лозівщині: орловські рисисті, новоолександрівські возовики, українські верхові. За кількістю та якістю поголів'я племінних коней цей завод – один із найкращих в Україні.

Чимале рекреаційно-оздоровче значення мають лісові насадження, парки і сквери Харківщини, де ростуть понад 1000 видів і форм дерев та чагарників. Ліси займають близько 12 % території Харківського регіону.

Найбільші лісові масиви розташовані вздовж берегів р. Сіверського Дінця та її основних протоків, а також у долині р. Мерло. На узбережжі р. Сіверського Дінця, від с. Задонецьке до с. Коробові Хутори – відома курортна зона, так звана “Харківська Швейцарія”. Живописні берега покриті багатою рослинністю. Навколо розкинулися ліси хвойні, листяні. У Коробовому та Таранівському лісництві ростуть черещаті дуби віком 140 років. Є велетень-дуб, якому близько чотирьох століть. Заплавні ліси поширені головним чином на узбережжі р. Сіверського Дінця, Осколу, Уди, Мжи, у басейні р. Мерло (Мерли). У межах Харківського району на сухих ділянках борової тераси домінують соснові, дубово-соснові ліси. Лісові масиви різних районів Харківщини мають неповторні рекреаційно-оздоровчі зони. Багатий тваринний світ лісів (насамперед у Зміївському, Балаклійському, Вовчанському, Ізюмському районів) – це не тільки їх окраса, але й об'єкт мисливського туризму.

Унікальним природним багатством Харкова, окремих населених пунктів краю є парки і сквери. Найбільшим лісовим парком України, зоною відпочинку харків'ян вважається Лісопарк, закладений у 1928 р. Він розташований на підступах Харкова з північної та північнозахідної сторін, простягається вздовж Белгородського шосе і підступає до масиву Павлове поле та берегів р. Харків. Лісопарк – це здебільшого природний мішаний ліс (дуби, клени, тополі), площа якого становить понад 2 тис. га. Пам'ятками природи є два дуби-велетні віком понад 500 років. У південній частині парку прокладені алеї, доріжки, розбиті квітники, знаходиться Меморіальний комплекс Слави.

Центральному парку культури і відпочинку ім. О.М.Горького понад 100 років. Унікальність парку створюють контрастні групові посадки дерев. Світла береза росте поряд із смарагдово-зеленою модриною. Групу сріблястих кленів відтіняють темно-зелені дуби. Величність парку надають ялини і сосни, живописні каштанові та липові алеї. На території парку – дитяча залізниця “Мала Південна”, канатна дорога для прогулянок.

Улюбленими місцями відпочинку є також парк ім В.В.Маяковського (закладений у 1930-ті рр.), парк ім. Артема (заснований у 1934 р.), парки 1970-тих років: Молодіжний, Юність, Перемоги, а також численні сквери.

У Харківській області 56 водосховищ, 2538 ставків, 584 озера, 131 річка – улюблені місця відпочинку жителів та гостей Слобожанщини [374-414]. Живописна водна артерія – ріка Сіверський Донець (басейн р. Дон) протікає через всю Харківщину довжиною 370 км. Другою за величиною є р. Оскіл – протока Сіверського Дінця. Прикрасою цих річок є Печенізьке і Червонооскільське водосховища. Печенізьке водосховище (довжина 70 км, ширина в окремих місцях – 3 км) має чудові пляжі, курортні зони, велику кількість баз, будинків відпочинку, яхт-клуби. Червонооскільське – одне із найбільших водосховищ Слобожанщини, збудовано у 1956 р. на р. Оскіл. У межах водосховищ зосереджена найбільша кількість туристичних баз відпочинку, спортивно-оздоровчі табори. Басейни річок краю багаті різновидами риб (сом, щука, судак, жерех, в'язь, плотва, лящ, короп, карась, лин та ін.). По рікам можна здійснювати подорожі на човнах, байдарках. Для любителів ловлі риби спінінгом та поплавком велику популярність мають р. Сіверський Донець, Печенізьке, Червонооскільське водосховища. Численні озера та ставки – місця відпочинку, риболовного туризму. В Зміївському районі, біля Коробових Хуторів знаходяться одне із найбільших озер Харківщини – Лиман (ширина 3-3,5 км, довжина 9 км), лісове озеро Борове. У цих місцях купаються, вудять рибу, збирають ягоди, гриби. Тут розташовані мисливські угіддя. Одним із кращих ставків для ловлі риби є “Молочний” (с. Радгоспне, Харківський район), в якому водяться коропа лускатий, дзеркальний, японський, синій, угорський, альбінос, карасі, білий амур, лин, в'юн, судак, окунь та ін. Багаті водними ресурсами не тільки східні і центральні райони Харківщини. На берегах 55-ти річок, 13-ти озер (у т. ч. Лиман, Кругле), декількох десятків ставків Зачепилівського району створені прекрасні місця відпочинку.

Оздоровчо-лікувальному виду туризму приділяється особлива увага не тільки в санаторіях, клініках та салонах. У зеленій зоні Харківського регіону розташувалися оздоровчі бази відпочинку, дитячі, молодіжні спортивно-оздоровчі табори, палаткові містечка, спеціалізовані здравниці.

У краї чимало дивовижно красивих природних куточків для відпочинку. У с. Коробови Хутори, на берегах Сіверського Дінця розташовані спортивно-туристичні бази, будинок відпочинку “Коробів Хутір”, казкове містечко і лабіринти для дітей. На високому березі Сіверського Дінця, знаходиться санаторій “Ялинка” (Зміївський район), який славиться лікувально-столовою водою “1500” типу “Миргородська” і “Єсентуки-4”. Недалеко від санаторію – рекреаційні Біле та Чорничне озера, штучні водоймища.

Із різних міст і сіл України приїждять до будинку відпочинку “Північний Донець”, розташований біля селища Есхар Чугуївського району. У соснових лісах Вовчанського району є будинок відпочинку “Верхне-Писарівський”. Поблизу Харкова, у смт Пісочині – санаторій “Роща” і спеціалізована здравниця “Рай-Оленівка” – це “райські” куточки Слобожанщини. У цих місцях – неповторний ландшафт, листяні і соснові насадження, парк, фруктовий сад. У водоймищах водиться чимало риби, раки, черепахи.

Мінеральна вода “Рай-Оленівка” схожа за складом води “Березівська” і трускавецької води “Нафтуса”. Санаторій “Роща” оточує парк, де ростуть близько 24 тис. дерев та кущів. Центральна алея парку веде до ставка. У санаторії лікують серцево-судинні хвороби. Мінеральна вода, яка є на території здравниці, близька за складом води “Березівська”. У Харківському районі, на околиці м. Люботину, на березі лісового озера, знаходиться будинок відпочинку “Медик”, а поблизу смт Васищево – туристична база.

Бальнеологічний, питний та грязьовий кліматичний курорт “Березівські мінеральні води” (с. Березівське, Дергачівський район) широко відомий в Україні і зарубіжжі як лікувально-оздоровчий заклад. Головний метод

оздоровлення людей – мінеральна вода “Березівська”, у складі якої підвищена кількість заліза. Проводяться спеціальні кліматотерапії: аеротерапія, гемотерапія. У парку здравниці ростуть вікові дуби, липи, берези, тополі, горобина.

Серед хвойних і мішаних лісів на околицях м. Балаклії розташувалися санаторій-профілакторій “Факел”, база відпочинку “Перлина”, дитячий оздоровчий табір “Олімп”. На Богодухівщині у колишній дворянській садибі працює з 1925 р. Шаровський санаторій – спеціалізована здравниця.

На Куп'янщині, на березі Чевонаоскільського водосховища створено сприятливі умови для літнього відпочинку. Тут діють туристичні бази, працюють дитячий оздоровчий центр “Сосновий”, оздоровчий центр “Прометей”, база відпочинку мисливців і рибалок, база відпочинку “Мрія”.

Зони рекреації є на берегах ставків у с. Гусинці, Нечволодівці, Петропавлівці, Кіндрашівці. На березі р. Орель, у сосновому лісі, біля с. Великі Бучки (Сахновщинський район) – чудова зона відпочинку. Тут розташований дитячий оздоровчий табір [44].

“Альпійська долина” – перший в Харківському регіоні (Зміївський район) гірськолижний центр із системою штучного засніження схилів. Траси довжиною до 400 метрів дуже схожі на карпатські. Сезон в “Альпійській долині” відкривається для туристів навіть при відсутності природного снігу. Катання продовжується до початку квітня.

2.2. Оцінка культурно-історичного потенціалу Харківської області

Мережа установ, що створюють умови для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури та задоволення культурних потреб жителів Харківської області, включає 2163 заклади культури усіх систем і відомств, із них 1180 - у сільській місцевості [45]:

- 1257 бібліотек усіх систем і відомств (803 бібліотеки системи Міністерства культури України), із них 585 - у сільській місцевості;
- 685 клубних закладів (642 клуби системи Міністерства культури України), із них 584 - у сільській місцевості;
- 4 заклади фахової передвищої освіти сфери культури;
- 78 шкіл естетичного виховання, із них 5 - у сільській місцевості;
- 114 музейних закладів (33 – Міністерства культури України (1 – державний, 32 – комунальні), 4 – філії, 73 – при підприємствах, установах та організаціях, 4 - приватні), із них 6 - у сільській місцевості;
- 5 театрів;
- ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини»;
- обласний навчально-методичний центр підвищення кваліфікації працівників культосвітніх закладів;
- КЗ «Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва»;
- ОКЗ «Харківський організаційно-методичний центр туризму»;
- КП «Харківська обласна філармонія»;
- комунальне підприємство Харківської обласної ради «Великий слобожанський ансамбль пісні і танцю»;
- Харківське обласне комунальне підприємство «Харківкіно»;
- КЗ«Організаційно-методичний театральний-концертний центр»;
- Харківське обласне комунальне підприємство «молодіжний академічний симфонічний оркестр «Слобожанський».

Кіномережа Харківської області складається із 63 стаціонарних кіноустановок, 15 мобільних відеокомплексів та 11 кінотеатрів (2 з яких у м. Мерефа та м. Ізюм Харківської області, 9 – у м. Харкові).

На сьогодні у клубних закладах області діють 4562 клубні формування, із них у закладах системи Міністерства культури України – 4053. Почесне

звання «народний» («зразковий») аматорський колектив мають 128 аматорських творчих колективів.

Музейна мережа Харківщини налічує 114 музеїв. Усі вони різні за статусом, типом і формою власності: історичні, краєзнавчі, мистецькі, літературні, меморіальні тощо, а 4 з них - обласні.

Пізнавальне, історико-патріотичне, виховне значення мають туристичні маршрути та екскурсії по неповторним історичним, пам'ятним місцям Харківщини. Про глибокі стародавні корені краю свідчать археологічні знахідки. На території області збереглися пам'ятки сарматської культури (могильні кургани) в південних районах, пам'ятки ранньослов'янської культури (Зміївський, Краснокутський райони). Пам'яткою раннього середньовіччя є Салтівська культура. Більша територія Харківщини у X–XIII ст. знаходилася під владою Хазарського каганату. В історико-археологічному музеї-заповіднику «Верхній Салтів», який розташований поблизу с. Верхній Салтів Вовчанського району, представлені археологічні знахідки: останки городища з кам'яною цитаделлю, широкий поділ та посад, чотири катакомбних могильника. Верхнесалтівське городище є однією з відомих світових пам'яток і входить до Національного реєстру історичних пам'яток України. Матеріали цього музею є базою вивчення нашого регіону, розвитку ранньосередньовічного суспільства народів Євразії. Відвідувачам музею-заповідника пропонуються екскурсії: некрополь (VIII–X ст.), місце колишнього Салтівського городища, старовинне капище біля с. Верхня Писарівка, скіфське підкурганне поховання «Коб'якова могила», останки кам'яного рудника, де видобували камінь для будівництва Салтівської цитаделі, місця, які описані у стародавній пам'ятці писемності «Слово о полку Игореве» (поле Кончакове, річка Каяла, місце городища, де знаходився у полоні князь Ігор, «Озеро Всеволода»).

З кінця XI ст. невелике місто Донець, яке засновано на базі Роменського городища у Карачівці, стає форпостом у боротьбі з тюрками-печенігами. Місто Донець було першим пунктом, куди прибув новгород-

сіверський князь Ігор Святославович після втечі з половецького полону в 1185 р. Ця унікальна пам'ятка світового рівня, внесена до Національного реєстру історичних пам'яток України. На думку археологів, Донецьке городище поступово переросло у Харківське, що дало початок сучасному Харкову.

Згідно “Повести временних лет” на околиці Ізюму руські князі на чолі з Володимиром Мономахом, ходили проти половців до “Дону” (Сіверського Дінцю), розгромили ворога на річці Сальниці (сучасна назва Річка). Біля цієї річки 9 травня 1185 р. зупинилося військо Ігоря Святославовича.

Група нерухомих пам'яток Харківщини пов'язана з історією українського козацтва XVII–XVIII ст. На р. Коломак, поблизу смт Коломак у 1687 р. відбулася козацька Рада, на якій отримав гетьманську булаву І.Мазепа. Представляють інтерес такі пам'ятки як міста-центри козацьких полків та сотень: Харків, Ізюм, Валки, Коломак, Люботин, Липці, Балаклія та ін.

Ізюмська оборонна лінія як військово-інженерний комплекс була споруджена у 1680 р. на території сучасної Харківської та Белгородської областей. Залишки фортеці нагадують про історію заселення, охорону земель краю від татаро-турецьких загарбників.

Місто Ізюм може служити відправним пунктом мандрів вздовж Української укріпленої лінії – пам'ятки військовоінженерного мистецтва першої половини XVIII ст. Довжина лінії складала понад 285 км. На території краю залишилися останки 12-ти земляних фортець: Петровська (Балаклійський район), Тамбовська (Барвінківський район), Михайлівська, Олексіївська, Єфремівська (Первомайський район), Парасковіївська (Кегичівський район), Орловська (Нововодолазький район), Іванівська, Більовська (Красноградський район), Козловська, Федорівська (Зачепилівський район).

В містах і селах пам'ятають історичне минуле, внесок окремих особистостей в розвиток краю. Ряд пам'яток монументального мистецтва Харківщини присвячений видатним особистостям козацтва. У с. Бесарабівці

Кегичівського району був установлений пам'ятник державному та військовому діячеві Б.Хмельницькому (1954 р.), у м. Барвінковому – легендарному козаку Барвінку (1992 р.), у м. Мерефі – визначному полководцю, кошовому отаману І.Сірку (1993 р.). У м. Харкові на проспекті Леніна, встановлено пам'ятник засновнику міста козаку Харьку (2004 р.), біля будинку Харківської облдержадміністрації – пам'ятники Євдокиму Щербініну – першому губернатору Слобідської України (2004 р.), засновнику Харківського університету – В.Н. Каразину (1903 р.).

Харківщина уславлена героїчними подвигами своїх дочок і синів. Вшановується пам'ять героїв-захисників Вітчизни у кожному місті, селі. На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися понад 400 тис. наших земляків, понад 70-ти уродженцям і жителям Харківщини присвоєно звання Героя Радянського Союзу. По історичним місцям пропонуються туристам численні військово-патріотичні екскурсії, у т. ч. “Шляхами ратної слави”, “Бойовими шляхами Харківщини”, “Харків у роки Великої Вітчизняної війни”, “Меморіали Харкова”, “Соколове – Таранівка”.

На честь визволення Харківщини, м. Харкова створено Меморіальний комплекс “Висота маршала Конєва” у смт Солоницівці Дергачівського району. Звідси, з передового командного пункту на висоті 193,7 м командує Степовим фронтом І.С.Конєв у серпні 1943 р. наказав штурмувати Харків. На честь визволення Харкова встановлено пам'ятний знак, а у серпні 2003 р. реконструйовано Меморіальний комплекс “Висота маршала Конєва”, у складі якого стела, церква Іоанна-воїна, будівля музею “Харківщина у роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”. У музеї розміщена експозиція з історії Харківської області з 1919 р. по 1945 р. У м. Харкові на шляху, який веде до Лісопарку, споруджено Меморіальний комплекс, присвячений героям війни 1941–1945 рр.

Місто Ізюм і гора Крем'янець були ареною кровопролитних битв. Ряд монументів нагадують про буремні події 1905–1921 рр. Останки 1559-ти захисників міста у 1941–1943 рр. поховано у братській могилі на схилі

Крем'янця і встановлено пам'ятник “Скорботна мати”. До 40-річчя Перемоги встановлено Меморіальний комплекс (1985 р.) на г. Крем'янець.

Два села на Зміївщині – Таранівка і Соколове – символи самовідданої любові до Вітчизни, взаємодопомоги і дружби різних народів у боротьбі з німецькими загарбниками. У Таранівці на місці подвигу 25-ти Гвардійців-Широнінців встановлено пам'ятник, відкрито Таранівський музей Гвардійців-Широнінців (1959 р.), залізничну станцію названо “Широніно”. У пам'ять воїнів-захисників с. Соколове відкрито Музей бойового братерства (1958 р.), де представлено понад 3,5 тис. експонатів, у т. ч. діорама “Бій у селі Соколове 8 березня 1943 р.”. Біля входу музею – монумент “Братерство по зброї”. У парку Дружби поряд з братськими могилами радянських, чеських і словацьких воїнів виситься гранітний обеліск.

З культурною історією Харківщини, місцевими традиціями сивої давнини, досягненнями сьогодення знайомлять екскурсійні тури по різноманітним музеям. Найстаріший природничо-науковий музей Європи – Музей природи Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна (1808 р.), основний фонд якого складає близько 500 тис. одиниць збереження. З 1807 р. при цьому ВНЗ існує Музей археології та етнографії Слобідської України (сучасна назва з 1998 р.). Експозиції Харківського історичного музею (створений у 1920 р.) дають уявлення про первісні часи та археологію, етнографію Слобожанщини і сучасні події.

Унікальними історичними пам'ятниками окремих населених пунктів є краєзнавчі музеї (Барвінківський, Балаклійський, Зміївський, Богодухівський, Дворічанський, Золочівський, Первомайський, Лозівський та ін.), де представлені фонди свідчать про події, що відбувалися у районі, місті, селі, про археологічні, етнографічні особливості краю, про визначних людей краю тощо.

Шанувальники мистецтва можуть ознайомитися з цінними та унікальними колекціями Харківського художнього музею (створений в 1886 р.) – одного із найбільших в Україні.

Його фонди налічують понад 10 тис. експонатів, у т. ч. експозиції українського, російського, зарубіжного мистецтва, унікальні полотна І.Рєпіна, С.Васильківського, колекції порцеляни та декоративно-ужиткового мистецтва часів українського бароко.

Туристичний маршрут “Чугуїв – батьківщина І.Ю.Рєпіна” розпочинається у Чугуївському музеї-заповіднику ім. І.Ю.Рєпіна біля пам'ятника з надписом, що на цьому місці був будинок, в якому народився художник. У музеї-заповіднику головну увагу в експозиції приділено чугуївському періоду життя та творчості І.Ю.Рєпіна, його тісним зв'язкам з Україною. Експонуються чотири оригінали ранніх ікон художника, а також портрет Верьовкіної, малюнки, офорти, а також унікальні полотна місцевих живописців та іконописців другої половини ХІХ ст., картини В.Серова, В.Маковського, П.Верещагіна, М.Пимоненка, І.Пелевина. Вшановуючи пам'ять великого художника, у 1956 р. у центрі Чугуєва був відкритий пам'ятник І.Ю.Рєпіну, а у 1990 р. біля музею-заповідника споруджено ще один пам'ятник славнозвісного майстра.

Понад 50 років у селі Пархомівка існує історико-художній музей як визначний культурно-освітній осередок.

Експозиція музею налічує понад 3 тис. експонатів, у т. ч. етюди “Голова старця” до картини І.Іванова “Явлення Христа народу”, картини І.Левітана “После дождя”, С.Васильківського “На закаті”, малюнки Т.Шевченка, В.Васнецова.

Туристична екскурсія “Сковородинівка” ознайомить з живописним куточком Харківщини, с. Сковородинівкою, де знаходиться Літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди (відкритий у 1972 р.). На будинку музею встановлена меморіальна табличка с надписом, що в цьому будинку жив в останні роки свого життя видатний український просвітник, філософ і поет Григорій Сковорода. За матеріалами музею можна простежити його життєвий шлях. Навколо музею розташований парк-сад, на вході якого –

могила Г.С.Сковороди. Біля 750-річного дуба – пам'ятний знак із граніту, на якому встановлено погруддя мислителя.

Харківський літературний музей з 1988 р. – центр національної культури Східної України. На базі музейної експозиції екскурсантам пропонуються тематичні експозиції про українських письменників, виставки робіт художників, віртуальні експозиції про культуру 1910–1930-тих рр. З 1968 р. існує Музей театральних ляльок, у фонді якого понад 11 тис. експозицій: ляльок, афіш, макетів, сувенірів, ескізів ляльок, театральних програм багатьох країн світу. Останнім часом з'явилися нові музеї: меморіальні музеї К.Шульженко, сім'ї Гризодубових, Харківський приватний музей міської садиби, Музей сексуальних культур світу, Церковно-історичний музей Харківської єпархії, музей “Води” та ін.

Велич і неповторну красу Слобожанщини створюють архітектурні пам'ятки. Існують численні тури, оглядові екскурсії по історичному центру Харкова, які пропонують ознайомитися з неймовірно різноманітними архітектурними стилями, які характерні для нашого регіону.

Найстаріша кам'яна споруда українського барокко – триглавий Покровський собор, який віднесено у комплексі споруд СвятоПокровського монастиря до пам'ятки архітектури загальнодержавного значення. Собор був збудований у 1689 р. на кошти козаків із Клочківської слободи. У ХІХ ст. на території монастиря збудовані архієрейський будинок (1820–1826 рр.) та Озерянська церква (1896 р.). Золотим вінцем Харкова називають Успенський собор (1777 р.), причому він є останнім із храмів, споруджених в українському стилі. Слід відмітити прекрасний, великого розміру іконостас із дерева, а також інтер'єр собору. На честь перемоги російських військ над Наполеоном була збудована дзвіниця, на відміну від Успенського храму, у стилі класицизму. Її висота, де було встановлено 12 дзвонів – 84 м, годинник паризької фірми “Борель” діаметром 3,7 м. Привертає увагу комплекс споруд Харківського університету – тепер будівля Української інженерно-педагогічної академії: Губернаторський будинок (1767–1776 рр.),

Університетська церква з новим корпусом (1823–1831 рр.), Фізичний, Хімічний корпуси (1777 р.).

Прикрасою природного і міського ландшафту м. Харкова є Благовіщенський собор (1901 р.), Церква Трьох Святителів (1914 р.), Єврейська синагога (1914 р.), Римськочатолицька церква (1892 р.), будівлі Університетського ботанічного саду (1804 р.), маєток академіка архітектури О.М.Бекетова (1897 р.) – тепер Будинок вчених, Духовне училище (1824–1885 рр.) – нині Харківська академія культури, Торговий дім купчихи Горяїнової (1824 р.), Громадська бібліотека (1906 р.) – нині Державна наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка, Управління Південної залізниці (1914 р.), Маєток купця Ігнатищева (1914 р.) – тепер Художній музей, будівля вокзалу Південної залізниці (1952 р.) та ін.

За проектами петербурзьких архітекторів збудовані будівлі на вулиці Сумській, площах Миколаївській (нині Конституції), Рози Люксембург, які створили своєрідний бізнес-центр міста: колишній Купецький банк і готель “Асторія” (1910–1913 рр.) – тепер Промінвестбанк, Палац праці (колишній доходний будинок Всеросійського страхового товариства “Росія”; 1916 р.) та ін. Індивідуальність площі Конституції створюють три будівлі архітектора О.М.Бекетова: Волжсько-Камський банк (1908 р.) – нині Театр ляльок, Торговий банк (1899 р.) – тепер Будинок науки і техніки, Земельний банк (1898 р.) – нині Харківський автотранспортний технікум. Будівля Державного академічного українського драматичного театру ім. Т.Шевченка (1841 р., реконструйовано у 1883 р.) – це не тільки архітектурна прикраса, але пам'ятне місце, збагачене історією театрального і культурного життя Харкова. Знаковими пам'ятками Сумської вулиці є фонтан з альтанкою “Дзеркальний струмінь” (1947 р.) у парку Перемоги, а в Саду ім. Т.Шевченка – пам'ятник Т.Г.Шевченку (1935 р.) – найкращий із 250-ти монументів Великому Кобзарю.

Унікальний архітектурний ансамбль 1920–1930-х рр. найбільшої площі в Європі – “Свободи” відомий навіть за межами України. На незвичайній за

формою площі, яка нагадує реторту, знаходиться велична будівля стилю конструктивізму – Будинок державної промисловості (Держпром; 1928 р.), Будинок проектних та будівельних організацій (1929 р.) – тепер головний корпус Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, Будинок кооперації (1930 р.) – тепер корпус вищезгаданого ВНЗ та ін.

У різних напрямках Харківського регіону поряд з дивовижними природними ландшафтами можна знайти достойної уваги різноманітні архітектурні пам'ятки. Серед пізнавальних турів по окремим місцям нашого краю, Ізюмщина славиться архітектурною будівлею XVII ст. – п'ятиглавим Преображенським собором. Ця кам'яна споруда збудована у 1684-1685 рр. у стилі українського бароко. Прикрасою м. Ізюму також є Хрестовоздвиженська (Миколаївська) церква (1809–1823 рр), внутрішні стіни її прикрашають фрески художників школи живопису Васнецова.

У Вознесенському кафедральному соборі (1819–1826 рр.), збудованому у стилі класицизму, зберігається чудотворна ікона Казанської Піщанської Божої Матері. Недалеко від цієї церкви знаходиться цілюще джерело та часовня-купальня для омовіння віруючих.

Найбільше враження із архітектурних споруд у м. Чугуїві справляє Покровський собор. Навіть після перебудови у 1872 р., храм-будівля видатного архітектора В.П.Стасова є одним із найкрасивіших будинків міста. Сьогодні у ньому експонуються понад 600 картин художників-лауреатів премії ім. І.Ю.Рєпіна. Неповторний краєвид міста утворюють інші пам'ятки архітектури: колишні Міська управа (1820-ті роки), Будинок штабу воєнних поселень (1830-ті роки), Торгові ряди (1835 р.).

Одним із кращих храмів в Україні вважається Йосипо-Обручницька церква (1817 р.; с. Мечебилове, Барвінківський район) завдяки вдалому архітектурному стилю ампір та природному ландшафту.

Перлиною Краснокутчини називають Спаську церкву в с. Володимирівці (збудованої за проектом академіка О.В.Щусєва в 1911–1913

рр.), а також Покровський однокупольний храм (1808 р.) – пам'ятка епохи класицизму.

У с. Рокитне Нововодолазького району на території колишньої садиби М.Куликовського знаходяться дві пам'ятки початку XVIII ст.: палац та Миколаївська церква.

Отже, виявлені дані документального масиву свідчать про те, що матеріальна культура кожного району, певної місцевості Харківщини має величезні ресурси для розвитку внутрішнього туризму, забезпечуючи комплексний розвиток всіх видів відпочинку, оздоровлення людей, розвиваючи оглядово-пізнавальні екскурсії, екотури, курортний, спортивно-оздоровчий, мисливський та рибальський туризм [45].

Подальший розвиток регіонального туризму у контексті нових соціально-економічних, географічних умов бачиться у створенні цілісної системи державного управління на обласному та місцевому рівнях, розбудови нових доріг, готелів, туристичних баз та ін. Важливою привабливістю для туристів повинні стати не тільки екзотичні місця, культурно-історичні пам'ятки, музеї, але й специфічні послуги, національні звичаї і обряди, високоякісне обслуговування, спеціалізовані центри, спортивні ігри, лікувально-оздоровчі процедури та багато інших послуг та видовищ, включаючи організовані бізнес тури.

2.3. Сучасний стан організаторів туристичної галузі в Харківській області

На території Харківської області діють: 734 суб'єкти туристичної діяльності, з них: 646 туристичних агентів, 71 туристичний оператор та 17 туристичних операторів внутрішнього туризму. Проведений аналіз послуг, що надаються туристичними суб'єктами Харківської області, продемонстрував, що більшість із них надають послуги з організації виїзного туризму. 33% фірм пропонують відпочинок та екскурсійні тури Україною: як

правило, гірськолижний відпочинок у Карпатах та відпочинок на березі Азовського й Чорного морів (ця діяльність, найчастіше, має сезонний характер), відпочинок та лікування в санаторіях. Менше 10% туристичних суб'єктів пропонують безпосередньо екскурсії містом та областю, лікування в санаторіях регіону[46] .

Останнім часом через певні кризові явища провідні держави світу зосереджують свою увагу здебільшого на стимулюванні внутрішнього споживання. Як наслідок - внутрішній туристичний ринок у більшості розвинених туристичних країн акумулює від 30 до 50 % загального доходу від туризму.

Аналіз розвитку туристичного бізнесу в області свідчить, що внутрішній і в'їзний туристичний продукт займає незначну частку в структурі реалізаційної діяльності навіть у лідерів галузі та не відіграє визначальної ролі в прибутках туристичних компаній, на відміну від продажу послуг виїзного туризму (табл 2.1). Причинами такої ситуації є, насамперед, недостатність і недосконалість розвитку об'єктів туристичної інфраструктури, невідповідність ціни та якості пропонованих послуг, а також низький рівень популяризації туристичного продукту Харківської області на міжнародному й українському ринках туристичних послуг. В той же час в умовах пандемії потоки внутрішніх туристів будуть зростати.

Таблиця 2.1.

Туристичні потоки Харківської області (2000-2019 рр.)

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього ¹	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	73135	6454	5915	60766
2013	91648	591	53831	37226
2014	71437	–	68046	3391
2015	31233	6	25946	5281
2016	40429	1	33716	6712

Продовження табл. 2.1

2017	51929	16	43626	8287
2018	62232	273	53633	8326
2019	76211	223	64911	11077

Джерело: [46] - 2000-2010 роки – за даними Департаменту культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації, починаючи з 2011 року – за даними Держстату.

Слід зазначити, що сучасний розвиток туризму в Харківській області характеризується наявністю глибоких протиріч в його організаційній структурі, в спрямованості розвитку, в стані якісних і кількісних характеристик. З одного боку, сучасний стан туризму розцінюється як кризовий, пов'язаний з різким падінням досягнутих раніше обсягів надання туристичних послуг, скороченням матеріальної бази туристичної галузі і значною невідповідністю потребам населення в туристичних послугах. З іншого боку, відзначаються високі темпи будівництва туристичних об'єктів, що відповідають найвищим світовим стандартам, значне зростання кількості туристичних організацій (рис. 2.2). Слід зазначити, що саме показник за кількістю туристів (як внутрішніх так і іноземних) найкраще характеризує рівень розвитку туристичного сектора області. Однак значення цих показників для Харківської області та інших областей України, як правило, в кілька разів менше, ніж для відомих міжнародних туристичних центрів.

У Харківській області зберігається досить низький рівень числа ліжко-місць в готелях, мотелях і хостелах міста. Крім того, для більшості міст України характерні структурні проблеми на ринку готельних послуг, а саме відсутність деяких типів готелів, перш за все 3-зіркових готелів і хостелів, що гальмує розвиток туризму. У структурі підприємств готельного господарства регіону найбільш поширені два типи – готелі та гуртожитки для приїжджих. Більше половини від загальної кількості підприємств (52%) припадає на готелі, 36% – на гуртожитки для приїжджих, решта 12% – на підприємства інших типів.

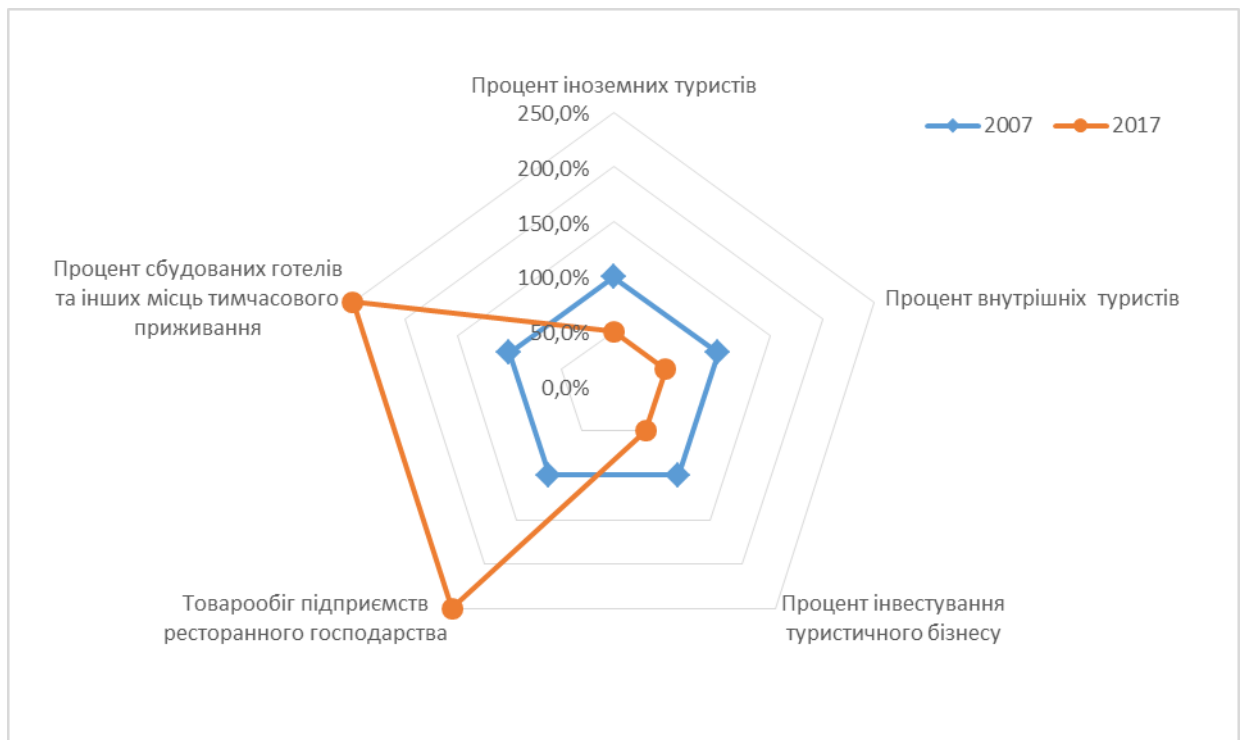

Рис. 2.2. Порівняльна характеристика розвитку туризму у м. Харків (2007 - 2017 рр.)

Джерело: Розроблено автором за матеріалами: [45].

У 2008 році на території Харківського регіону діяли 13 готелів на 1187 номерів. Дефіцит на той час складав 1578 номерів. Протягом 2008 – 2012 років у Державну цільову програму підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу неодноразово вносилися зміни у зв'язку з появою нових проектів будівництва об'єктів розміщення. Всього упродовж 2008 – 2018 років на території області побудовано 30 нових готелів на 1025 номерів і 2 гуртожитки Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» на 702 номери. Одночасно з цим, упродовж 2008 – 2018 років, було реконструйовано 12 готелів на 664 номери.

Необхідно зазначити, що спостерігається очевидна невідповідність цін на послуги розміщення в готелях Харківського регіону у порівнянні з європейськими. Так, середня ціна проживання в стандартному готельному номері 4* та 3* становить близько 800 грн., тоді як, у європейських готелях –

близько 50 у.о. Крім того, «зірковість» харківських готелів не відповідає європейським аналогам.

Також, для гармонійного, повноцінного та комплексного розвитку готельного господарства області необхідно вкладати інвестиції не тільки у створення й реконструкцію готелів, що мають певну категорію (від 1 до 5 зірок), але й у об'єкти розміщення середнього і економкласу, які були б доступні найбільш мобільній категорії туристів – молоді.

Особливо складною є ситуація з забезпеченням стабільності і безпеки регіону для туристів. На жаль, в результаті нинішніх політичних подій рівень безпеки регіону оцінюється як незадовільний, що, звичайно ж, вимагає прийняття певних стратегічних заходів щодо вирішення даного питання. Даний аспект знаходиться на загальнодержавному рівні і має вирішуватися з залученням всіх структур і можливостей нашої країни. Щорічно компанія International SOS - найбільша в світі фірма з надання медичних та туристичних послуг з безпеки проводить дослідження у вигляді Travel Risk Map, що надає інформацію про фактичну небезпеку подорожувати в інші країни. Інтерактивна карта, створена компаніями SOS International і Control Risks, дає огляд потенційної загрози безпеки для подорожуючих по всьому світу (табл. 2.2). Згідно з картою на 2018 рік східна частина України перебуває у зоні Е (Extreme Travel Risk), що позначає територію з екстремальними умовами для подорожей, а саме зону військових конфліктів та проти Центральна частина України та Одеська область опинилися у зоні М (Medium Travel Risk), що показує середні показники ризику для туристів через періодичні протести із застосуванням сили. Той факт, що Харківська область перебуває у зоні без ризику для подорожей надає можливість залучати іноземних туристів, хоча в той самий час область межує с зоною підвищеного ризику, що несе низку проблем, які можуть трапитися у майбутньому.

Наступним кроком в оптимізації туристичного потенціалу Харківського регіону, повинно стати усунення рекламного вакууму,

особливо для іноземних громадян, через задіяння різних рекламних компаній.стоянь.

Таблиця 2.2

Стан безпеки України (за даними Travel Risk Map 2018)

Області	Зони ризику для подорожей					
	Е	Н	М	L	I	No Risk
Одеська			*			
Київська			*			
Донецька	*					
Дніпропетровська						*
Харківська						*
Полтавська						*
Сумська						*
Чернігівська						*
Черкаська						*
Вінницька			*			
Львівська						*
Житомирська						*
Луганська	*					
Херсонська						*
Кіровоградська						*
Миколаївська						*
Хмельницька						*
Волинська						*
Рівненська						*
Івано-Франківська						*
Тернопільська						*
Закарпатська						*
Чернівецька						*
Запорізька						*

Джерело: [47]

Формування ефективної рекламної кампанії, проведення тендерів по реставрації та популяризації об'єктів культурної спадщини Харківської області допоможуть вирішити безліч проблем, пов'язаних з руйнуванням пам'ятників історії і культури, а також сформувати і посилити позитивний імідж області.

Відповідний промоційний проект для містян та гостей регіону було втілено у середмісті та деяких районах Харкова, зокрема розробка та втілення ідеї щодо встановлення у Харкові інформаційних туристичних табло проводилася спільно з ОКЗ «Харківський організаційно-методичний центр туризму». Підібрана центром інформація буде корисною не лише для

туристів, а й для самих городян. Адже часто харків'яни не знають, що поруч з досить вже відомим туристичним об'єктом знаходяться й інші цікаві музеї, галереї, архітектурні пам'ятки, місця дозвілля та інші атракції. Аби одразу прокласти дорогу до вказаних туристичних об'єктів, на табло зазначено qr-посилання на туристичні сайти «Харківський обласний туристсько-інформаційний центр» і «Мандруй Харківщиною». Відтепер з інформацією про основні туристичні об'єкти, які знаходяться поруч, можна ознайомитись на таких локаціях: Держпром (майдан Свободи, 5, поруч з Харківським обласним туристсько-інформаційним пунктом), Харківський обласний палац дитячої та юнацької творчості (вул. Сумська, 37) та стадіон «Металіст» (вул. Плеханівська, 65), на двох виходах до офіційних кас з продажу квитків.

Одним із найдієвіших інструментів розвитку ринку внутрішнього туризму є стимулювання соціального туризму. Це потребує нових концептуальних підходів, які ґрунтуються на балансі інтересів держави, її громадян і туристичних підприємств.

Світовий досвід свідчить, що масовість загальнодоступного соціального туризму перебиває його дешевизну сумарним надходженням і швидкістю обігу готівкових грошей, що збільшує зайнятість, інвестиції в туризм, а також податкові збори. Сьогодні багато розвинених європейських держав проголошують соціальний туризм пріоритетним напрямом розвитку національної туристичної індустрії, оскільки він є дієвим механізмом долучення населення країни до туристичного споживання. У такій формі держава реалізує свою соціальну політику, спрямовану на поліпшення здоров'я нації, підвищення її культурного й освітнього рівня. Поряд з цим, соціальний туризм, завдяки стимулюванню внутрішнього ринку, сприяє споживанню національного туристичного продукту. Як наслідок - вдосконалюється привабливість національного туристичного продукту для зовнішніх ринків, з'являються нові робочі місця, збільшуються надходження до бюджету. Зважаючи на це, активізація різних форм соціального туризму залишається одним із пріоритетів даної Концепції. При цьому ключовим

чинником вибору сценарію розвитку соціального туризму в регіоні є затребуваність у масових запитах споживачів певної форми рекреації. Для Харкова й області найвірогіднішою стане щотижнева рекреація, тобто основні зусилля мають бути спрямовані на тури вихідного дня із центром (початком та закінченням маршруту) у м. Харкові та тури з районних центрів до міста.

У туристичній індустрії регіону відчувається дефіцит висококваліфікованих кадрів, а саме:

- фахівців за спеціальностями «Туризмознавство», «Готельно-ресторанна справа», які мають необхідну спеціалізовану підготовку та відповідний рівень знання іноземної мови за професійним спрямуванням;

- професійних кадрів для категорійних готелів (менеджери, покоївки, офіціанти, бармени та ін.);

- кваліфікованих гідів та екскурсоводів (особливо зі знанням іноземних мов).

Однією з головних причин низької ефективності роботи та зниження конкурентоспроможності у галузі туризму є відсутність професійної підготовки кадрів у переважній більшості суб'єктів підприємницької діяльності.

З метою кадрового забезпечення туристичної індустрії ініціювати створення нормативно-правової бази для розширення і покращення підготовки у ВНЗ фахівців у сфері туристичної діяльності, у тому числі кадрів вищої кваліфікації. Буде доцільно ввести спеціальність «Туризмологія» до переліку наукових спеціальностей, за якими відбувається здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук. Необхідність відкриття такої спеціальності вже давно обговорювалась у науковому й освітньому середовищі. Це дозволить істотно поліпшити ситуацію з комплектуванням кафедр туризму науково-педагогічними працівниками, які пройшли цільову аспірантуру та докторантуру за спеціальністю.

Підготовкою кадрів туристичної галузі у Харкові займаються [48]:

- факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу (кафедра туристичного бізнесу) Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Це єдиний факультет серед класичних університетів України, де туристична освіта набула інституційного оформлення в межах окремого факультету. Науковці факультету і кафедри туристичного бізнесу активно працюють над обґрунтуванням доцільності відкриття нової наукової спеціальності «Туризмологія»;

- кафедра туризму Харківського національного економічного університету;

- кафедра менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та туризму Харківського державного університету харчування та торгівлі;

- кафедра туризму факультету менеджменту Харківської національної академії міського господарства;

- кафедра менеджменту Міжнародного слов'янського університету.

У місті Харкові процес відтворення кадрового потенціалу вимагає заходів зі стимулювання підготовки відповідних наукових кадрів, здатних підготувати висококваліфікованих фахівців, орієнтованих на сучасні технологічні вимоги та вимоги ринку.

Необхідною умовою координації дій із суб'єктами туристичного бізнесу та організаціями культури є формування основних вимог до проекту розміщення міського замовлення на підготовку кадрів в області туризму.

Проаналізувавши існуючі проблеми, дійшли висновку, що використання поточних резервів розвитку туризму в області та ринкових можливостей, виявлених за результатами проведеного аналізу, незважаючи на безумовний позитивний ефект, не зможе докорінно змінити ситуацію. Необхідна комплексна програма поетапного вирішення проблем у туристичній індустрії для активного розвитку туризму в Харківському регіоні.

На основі узагальнень можна зробити наступні висновки: економічний і соціальний розвиток міста має концентруватися на високих технологіях та

інноваціях, побудові міжнародної співпраці, вдосконалення інфраструктури та доступ інвесторів до регіону.

Необхідно вдосконалювати управління вже наявними ресурсами і людським капіталом і інвестувати в сферу оновлення міської інфраструктури і транспорту. Щоб запобігти негативним впливу туризму на розвиток регіону і використовувати його можливості, потрібно відповідне регулювання місцевими органами влади.

Висновки до 2 розділу

В даному розділі, перш за все, треба виходити з того, що Харківська область не є перенасиченою культурно-історичними пам'ятниками регіоном. З огляду на це при дослідженні регіону зроблено наголос на сукупності значень чинників туристичної привабливості території, які характеризують стан матеріально-технічної бази туристичного комплексу регіону в цілому, вподобання туристів, екскурсантів і т.д.

З огляду на це розглянуто три типи туристично-рекреаційних ресурсів Харківщини: природно-оздоровчі, історико-культурні та соціально-економічні.

Мережа установ, що створюють умови для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури та задоволення культурних потреб жителів Харківської області, включає 2163 заклади культури усіх систем і відомств, із них 1180 - у сільській місцевості. Культурна спадщина є фундаментом, на якому будується національна культура, ідентифікатором, що визначає самобутність нації. На території Харківської області налічується 9449 пам'яток культурної спадщини, з них: 6895 – археології, 2475 – історії, 77 – монументального мистецтва, 1 – історії та монументального мистецтва, 1 – археології та історії, з них 1317 – національного значення, 8132 – місцевого значення.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Існуючі та пріоритетні види туристичної діяльності Харківської області

Аналіз природно-рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу Харківської області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Можна стверджувати, що Харківська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Найбільшого розвитку в Харківському регіоні набули:

- історико-культурний туризм, що ґрунтується на екскурсійній зацікавленості до пам'яток історії та культури на території міста як з боку внутрішньоукраїнських споживачів (в основному у форматах освітнього туризму, поїздок вихідного дня тощо), так і з боку іноземних гостей;
- сільський та зелений туризм;
- спортивний туризм;
- діловий туризм;
- міський туризм (шопінг, дозвілля й розваги), у першу чергу для жителів Харківського регіону.

Аналіз ресурсного забезпечення розвитку туризму в Харківській області та результати попередніх досліджень дозволяють стверджувати, що для регіону пріоритетними є:

- *Діловий туризм.*

Цей вид туризму, пов'язаний із функціонуванням на території міста центрів адміністративного та бізнес-управління, розвиненої мережі автошляхів та залізничних шляхів, міжнародного аеропорту. Основою для

його розвитку є міжнародні конгреси, симпозіуми, семінари, виставки, ярмарки, фестивалі, які регулярно відбуваються на території регіону.

- *Історико-культурний туризм.*

У Харківській області зосереджена значна кількість пам'яток, пов'язаних з перебуванням на території Слобідського краю багатьох європейських й азійських етносів. Передусім, це пам'ятки археології, що дозволяють, окрім іншого, розвивати популярний нині археологічний туризм. Такий вид туризму має значні перспективи, пов'язані з новими культурними й подієвими проектами, розвитком нових туристичних продуктів та інфраструктури в Харківській області.

- *Сільський та зелений туризм.*

Цей вид туризму розглядається як найбільш перспективний напрям розвитку сільських територій, оскільки дозволить вирішити низку соціально-економічних проблем, може забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок реалізації сувенірної продукції, розроблення туристичних маршрутів, надання екскурсійних і додаткових послуг тощо. Так, станом на 01 січня 2018 року на території Харківської області діють шістнадцять агроосель, розташованих у Золочівському, Нововодолазькому, Зміївському та інших районах. Для активізації подальшого розвитку вказаного виду туризму на Харківщині впроваджена програма мікрокредитування підприємців, де одним із пріоритетів фінансування є підтримка саме сільського зеленого туризму.

- *Мисливський та рибальський туризм.*

Для розвитку цього виду туризму є значний ресурсний потенціал. Лісові масиви займають 12% території області, мають багатий тваринний світ. На території Харківської області нараховується близько 20 видів птахів і 16 видів тварин, які є об'єктами мисливства. Цим ресурсом, насамперед, багаті такі адміністративні райони Харківської області, як Зміївський, Балаклійський та Ізюмський. А Вовчанський і Печенізький райони ще з давнини відомі як «государеві лови». Басейни річок Харківського краю багаті

на рибні ресурси, особливо запаси коропових та окуневих, які виступають об'єктом рибальського промислу. Найбільшу популярність серед рибалок мають в адміністративному відношенні Зміївський, Харківський, Печенізький, Вовчанський, Куп'янський райони. Крім значних мисливсько-рибальських запасів, Харківська область має і запаси дикоростів (грибів, ягід, лікарських рослин), збирання яких може виступати однією з цілей туристичної діяльності.

Метою розвитку туризму в Харківській області до 2024 року є інтенсифікація галузі, передусім, зростання її ролі в соціально-економічному житті регіону шляхом ефективного використання наявного туристичного потенціалу на основі принципів сталого розвитку. Створення на цій основі умов для розвитку людського капіталу, забезпечення зайнятості населення, зростання доходів, формування національної та регіональної конкурентоспроможності.

Досягнення поставленої мети забезпечить поліпшення соціально-економічних показників області: збільшення податкових надходжень до бюджету; підвищення рівня життя населення за рахунок зростання відсотку зайнятості та середньої зарплати в туристичній індустрії; зростання якості життя за рахунок підвищення культурного рівня та патріотичного виховання населення міста тощо.

Як зазначено в Програмі розвитку туризму Харківської області, досягнення мети у сфері розвитку туризму забезпечується шляхом вирішення основних завдань та пріоритетних проєктів (табл. 3.1).

Основні завдання та пріоритетні проєкти Харківської області

Завдання	Характеристика	Заходи	Очікувані результати
<p><u>Завдання 1.</u> Розвиток туристичної інфраструктури і об'єктів туристичного інтересу, включаючи засоби розміщення, конференц-зали, виставкові центри, транспорт, громадське харчування, торговельне обслуговування туристів</p>	<p>Завдання, пов'язане з реалізацією інвестиційних проєктів з реконструкції існуючих і будівництва нових об'єктів інфраструктури туризму, реконструкції та реставрації пам'ятників тощо. У довгостроковій перспективі вирішення цього завдання дасть стратегічно важливі результати. Доцільним є залучення великих міжнародних компаній, що володіють мережами готелів</p>	<p>Реконструкція (у тому числі часткова) і будівництво готелів з метою збільшення частки номерів економ- і бізнес-класу; - будівництво засобів розміщення середнього і економкласу (хостелів, баз відпочинку тощо); - будівництво виставкових площ; - придбання спеціалізованих автомобільних засобів; - стимулювання розвитку малого бізнесу для надання супутніх туризму сервісних послуг; - проведення зонування, підготовка об'єктів нерухомості до залучення у ринковий обіг</p>	<p>Усунення наявних диспропорцій у сфері розміщення (усунення дефіциту номерів економ- і бізнес-класу, дефіциту мотелів, сімейних готелів тощо); - розвиток інфраструктури та туроб'єктів відповідно до перспективних вимог клієнтів та, у першу чергу, комплексне забезпечення пріоритетних турпродуктів (маршрутів)</p>
<p><u>Завдання 2.</u> Розроблення та просування на ринок конкурентоспроможних туристичних продуктів, включаючи конкретні маршрути</p>	<p>Реалізація завдання 2 включає наступні проєкти: маркетингові дослідження та створення мережі збуту. Термін реалізації таких проєктів складає півроку – рік</p>	<p>Оцінка наявних туристичних ресурсів на основі критеріїв конкурентоспроможності та привабливості; - аналіз результатів маркетингових досліджень і виявлення затребуваних і вигідних для Харківської області пріоритетних турпродуктів;</p>	<p>Комерційні обґрунтування затребуваних і вигідних пріоритетних турпродуктів Харківської області; - пакет розроблених затребуваних турпродуктів, запропонованих на ринок;</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - комплексне оновлення основних маршрутів і цільова реалізація в межах міського замовлення (транспорт і дороги, об'єкти туристичного інтересу); - розроблення спеціалізованих турпродуктів; - створення мережі збуту: представництв і турагентів у інших регіонах України та країнах - потенційних клієнтах; - розроблення переліку основних туристичних подій та забезпечення підтримки їх проведення владою міста 	<ul style="list-style-type: none"> - програма їх просування на вітчизняний і світовий ринок; - вимоги до розвитку об'єктів туристичного інтересу (турресурсів) і виділення пріоритетних проектів їх реалізації; - механізми безперервної адаптації турпродуктів, пріоритетних об'єктів і програми просування до змін вимог ринку; - пропозиції з програми подієвих заходів у рамках Концепції
<p><u>Завдання</u> 3. Організаційно-інформаційне забезпечення розвитку індустрії туризму, включаючи першочергові короткотермінові заходи та кадрове забезпечення</p>	<p>Вирішення завдання 1 (реалізація головних організаційних змін) є логічною умовою для успішного та ефективного вирішення завдань 2 і 3.</p>	<p>Проведення досліджень щодо вивчення попиту туристичних послуг та визначення основних споживачів туристичних послуг, включаючи іноземних, інформування виробників цих послуг у Харківській області;</p> <p>- створення й вдосконалення ефективної системи управління розвитком туризму в області, яка б об'єднувала органи місцевого самоврядування та підприємства туристичної сфери усіх</p>	<p>Реалізація організаційних заходів, що забезпечують підвищення ефективності використання наявних об'єктів і туристичних ресурсів;</p> <p>- підвищення кваліфікації персоналу та створення команд, здатних реалізовувати інноваційні проекти;</p>

		<p>форм власності і включала, зокрема моніторинг і статистичне спостереження за міжнародними стандартами, просуванням туристичних продуктів і забезпеченням безпеки туристів;</p> <p>- вивчення та освоєння позитивного досвіду провідних у сфері туризму регіонів України, у першу чергу: Києва та Львова, міст-партнерів Познань (Польща), Варна (Болгарія), Болонья (Італія), Лілль (Франція), Цинциннаті (США), Нюрнберг (ФРН),</p> <p>- Тяньцзінь (КНР), Москва (РФ), Каунас (Литовська Республіка), Белгород (РФ) та інших закордонних країн;</p> <p>- освоєння, стимулювання та розвиток на території області пріоритетних видів туризму, зокрема ділового, що приносить на світовому ринку туризму основний прибуток;</p> <p>- створення висококонкурентної місцевої корпорації(кластера) між органами місцевого самоврядування та підприємствами туристичної сфери усіх форм власності, що поєднує виробників затребуваного і якісного ком-плексу послуг</p>	<p>- створення ефективної, розподіленої за учасниками, системи управління розвитком індустрії туризму, яка б об'єднувала органи державної влади, місцевого самоврядування та підприємства туристичної сфери усіх форм власності;</p> <p>- інформаційне забезпечення основних учасників (клієнтів, туроператорів, органів управління); збір первинної інформації з управлінського обліку та статистики</p>
--	--	---	---

		(турагенти, розміщення, транспорт, харчування, екскурсії, шопінг, освітні й наукові установи); - цільова перепідготовка, включаючи стажування: а) викладачів; б) колективів підприємств туристичної індустрії; с) співробітників усіх організацій - учасників процесу управління реалізацією Концепції; - розширення підготовки кваліфікованих фахівців, включаючи закордонні стажування; прийняття Концепції розвитку туризму до 2020 року, інших нормативно-правових документів, що підвищують зацікавленість підприємців та інвесторів у розвитку туризму в Харківській області	
--	--	--	--

Джерело: [48]

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- стимулювати розвиток об'єктів туристичної інфраструктури;
- розробити інноваційні туристичні продукти, здійснити оновлення існуючих туристичних маршрутів;
- сформувати систему заходів щодо просування та популяризації регіонального туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках;
- сприяти забезпеченню туристичної індустрії професійними кадрами.

Головною метою політики органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері туризму мають стати: створення умов для державно-приватного партнерства у зазначеній галузі; поглиблення транскордонного співробітництва; використання транзитних можливостей Харківського

регіону, його економічного, ділового, наукового, гуманітарного та соціального потенціалу.

Основу туристичної політики регіону має становити пріоритетний розвиток в'їзного, внутрішнього та соціального туризму на основі сталого розвитку, який передбачає забезпечення збереження, відтворення та відновлення туристичних ресурсів.

3.2. Перспективні напрями розвитку туризму Харківської області

З метою підвищення репрезентативності туристичного іміджу Харківської області, впровадження перспективних напрямів розвитку регіонального туризму необхідно враховувати ті складові туристичного потенціалу, які мають необхідні властивості для розроблення, створення та успішного використання на регіональному та національному туристичних ринках конкурентоспроможного туристичного продукту.

Результат аналізу наявних в Харківській області складових туристично-рекреаційного потенціалу (різноманітні краєвиди та ландшафти, береги водосховищ та річок, сприятливі кліматичні умови, унікальні архітектурні й історичні пам'ятки, об'єкти та території наукового, освітнього, промислового, релігійного призначення) свідчить про об'єктивні передумови розвитку на території регіону як класичних, так і нетрадиційних видів туризму:

□ **Культурно-історичний туризм:** розроблення інвестиційних пропозицій щодо створення на території Харківського регіону дестинацій історико-культурного туризму як великих тематичних парків, таких як: «Донецьке городище», «Харківська фортеця», «Слобожанське село» тощо. Такі парки мають стати провідниками реалізації програми з відродження, збереження та популяризації народних ремесел та промислів, патріотичного виховання молоді.

□ **Соціальний туризм:** пов'язаний з молодіжною політикою, а також з політикою підтримки розвитку відпочинку інших соціальних груп (пенсіонери, інваліди тощо).

□ **Діловий туризм:** за оцінками експертів може стати основним туристичним сектором мегаполісу та пріоритетною спеціалізацією Харківської області.

□ **Медичний туризм:** має досить розвинуту інфраструктуру лікувальних та лікувально-оздоровчих закладів, високопрофесійний персонал. Закордонні турагенції вже пропонують тури для реабілітації дітей, що потерпають від церебрального паралічу, за допомогою лікувальних вправ з дельфінами в Харківському дельфінарії «Немо» та лікувальних методів за допомогою коней на базі зоопарку Харківської державної зооветеринарної академії.

□ **Військовий туризм:** наявність літовища в Чугуївському та Куп'янському районах та танкодрому в Чугуївському районі.

□ **Індустріальний туризм:** має достатньо велику кількість об'єктів, оскільки Харківщина була індустріальною столицею України.

□ **Кулінарний туризм:** розмаїття страв слобожанської кухні, з урахуванням регіональних особливостей кожного району області, розвинута інфраструктура ресторанів, певний досвід практичних заходів у цьому напрямі, що надає реальні можливості для впровадження технологій приготування таких страв у ресторанах області та міста, розробки меню для проведення тижнів слобожанської кухні на засадах кейтерінгу для учасників бізнес-семінарів, науково-практичних конференцій, економічних форумів тощо. Це буде сприяти подальшому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності заходів ділового туризму.

□ **Екстремальний туризм:** дайвінг (наявність Старосалтівського та Червонооскільського водосховищ), а також парапланеризм, дельтапланеризм, з урахуванням можливостей використання територій Ізюмського, Куп'янського та Шевченківського районів.

□ **Спортивно-оздоровчий туризм** – презентація нових велосипедних маршрутів по Харківській області, відкриття туристичних кемпінгів у районах Харківської області.

□ **Освітній туризм:** за наявності широкої мережі навчальних закладів і певного досвіду роботи в цьому напрямі у вищих навчальних закладах міста й області. Необхідно систематизувати і коригувати діяльність вищих навчальних закладів в інтересах області.

З метою подальшого розвитку культурно-пізнавального туризму, включаючи фольклорний та етнічний туризм, необхідно поширити проведення етнічних ярмарків та фестивалів типу «Печенізьке поле» (Печенізький район), «Весілля в Малинівці» (Чугуївський район), «Олексіївська фортеця» (Первомайський район), «Ніч на Івана Купала» (Золочівський район), «Масляна неділя» (Зміївський район), «Фестиваль борщу» (Вороння слобода), «Масляна» (Коробови Хутори). Крім того, має сенс запровадити пивні тури з відвідуванням пивних заводів та приватних броварень.

Серед ключових заходів з розвитку туризму в Харківській області варто передбачити:

□ створення сприятливих умов для розвитку існуючих і приходу нових українських і закордонних мережних лідерів туристичного сектора. Стимулювання розвитку конкуренції в секторі;

□ налагодження системи інформування цільових груп споживачів про туристичні можливості області;

□ налагодження системи управління туристичною привабливістю області;

□ формування туристичних дестинацій як концепту розвитку регіональної системи туризму;

□ просування концепції «дружні та комфортні міста» та її технологічне забезпечення;

□ формування привабливості обласного середовища для туристів;

- забезпечення безпеки перебування в Харківській області та супровід індивідуальних туристів;

- налагодження системи управління подієвістю, у т.ч. у сфері культури та спорту;

- створення Координаційної ради з питань розвитку туризму при обласній державній адміністрації;

- узагальнення та розповсюдження досвіду ВНЗ з питань розвитку кулінарного та освітянського туризму, залучення навчальних закладів до популяризації та впровадження авторських розробок у діяльність мереж ресторанів міста й області, що будуть брати участь у реалізації програм розвитку кулінарного туризму регіону;

- розвиток індустрії дозвілля, шопінгу та розваг, що включатиме комплекс таких заходів:

- будівництво торговельних і розважальних центрів, їх концептуальне оформлення, включення в їх структуру дитячих розважальних комплексів і ресторанних двориків;

- розвиток центрів дозвілля сімейного формату, а також спеціалізованих центрів дитячого відпочинку, зокрема дитячого тематичного парку;

- розвиток культурного (музейного, концертного, фестивального) дозвілля в Харківській області.

Відповідно до цільового ринку необхідно перетворити Харківську область на центр ринкової інфраструктури та ділових послуг: конгресних, торговельно-посередницьких і розподільних, кредитно-фінансових і страхових, консультаційних і маркетингових; регіональний і національний центр освіти й науки, науково-технічних розробок та інноваційної діяльності (розроблення та впровадження нових технологій і матеріалів) тощо.

Можливі заходи з розвитку туризму в Харківській області

Мета	Існуюче положення	Пріоритетні заходи
1	2	3
Транспортна інфраструктура		
Якісна транспортна інфраструктура для прибуття туристів до регіону (аеропорт, вокзали, автотраси)	Розвинена служба таксі. Відсутні засоби інформування (покажчики, карти, схеми) туристів, які прибувають	Удосконалення транспортної інфраструктури
Легкий і дешевий доступ до об'єктів, визначних пам'яток та інших важливих місць, виставкових площ, які цікавлять туристів	Ускладнений транспортний доступ до туристичних об'єктів, нестача паркувальних місць	Розроблення схеми руху транспорту, з урахуванням розміщення туристичних об'єктів регіону
Інфраструктура розміщення		
Широкий спектр варіантів розміщення різного класу для задоволення реальних або очікуваних потреб відвідувачів (з погляду цінової категорії, розміру, зручностей, доступу до визначних пам'яток тощо)	Декілька категорійних готелів сегмента 4*. Перевага готелів сегмента 3*. Сегмент 2* практично не представлений. Нестача бізнес-центрів та виставкових залів	Цільове залучення девелоперів під проекти 2* і міжнародних операторів готелів. Підвищення якості послуг в існуючих готелях шляхом введення міських стандартів
Інфраструктура харчування		
Розвиненість мережі громадського харчування	Ринок має достатні темпи розвитку. Нестача кав'ярень, чайних, ресторанів місцевої кухні	Залучення українських і закордонних мереж. Підтримка розвитку мереж ресторанного господарств. Розвиток концептуальних ресторанів і ресторанів з унікальним меню для гостей міста
Інфраструктура дозвілля та розваг		
Наявність розважальних центрів і клубів, привабливих для туристів	Майже відсутні торговельні центри з розважальною складовою. Унікальна пропозиція для туристів відсутня	Проектування декількох концептуальних центрів розваг з орієнтацією на туристичний потік. Залучення міжнародних інвесторів

Туристичні зони та маршрути в міському середовищі		
Наявність виділених та обладнаних туристичних зон. Наявність обладнаних туристичних маршрутів (коридорів) у місті	Наявні екскурсійні маршрути. Туристи орієнтуються на довідники, (відчувається їх нестача) та доступну їм інформацію (Інтернет).	Розроблення містобудівних схем туристичних територій. Розроблення проектів перебудови інфраструктури туристичного середовища, що повинні плануватися з урахуванням потреб туристів. Розроблення маршрутів самостійного огляду та інноваційних екскурсійних продуктів. Створення центру туристичної інформації з метою функціонального управління потоками туристів
Архітектурне обличчя міст Харківської області	Райони старої забудови, що перебувають у незадовільному стані, псують візуальне враження від міст	Зміна вимог до архітектури: особливо тверде регулювання забудови в центральних частинах міст та реконструкція прилеглих районів старої малоповерхової забудови, що входять до історичного архітектурного ансамблю
Управління туристичними потоками		
Наявність Обласного туристично-інформаційного центру як інструмента управління турпотоками	Відсутність обласного туристично-інформаційного пункту в Харківській області	Організація єдиної координаційної служби, відповідальної за все, пов'язане з туристичною галуззю. Виділення на функціонування служби бюджетних коштів
Проведення маркетингових досліджень серед гостей регіону	Галузева державна статистика ведеться недостатньо якісно	Проведення соціологічних і маркетингових досліджень потоків туристів
Інфраструктура інформації та зв'язку		
Наявність служб інформування туристів з будь-яких питань	Існує сайт з туристичною інформацією – tickh@i.ua. Наявний дефіцит друкованої продукції в сфері туризму	Розроблення системи інформаційної доступності туристичних об'єктів для інформування туристів щодо місць привалів,

		<p>природних перешкод і небезпечних ділянок на шляху слідування, рекомендованих або заборонених форм поведінки на маршруті, щодо природних та історико-культурних пам'яток маршруту, об'єктів культурного обслуговування. Для маркування слід застосовувати маршрутні марки і різні вказівні знаки. Створення цілодобової інформаційної служби (різними мовами) з питань туризму для різних груп туристів.</p> <p>Устаткування готелів внутрішніми телевізійними каналами, що інформують про події, пам'ятки, ресторани та варіанти проведення часу в Харкові та області</p>
Соціальні фактори		
Забезпечення підготовленості працівників сервісних служб до роботи з туристами	Спеціальні інструкції відсутні	Створення в містах області навчальних курсів з туризму, з наданням професійної спеціалізації у сфері туристичної діяльності на базі середньої освіти
Мовна доброзичливість	Низький рівень підготовки співробітників готелів (частіше нижче 4*) і туристичних фірм	Переклад ключових інструментів управління туристичним потоком (інформації, покажчики, вивіски) на іноземні мови, зокрема на англійську, французьку
Формування режиму роботи та цільової орієнтації ряду сервісів відповідно до вимог туристів	Години роботи (режим міста) не адаптовані до закордонних гостей	Введення технологічних вимог гостинності різного роду об'єктів інфраструктури для відвідувачів за низкою параметрів: години роботи, прийом кредитних карток, мова, вивіски, дорожній рух, паркування, суспільні служби тощо

Інфраструктура безпеки та супроводу		
Безпечне перебування туристів на території області	Спеціальних засобів гарантування безпеки немає. Іноземні туристи не мають можливості отримати оперативну допомогу з боку правоохоронних органів у зв'язку з наявністю мовного бар'єра	Забезпечення безпеки пересування туристів. Розроблення спеціальних інструкцій і засобів безпеки для туристів. Розвиток служб супроводу. Доступність звернення до правоохоронних органів. Підготовка та перепідготовка у вищих навчальних закладах працівників правоохоронних органів, зокрема вивчення ними 1–2 іноземних мов

Джерело: [48]

Механізм управління реалізацією Концепції розвитку туризму включає декілька етапів.

На першому етапі передбачається забезпечити:

- формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту;
- активізацію підприємницької діяльності та діяльності суб'єктів господарювання у сфері туризму і курортів;
- інформаційну підтримку сфери туризму і курортів;
- проведення моніторингу природних туристичних і природних лікувальних ресурсів;
- підвищення ефективності управління сферою туризму і курортів;
- розвиток в'їзного та внутрішнього туризму;
- залучення інвестицій для розвитку матеріально-технічної бази сфери туризму і курортів;
- поліпшення якості надання послуг з екскурсійного обслуговування;
- безпеку туристів і осіб, що подорожують.

На другому етапі буде забезпечено:

- розвиток туризму і курортів з урахуванням рівня життя, традицій та культури населення;
- розвиток кадрового потенціалу у сфері туризму і курортів;
- збереження ресурсного потенціалу у зазначеній сфері;
- встановлення контролю за використанням туристичних і природних лікувальних ресурсів;
- створення системи маркетингової підтримки національного туристичного продукту;
- поглиблення міжнародного співробітництва.

На третьому етапі передбачається забезпечити:

- раціональне використання та охорону туристичних і природних лікувальних ресурсів;
- узгодженість інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, громадян у сфері туризму і курортів;
- збалансованість усіх складових елементів розвитку туризму і курортів як соціально відповідальної, екологічно спрямованої та економічно ефективної діяльності;
- надання високоякісних послуг відповідно до потреб туристів і осіб, що подорожують;
- дотримання конституційних прав громадян у сфері туризму і курортів.

На всіх етапах повинен проводитися постійний моніторинг і контроль за здійсненням зазначених заходів.

Реалізація Концепції здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, суб'єктів підприємницької діяльності усіх форм власності, громадських організацій, цільових кредитів банків, міжнародної технічної допомоги, інвестиційних коштів, інших джерел згідно із законодавством.

Орієнтовні обсяги та джерела фінансування Програми

Джерела фінансування	Орієнтовний обсяг фінансування (тис. гривень) (за наявності коштів)	у тому числі за роками (тис. грн)				
		2019	2020	2021	2022	2023
Обласний бюджет, місцевий бюджет та інші джерела не заборонені чинним законодавством	990021,3 (у тому числі: із обласного бюджету – 984997,8 ; із місцевого бюджету – 3838,5 ; інші джерела – 1185,0)	230883,3	254273,0	178346,3	179562,6	146956,1
		229312,9;	253044,9;	177861,3;	178107,6;	146671,1;
		1315,4;	993,1;	255,0;	1225,0;	50,0;
		255,0	235,0	230,0	230,0	235,0
Разом:	990021,3	230883,3	254273,0	178346,3	179562,6	146956,1

Джерело: [43]

Використання унікального та надзвичайно різноманітного історико-культурного, освітньо-наукового, промислового, бізнес-потенціалу, зміцнення матеріально-технічної бази та кадрового забезпечення; подальше розширення інфраструктури туристичного бізнесу, готельного господарства затвердять позиції туристичної сфери області як пріоритетного виду економічної діяльності.

Удосконалення механізмів реклами та просування на національному й міжнародному ринках вітчизняних і місцевих екскурсійно-туристичних, готельних, транспортних послуг; поліпшення якості та доступності (разом з поліпшенням естетичних і побутових характеристик міського середовища) підвищать привабливість Харківського регіону та всієї України.

У цілому політика всебічного розвитку індустрії туризму забезпечить:

□ прискорення темпів реформування економіки Харківської області та зміцнення ринкових основ господарювання;

- зміцнення дохідної бази бюджету міста;
- залучення довгострокових інвестицій у високотехнологічні об'єкти дозволя;
- поглиблення зовнішньоекономічних і культурних зв'язків, поліпшення міжнародного іміджу регіону;
- збільшення обсягів фінансування, призначених для підтримки культурно-художньої, фізкультурно-оздоровчої та інших сфер діяльності, за допомогою залучення інвестицій, дотацій та інших форм підтримки;
- стимулювання попиту на продукцію, яка, як правило, не має широкої реалізації на національному ринку (сувеніри, товари народних промислів тощо);
- поліпшення економічних результатів фінансування господарського комплексу районів області;
- оптимізація сфери зайнятості;
- підвищення ефективності діяльності з організації змістовного дозволя населення, пропаганди національної історико-культурної спадщини тощо.

Реалізація запропонованих напрямів розвитку туризму, в т.ч. й культурно-історичний в Харківській області в майбутньому дозволить перетворити індустрію туризму в регіоні на прибуткову та високоефективну галузь регіональної економіки.

3.3. Управління туристичним іміджем Харківської області в конкурентному середовищі

Харківщина має вагомі передумови, які дозволяють забезпечити розвиток туристичної індустрії регіону, до яких можна віднести: вигідне геополітичне положення, значний історико-культурний потенціал, комфортні мікрокліматичні умови, розвинута мережа транспортного сполучення, природні рекреаційні та людські ресурси. Тобто, ресурсна база регіону володіє необхідним потенціалом для комплексного розвитку різних видів

відпочинку й оздоровлення. Все це доводить, що Харків та область можна вважати багатопрофільною дестинацією літнього та зимового відпочинку, вони є привабливими для подальшого розвитку туризму, але потребують створення позитивного іміджу та просування інтересів території в умовах міжрегіональної конкуренції.

До основних причин, що обумовлюють створення туристичного іміджу Харківської області доцільно віднести: 1) підвищення туристичної привабливості області; 2) створення джерела конкурентоспроможності в міжрегіональній конкуренції; 3) активізація внутрішнього потенціалу території; 4) створення репутації, яка забезпечує загальне сприйняття регіону в довготривалій перспективі; 5) для вирішення області з-поміж інших, візуалізація загального образу території; 6) ціленаправлене використання природних та рекреаційних ресурсів; 7) покращення соціально-економічного стану регіону.

Для аналізу туристичного потенціалу іміджу Харківської області необхідно провести SWOT-аналіз (табл. 1–3), який є одним з універсальних інструментів аналізу ситуації в галузі, і його можна ефективно використовувати для розробки стратегії розвитку туристичної галузі регіону. Матриця аналізу сильних та слабких сторін регіону представлена в табл. 3.4.

Таблиця 3.4.

Матриця сильних та слабких сторін

Вплив сторін	Сильний вплив	Помітний вплив	Помірний вплив	Незначний вплив
Сильні сторони:	5 балів	4 бали	3 бали	1-2 бали
1. Наявність природних та рекреаційних ресурсів	+5			
2. Велика кількість санаторно-курортних установ			+3	
3. Наявність розвиненого готельно-ресторанного комплексу		+4		
4. Вдале географічне розташування	+5			
5. Наявність багатой історико-культурної спадщини		+4		

6. Наявність великої кількості ресурсів для декількох видів туризму	+5			
Всього	: +15	+8	+3	0
Слабкі сторони				
1. Недостатній рівень туристичної промоції Харкова	-5			
2. Харків не входить до міжнародної туристичної мережі		-4		
3. Низький рівень розвитку природоохоронної інфраструктури			-3	
4. Відсутнє або невідповідне до існуючих потреб фінансування закладів культури, освіти, мистецтва			-3	
Всього:	-5	-4	-6	0
Разом:	+10	+4	-3	0

Джерело: власна розробка

Побудова матриці сильних та слабких сторін дають можливість виявити ступінь впливу зазначених факторів на територію. Дані табл. 1 свідчать, що сильний вплив на формування іміджу та образу Харківської області мають такі фактори: 1) наявність природних та рекреаційних ресурсів; 2) вдале географічне розташування; 3) наявність великої кількості ресурсів для декількох видів туризму; 4) недостатня туристична промоція міста.

Проведення аналізу можливостей та загроз дає можливість виявити найбільш значимі фактори для Харківської області (табл. 3.5):

Таблиця 3.5.

Матриця сильних та слабких сторін

Вплив сторін	Сильний вплив	Помітний вплив	Помірний вплив	Незначний вплив
Можливості				
1. Створення іміджу території на регіональному та міжнародному рівні	+5			
2. Моніторинг і відповідні заходи щодо покращення екологічної ситуації на території та збереження рівноваги природного середовища		+4		
3. Розвиток туристичної і супутньої їй інфраструктури	+5			
Всього	: +10	+4	0	0
Загрози				

Продовження табл.3.5

1. Обмеження бюджетного фінансування -	-5			
2. Державне управління туристичною на регіональному рівні не має цілісної системи	-5			
3. Низький рівень розвитку і якості туристичної та інформаційної інфраструктури в зонах міжнародних та загальнонаціональних доріг і інших транспортних сполучень		-4		
4. Використання рекреаційних ресурсів не забезпечує балансу між її соціальною та економічною ефективністю			-3	
5. Низький рівень ефективності використання рекреаційних ресурсів		-4		
6. Відсутність іміджу, образу міста	-5			
Всього:	-15	-8	-3	0
Разом:	-5	-4	-3	0

Джерело: власна розробка

- 1) створення регіонального та міжнародного іміджу території;
- 2) обмеження бюджетного фінансування;
- 3) відсутність цілісної системи державного управління туризмом у регіонах;
- 4) відсутність іміджу, образу міста.

SWOT-аналіз туристичного іміджу Харківської області представлений в табл. 3.6

Проведення SWOT-аналізу передбачає побудову матриці, у відповідні квадранти якої заносяться сильні, слабкі сторони галузі, її можливості і загрози.

Сильні сторони передбачають ті особливості, які представляють додаткові можливості (сприятливі обставини можна використовувати для розвитку галузі), а слабкі сторони (елементи, настання яких може мати негативний вплив на розвиток туристичного потенціалу) представляють відсутність чогось необхідного для функціонування туризму в регіоні або ті елементи, які мають на галузь негативний вплив.

На основі проведеного SWOT-аналізу (табл. 3.6) виділяються основні фактори, що перешкоджають розвитку туризму та формуванню позитивного туристичного іміджу Харківської області.

SWOT-аналіз іміджу Харківської області

1	Можливості: ($\Sigma o = 4,67$)	Загрози: ($\Sigma t = -4,33$)
2	3	
	створення іміджу території на регіональному та міжнародному рівні (+5); моніторинг і відповідні заходи щодо покращення екологічної ситуації на території та збереження рівноваги природного середовища (+4); розвиток туристичної і супутньої їй інфраструктури (+5)	Обмеження бюджетного фінансування (-5); державне управління туристичною на регіональному рівні не має цілісної системи (-5); низький рівень розвитку і якості туристичної та інформаційної інфраструктури в зонах міжнародних та загальнонаціональних доріг і інших транспортних сполучень (-4); використання рекреаційних ресурсів не забезпечує балансу між її соціальною та економічною ефективністю (-3); низький рівень ефективності використання рекреаційних ресурсів (-4); відсутність іміджу, образу
Сильні сторони ($\Sigma w = 4,33$)	«Сила і можливості» ($\Sigma w * \Sigma o = 20,22$) міста (-5)	«Сила і загрози» ($\Sigma w * \Sigma t = -18,75$)
наявність природних та рекреаційних ресурсів (+5); велика кількість санаторно-курортних установ (+3); наявність розвиненого готельно-ресторанного комплексу (+4); вдале географічне розташування (+5); наявність багатой історико-культурної спадщини (+4); наявність великої кількості ресурсів для декількох видів туризму: санаторно-курортного, спортивно-оздоровчого, сільського зеленого, культурно-пізнавального тощо (+5)	Підтримка на належному рівні стану історичної спадщини Харківської області Вкладення коштів в розвиток курортно-санаторної бази Покращення стану доріг та інфраструктури міста за рахунок коштів, що додатково надходять від туризму Проведення фестивалів, культурних заходів для популяризації не тільки м. Харкова, але й області	Екологічна загроза від промислових об'єктів Часткова загроза історичним пам'яткам від не досить добросовісних туристів Руйнування традицій, урбанізація
Слабкі сторони ($\Sigma w = -3,75$)	«Слабкості та можливості» ($\Sigma o * \Sigma w = -17,64$)	«Слабкості та загрози» ($\Sigma t * \Sigma w = 16,24$)
недостатній рівень туристичної промоції Харкова (-5); Харків не входить до міжнародної туристичної мережі (-4); низький рівень розвитку природоохоронної інфраструктури (-3); відсутнє або невідповідне до існуючих потреб фінансування закладів культури, освіти, мистецтва (-3)	Нестабільна державна політика Слабкий імідж території, потрібна реклама Більшість відпочинкових структур в приватному володінні (державна недоотримає кошти для розвитку туризму як галузі)	Занепад архітектурних пам'яток несистематична та неефективна промоція території на міжнародному рівні формування сталого негативного іміджу Харківщини та України в цілому погіршення екологічної ситуації через неналежний рівень використання транспортних коридорів скорочення фінансування та інвестування в охорону навколишнього середовища

Джерело: [46]

До таких факторів можна віднести наступні:

- 1) нестабільність державної політики, складна економічна, політична та соціальна ситуація;
- 2) нерозвиненість туристичної інфраструктури в області, незадовільний стан об'єктів туризму, фізичний і моральний знос матеріальної бази санаторно-курортної сфери, недостатній рівень розвитку сфери додаткових послуг;
- 3) відсутність єдиної маркетингової політики, спрямованої на просування іміджу території;
- 4) відсутність ініціативи та зацікавленості населення в створенні образу.

Проведений SWOT-аналіз дозволяє зробити узагальнюючий висновок, що при цілеспрямованій регіональній політиці можна нейтралізувати більшість слабких сторін туристичного потенціалу території.

Після проведення SWOT-аналізу, важливим кроком є виявлення та аналіз іміджеутворюючих факторів регіону, а саме аналіз іміджеутворюючих факторів, в даному випадку це аналіз національних, культурологічних, соціальних та містоформуючих факторів.

Класифікація даних факторів представлена в табл. 3.7.

Аналіз іміджеутворюючих факторів в залежності від значимості, впливу на державу та регіон представлений в табл. 5.

В результаті проведеного аналізу іміджеутворюючих факторів зображено силу впливу кожного з них на формування загального іміджу та питому вагу кожної складової окремо (рис. 1).

Національні фактори впливають негативно на формування іміджу території, оскільки такі аспекти як загальна безпека в країні та регіоні мають зараз найбільший негативний вплив, який становить $-10,6$ в загальному рахунку. В результаті цього погіршується економічна ситуація: збільшується рівень безробіття та темпи інфляції, звідси і загальний рівень розвитку області має також негативну тенденцію. Сила впливу економічної ситуації

становить $-2,55$. Наступним фактором в аналізі є політична ситуації, яка також негативно впливає на формування іміджу Харківської області і складає $-1,5$. Відсутність стабільності в країні та регіоні не сприяє підтримці маркетингової політики з боку уряду.

Таблиця 3.7

Іміджеутворюючі фактори Харківської області

Національні фактори	Історико-культурологічні фактори
загальна безпека (відсутність війни та бунтів, рівень криміналу); економічна ситуація (рівень безробіття, темп інфляції, загальний рівень розвитку області); політична ситуація (дієвість нормативно-правової бази, стабільність, підтримка маркетингової політики з боку уряду); екологічна ситуація	історична спадщина області участь території в значущих процесах та проектах; враження створюване регіоном, сприятливі умови для відпочинку та туризму
Соціальні фактори	Містоформуючі фактори
рівень життя населення; ритм міста; рівень освіченості	загальний статус міста; рівень та якість його владних структур; орієнтація розвитку міста на інновації та прогрес; швидкість здійснюваних змін у місті (динамізм)

Джерело: власне дослідження

Екологічна ситуація залишає бажати кращого, оскільки на території Харківської області знаходиться достатня кількість підприємств, яка забруднює навколишнє середовище, тому сила впливу на регіон становить $-1,2$. В загальному рахунку сила негативного впливу національних факторів на формування іміджу на території складає $-15,85$.

Щодо культурологічних факторів: історична спадщина відіграє важливу роль в привабленні туристів в область, тому вплив позитивний та становить $+3,6$.

Участь території в значущих процесах та проектах позитивно впливає на розвиток та впізнаваність, складає $+2$. Найбільший вплив з-поміж культурологічних факторів має враження створюване регіоном, сприятливі умови для відпочинку та туризму — $+4,5$. Загальний вплив культурологічних факторів складає $+10,1$.

Соціальні фактори становлять $-2,8$ до сили впливу, серед них: рівень життя населення становить $-7,2$, ритм життя міста $+1,2$, а рівень освіченості $+3,2$.

З приводу містоформуючих факторів результати є такими: в загальному рахунку фактори мають позитивний вплив на формування іміджу DESTINATION — $+8,4$. Загальний статус міста дорівнює $+2,8$, оскільки м. Харків є містом-мільйонером і дуже популярним серед студентської молоді; рівень та якість владних структур складає $+2,4$; орієнтація міста на інновації та прогрес $+2$, динамізм — $+1,2$.

Підсумовуючи проведене дослідження, можна виділити три ключові проблеми з приводу формування позитивного іміджу DESTINATION:

- 1) негативний вплив національних і соціальних іміджеутворюючих факторів;
- 2) низька конкурентоспроможність за рівнем маркетингу (найнижча серед конкурентної стратегічної групи);
- 3) нестабільність іміджевої політики регіону.

Саме цим обумовлюється необхідність у забезпеченні позитивної тенденції при створенні туристичного іміджу області, для чого необхідно:

- 1) нейтралізувати (по можливості) негативний вплив іміджеутворюючих факторів;
- 2) здійснити заходи щодо підвищення рівня розвитку такого джерела конкурентних переваг як маркетингова складова;
- 3) розробити стратегію з просування іміджу території та туристичної привабливості регіону.

Висновки до 3 розділу

Аналіз природно-рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу Харківської області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Можна стверджувати, що Харківська

область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Щоб зберігати стійкі позиції з розвитку туризму в Харківській області варто передбачити:

- створення сприятливих умов для розвитку існуючих і приходу нових українських і закордонних мережних лідерів туристичного сектора.

Стимулювання розвитку конкуренції в секторі;

- налагодження системи інформування цільових груп споживачів про туристичні можливості області;

- налагодження системи управління туристичною привабливістю області;

- формування туристичних дестинацій як концепту розвитку регіональної системи туризму;

- просування концепції «дружні та комфортні міста» та її технологічне забезпечення;

- формування привабливості обласного середовища для туристів;

- забезпечення безпеки перебування в Харківській області та супровід індивідуальних туристів;

- налагодження системи управління подієвістю, у т.ч. у сфері культури та спорту;

- створення Координаційної ради з питань розвитку туризму при обласній державній адміністрації;

- узагальнення та розповсюдження досвіду ВНЗ з питань розвитку кулінарного та освітянського туризму, залучення навчальних закладів до популяризації та впровадження авторських розробок у діяльність мереж ресторанів міста й області, що будуть брати участь у реалізації програм розвитку кулінарного туризму регіону;

- розвиток індустрії дозвілля, шопінгу та розваг, що включатиме комплекс таких заходів.

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ОСНОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

4.1. Перспективи розвитку історико-культурних проєктів та маршрутів Харківської області

Історико-культурна спадщина є фундаментом, на якому будується національна культура, ідентифікатором, що визначає самобутність нації. На території Харківської області налічується 9449 пам'яток культурної спадщини, з них: 6895 – археології, 2475 – історії, 77 – монументального мистецтва, 1 – історії та монументального мистецтва, 1 – археології та історії, з них 1317 – національного значення, 8132 – місцевого значення.

На виконання розпорядження голови Харківської обласної державної адміністрації «Про проведення інвентаризації пам'яток культурної спадщини у районах Харківської області» від 12.03.2016 № 79 успішно проводиться робота з інвентаризації пам'яток культурної спадщини із залученням відділів культури райдержадміністрацій та виконкомів міських рад.

За результатами інвентаризації готується облікова документація, яка подається до Міністерства культури України для подальшого включення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Станом на 2018 рік на території Харківської області до Державного реєстру нерухомих пам'яток України включено 2283 об'єкти.

У Харківській області розпочато роботу щодо встановлення охоронних дощок на пам'ятках історії, монументального мистецтва та археології.

Відновлено роботу Обласної редакційної колегії з написання Харківського тому багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України». Ведеться робота щодо підготовки першого видання про пам'ятки міста Куп'янська та Куп'янського району, міста Чугуєва та Чугуївського району та міста Люботина.

Зважаючи на виклики сьогодення та проведення низки реформ, існує проблема щодо забезпечення повноцінного функціонування закладів культури, реалізації мистецьких програм і проектів для різних верств населення, поліпшення матеріально-технічної бази установ культури (запобігання повній руйнації будівель, забезпечення їхньої реконструкції, капітального ремонту та відновлювальних робіт опалювальних систем), особливо в сільській місцевості, забезпечення культурно-мистецьких закладів сучасним технічним обладнанням, музичними інструментами, костюмами.

З метою упорядкування преміально-стимулююча система в культурно-мистецькій галузі області розроблено нові положення про щорічні Гранд-премії та іменні стипендії Харківської обласної державної адміністрації та Харківської обласної ради видатним діячам культури і мистецтва, обдарованій творчій молоді для стимулювання творчої праці та засвідчення визначних особистих досягнень (музичне, театральне, хореографічне, вокальне, образотворче, декоративно-ужиткове мистецтво, фото-мистецтво, література, нематеріальна культурна спадщина, дизайн), що дає змогу охопити основні види культурно-мистецької діяльності. Збільшено розміри щорічних Гранд-премій в галузі культури і мистецтва з 1,1 тис. грн до 5,0 тис. грн, іменних стипендій в галузі культури і мистецтва - з 0,2 тис. грн до 0,5 тис. грн, щорічних премій імені О.С. Масельського в галузях культури і мистецтва, фізичної культури і спорту, молодіжної політики - з 3,0 тис. грн до 5,0 тис. грн, щорічної стипендії учням мистецьких шкіл «Надія Слобожанщини» - з 0,7 тис. грн до 1,0 тис. грн.

Розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 19 травня 2011 року № 270» та від 08 червня 2012 року № 353 «Про відзначення премією імені І.Ю. Рєпіна» було відроджено вручення премії імені І.Ю. Рєпіна в трьох номінаціях: «Живопис і графіка», «Скульптура», «Декоративно-прикладне і монументальне мистецтво».

Розпорядженням голови Харківської обласної державної адміністрації від 21 грудня 2015 року № 603 «Про внесення змін до розпорядження голови

Харківської обласної державної адміністрації від 08 червня 2012 року № 353» було внесено зміни до Положення про Конкурс, а саме: тепер премія присуджується в трьох номінаціях почергово циклом у 2 роки: в перший рік циклу – у номінаціях живопис, графіка, мистецтвознавство, у другий рік циклу – у номінаціях скульптура, монументальне мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво.

Харківський регіон має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму:

- особливості географічного розміщення та рельєфу;
- сприятливий клімат;
- багатий природний, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціали;
- розвинута мережа транспортного сполучення;
- достатні людські, матеріальні, у тому числі природно-оздоровчі ресурси.

В'їзний та внутрішній туризм як пріоритетний напрям розвитку є важливим чинником підвищення якості життя та економічного розвитку регіону.

Туристична інфраструктура регіону дозволяє туристу відпочивати на Харківщині цілорічно. Кожен куточок області має власні «родзинки»: історично важливі об'єкти, автентичні фестивалі, сучасні заклади відпочинку, архітектурні комплекси тощо.

На Харківщині визначили 6 туристичних "магнітів", які вже зараз приваблюють найбільше мандрівників і навколо яких розроблятимуться нові екскурсії та тури – короткі 3-5 днів й тривалістю до 10 днів, зокрема це:

- Шарівський палацово-парковий комплекс (садиба у неоготичному стилі, яка належала відомому цукрозаводчику Леопольду Кьонігу);

- літературно-меморіальний музей ім. Сковороди (садиба в Золочівському районі, в якій останні роки жив філософ і на території якої похований);
- художньо-меморіальний музей Іллі Рєпіна в Чугуєві;
- Кицівська пустеля (піщані бархани в заплаві річки Сіверський Донець у Печенізькому районі);
- парк ім. Горького у Харкові (з атракціонами та ігровими майданчиками);
- Фельдман Екопарк (комплекс під Харковом, основна частина якого – зоопарк).

Передбачається, що під час 3-денного туру туристи перший день перебуватимуть у Харкові, а наступні – подорожуватимуть садибами, палацово-парковими комплексами та музеями у Богодухівському, Краснокутському і Золочівському районах. У 5-денному турі "Чотири стихії Харківщині" туристи пересуватимуться землею, повітрям (тролей у м. Чугуїв) та сплавлятимуться на байдарках. У 10-денний тур "Дороговказ на Схід" включено більшість районів області, а також м. Святогірськ у сусідній Донеччині.

Навколо деяких об'єктів регіону потрібно розбудовувати інфраструктуру, щоб туристи мали змогу отримати певні послуги на місці, відпочити чи щось придбати, наприклад екскурсія до Кицівської пустелі, місця для фотозйомок та відпочинку, на жаль інфраструктура в даному місці ще не розбудована, але сотні туристів прагнуть побувати там.

У 2018 році відбулася велика подія в розвитку культурно-історичної спадщини України. Міністерство культури України в рамках проведення Року культурної спадщини започаткувало великий соціально-культурний проект «Малі міста – великі враження». Він покликаний показати значний культурний спадок невеликих міст та містечок нашої держави, а також залучити можливості децентралізації для перетворення невеликих населених

пунктів на самостійні адміністративні одиниці з власним культурним ресурсом.

Реформа децентралізації та процес об'єднання громад заклали основи передачі на місця фінансових та адміністративних можливостей. Нарощування соціально-економічної міцї громад в контексті розбудови інфраструктури, вирішення нагальних потреб людей поставило нове питання: а що далі? Відповідь проста: в епоху постіндустріальної економіки актуальним стає розвиток культури та людського потенціалу. Причому йдеться не про традиційне уявлення про культурне надбання, а про пошук та розробку «родзинки» кожного місця і міста. А тут потрібна політична воля і готовність влади змінити власне сприйняття території.

Проект «Малі міста – великі враження» - саме про таку «родзинку». Наприкінці 2018 року Мінкультури оголосило конкурс культурних проектів регіонів і отримало 158 заявок. В результаті обговорення та відкритого захисту були обрані 8 основних проектів, які повинні перетворитися у своєрідні культурні стартапи.

Таблиця 4.1

Календар проекту «Малі міста – великі враження»

Дата	Місто проведення	Назва проекту
09 - 13.05.2018	Славутич, Київська область	Фестиваль 86 - Славутич
25-27.05.2018	Тростянець, Сумська область	Фестиваль «Чайковський Fest»
01-03.06.2018	Вилкове, Одеська область	Фестиваль «Дунайські гостини»
15.04 -08.06.2018	Тульчин, Вінницька область	Відкриття «Леонтович арт кварталу» із встановленням просторової інсталяції «Мелодія Щедрик»
Червень вересень 2018	Шарівка, Харківська область	Культурний хакатон

15.07 – 05.08.2018	Чугуїв, Харківська область	Міжнародний респінський пленер у м. Чугуєві
14 – 15.09.2018	Гадяч, Полтавська область	Фестиваль молодих сучасних театрів
з 16.09.2018	Острог, Рівненська область	Культурний барбакан – відкриття проекту

Джерело: Проект «Малі міста – великі враження».- Режим доступа:
<http://old.uccs.org.ua/content/%>

Рис. 4.1. Логотип конкурсу - «Малі міста великі враження»

Як видно з таблиці 4.1. до проекту потрапили 2-два об'єкти культурно-історичної спадщини Харківської області: м. Чугуїв і Шарівський палацово-парковий комплекс.

Також у межах європейської програми CHOICE Туристична Асоціація України реалізує проект "Культурна спадщина в контексті розвитку туризму в м. Чугуїв", що спільно фінансується Європейським Союзом.

Основна мета Проекту - просування культурної спадщини міста Чугуїв (Харківська область) через всі форми культурного туризму на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Проект спрямований на створення конкурентоспроможного на внутрішньому і зовнішньому ринках туристичного продукту на основі предметів матеріальної культури міста. Нині ця спадщина включає в себе 21 історико-архітектурну пам'ятку початку ХІХ століття і міжнародну культурну подію – Репінський Пленер (Чугуїв є батьківщиною відомого художника Репіна).

Досягнення мети Проекту здійснюється через інституціоналізацію процесу інтеграції культурної спадщини на розвиток туризму; об'єднання навколо цієї ініціативи організацій, груп, бізнес-організацій, позашкільних закладів освіти (Чугуївський краєзнавчий і туристичний центр), релігійні громади, військові, окремих осіб, місцеві органи влади; підвищення рівня інформованості цих груп громадянського суспільства; розроблення дорожньої мапи популяризації культурної спадщини Чугуєва на основі державно-приватного партнерства.

Основні заходи в рамках Проекту: формування і маркування туристичних маршрутів; популяризація культурної спадщини серед цільових аудиторій за допомогою як традиційних, так і інноваційних технологій, включаючи друк туристичних брошури та мапи, розробки концепції, маркування туристичних об'єктів, запуск тематичного туристичного сайту міста, запис аудіогідів. Термін реалізації проекту: з 01/04/2019 до 30/04/2021.

За задумом, визначені проекти сприятимуть не лише демонстрації спадщини регіонів, а й дадуть поштовх розвитку туристичної індустрії. Відтак, розвиватиметься малий та середній бізнес, традиції місцевості та освіти. Культурна спадщина увійде у щоденне життя громадян і формуватиме обличчя регіону для світу. Більшість малих міст України - це справді унікальні осередки культури та історії України. У світі відомо

багато вдалих прикладів, коли саме завдяки розвитку культури малі міста ставали відомими на увесь світ.

4.2. Економічна та соціальна ефективність історико-культурних розробок Харківської області

Отже, започатковано проект для м. Чугуєв «Репінський пленер», що є унікальною ідеєю для міста, для місцевого населення, оскільки малі міста України поки що мало кому відомі і тільки так можна оживити життя в них, розкрити історію, показати їх культуру. Отже, використовуючи міжнародний досвід, покажемо на прикладі даного проекту як можна зробити його масштабним та неповторним.

Унікальність ідеї (проекту) для м. Чугуєв

Місто Чугуєв - батьківщина видатного митця – Іллі Юхимовича Рєпіна. Міжнародний репінський пленер – 3-х тижневий туристичний фестиваль для гостей та мешканців міста; впровадження віртуальних 3D екскурсій на базі наявних аудіо турів по місту.

Програма проекту

- Проведення церемонії відкриття XIX Міжнародного репінського пленеру (15 липня 2021 року).
- Проведення майстер-класів від учасників пленеру.
- Проведення тематичних театралізованих екскурсій по місту.
- Показ фільмів про життя і творчість І.Ю. Рєпіна просто неба.
- Проведення Акції «Все можливо, тільки спробуй!».
- Проведення Ярмарки майстрів та ремісників.
- Проведення «Фестивалю однієї пам'ятки» – пам'ятка архітектури національного значення «Торгові ряди».
- Проведення фото-виставки, присвяченої Міжнародному репінському пленеру.

Проведення виставки робіт, написаних учасниками XIX Міжнародного репінського пленеру.

Проведення віртуальних 3D екскурсій по місту.

Проведення церемонії закриття XIX Міжнародного репінського пленеру (5 серпня 2021 року).

Цільова аудиторія проекту (вікова, соціальна, географічна)

Проект спрямований на:

художників з України та інших країн, які є членами спілки художників;

скульпторів, майстрів декоративно-прикладного мистецтва, художників-аматорів з Харківської області та України (від 12 до 60+ років);

творчі об'єднання Харківської області та України;

учнів Чугуївської дитячої художньої школи ім. І.Ю. Рєпіна (від 12 до 16 років);

дітей з особливими потребами м. Чугуєва;

мешканців міста Чугуєва (сім'ї з дітьми, пенсіонери, молодь);

гостей міста Чугуєва (від 5 до 60+ років);

туристів - учасників подієвого, культурно-пізнавального туризму в Чугуєві. Всього планується залучити до заходів в рамках проекту близько 10 тисяч чоловік

Етапи реалізації проекту

I етап Підготовчий (січень-червень 2021 року)

Запрошення художників на XIX Міжнародний репінський пленер у м. Чугуєві.

Виготовлення та розповсюдження рекламної продукції, поліграфії про проведення XIX Міжнародного репінського пленеру у м. Чугуєві.

Виготовлення віртуальних 3D екскурсій по пам'яткам культурної спадщини м. Чугуєва.

Пошив сценічних костюмів для проведення театралізованих екскурсій містом та «Фестивалю однієї пам'ятки – пам'ятка архітектури національного значення «Торгові ряди».

II етап Реалізації проекту (липень-серпень 2021 року)

Урочиста церемонія відкриття XIX Міжнародного репінського пленеру у м. Чугуєві.

Проведення запланованих заходів згідно з програмою проекту.

III етап Презентація реалізації проекту (серпень 2021 року)

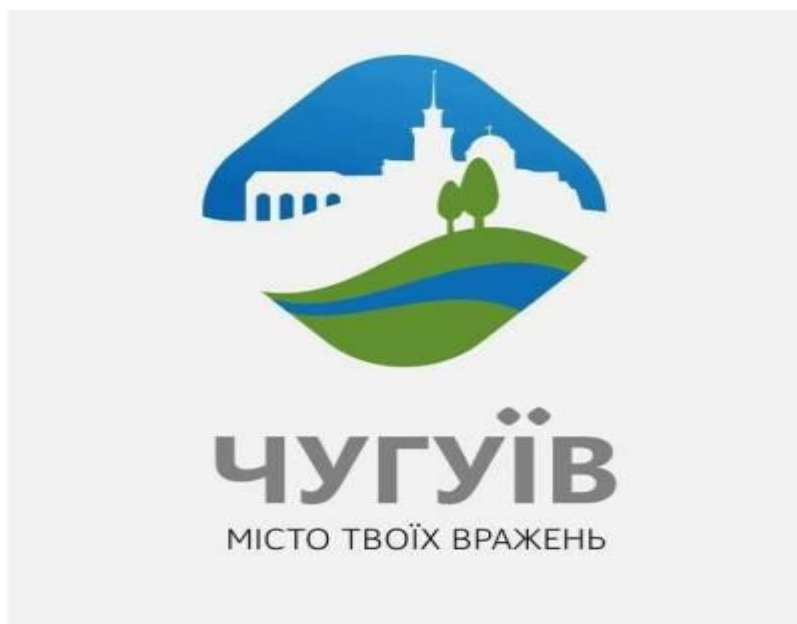
Підсумкова виставка робіт художників-учасників пленеру.

Урочиста церемонія закриття XIX Міжнародного репінського пленеру у м. Чугуєві.

Вручення премії імені Іллі Юхимовича Рєпіна.

Презентація фільму про реалізацію проекту.

Візуалізація проекту

Шляхи інтеграції культурної спадщини в життя громади за допомогою проекту

Формування іміджу міста Чугуєва як центру збереження і розвитку репінських традицій реалістичного мистецтва.

□ Формування унікальної колекції робіт учасників Міжнародних репінських пленерів.

□ Залучення гостей та мешканців міста до театралізованого дійства періоду ХІХ сторіччя з метою ознайомлення з історією, архітектурними особливостями, традиціями та роллю, яку об'єкти культурної спадщини відіграли у житті мешканців того періоду.

□ Залучення до участі гостей та мешканців міста до традицій ремісництва різного періоду історії країни.

Інвестиційна привабливість ідеї (пропозиції для розвитку креативного бізнесу):

- Віртуальні 3D екскурсії (екскурсії містом по об'єктам культурної спадщини)

- Міжнародний репінський пленер (3-х тижневий міський фестиваль, наповнений різноформатними заходами).

- Аукціон (щорічний аукціон по продажу кращих робіт пленеру).

- Ярмарки майстрів та ремісників (одноденна ярмарка майстрів та ремісників на центральній площі міста).

- Фестиваль однієї пам'ятки (щорічний фестиваль, присвячений одній із пам'яток культурної спадщини м. Чугуєва).

Прогнозований туристичний продукт та кількісна аудиторія

Міжнародний репінський пленер – щорічний 3-х тижневий культурно-історичний івент для мешканців м. Чугуєва та туристів (приблизно 10 тис. відвідувачів/рік):

□ Ярмарки майстрів та ремісників (50 учасників та 2500 відвідувачів/рік);

□ Фестиваль однієї пам'ятки (500 відвідувачів/рік);

□ Віртуальні 3D екскурсії по місту (1500 осіб/рік);

□ Театралізовані тематичні екскурсії по місту (1500 осіб/рік);

□ Майстер-класи від учасників Міжнародного репінського пленеру (150 учасників/рік).

У межах європейської програми CHOICE Туристична Асоціація України здійснила заходи у межах проекту

- розроблено і профінансовано туристичний бренд м. Чугуїв;
- розроблено та затверджено на засіданні чергової X сесії Чугуївської міської ради інформаційні таблички, що будуть встановлені на об'єктах культурної спадщини м. Чугуїв;

- здійснено запис двох аудіогідів на об'єктах культурної спадщини м.Чугуїв ("Чугуїв – батьківщина Іллі Рєпіна" та "Архітектура військових поселень міста Чугуєва Харківської області"), а також розміщено їх на он-лайн платформі, в т. ч. у соцмережах;

- розроблено:

- o проект дорожньої мапи популяризації культурної спадщини м. Чугуїв;

- o проект концепції маркування маршрутів для використання при записі аудіогідів;

- o туристичні маршрути у м. Чугуїв (два).

- o Проект туристичного інформаційного сайту salut-ua.com (Салют. Місто: розвиток через туризм).

1. Проект календаря подій м. Чугуїв.

2. Концепція туристичного бренду міста Чугуєва..

Проект буде здійснюватися на основі державно-приватного партнерства. Вартість склала 15 тис. €.

В рамках даних проектів пропонується 3-денний тур Харків-Чугуєв - Фігурівка - Малинівка

Цікава і пізнавальна екскурсія в один з найкрасивіших куточків Слобожанщини, в Чугуївський край. Символом і гордістю цих місць безумовно є величний Сіверський Донець. А з 2006 року в цьому екологічно чистому місці Харківщини - в Малинівці - працює найбільший лікеро-горілчаний завод Європи - "ПРАЙМ".

У програмі туру: екскурсія по м Харкову, дорожня екскурсія, екскурсія по Чугуєву, відвідування музею Рєпіна і картинної галереї, храм в Кочетку, екскурсія та дегустація на заводі "Прайм", відпочинок на Сіверському Дінці.

Маршрут: Харків-Чугуїв - Кочеток - Фігурівка - Малинівка - завод "Прайм" –Харків.

Тривалість туру: 2 дні

Харчування Пропонуємо за додаткову плату:

- обід в кафе (від 100 грн з особи);
- сухий пайок (від 60 грн з особи);
- ланчбокси (від 90 грн з особи);
- куліш (від 60 грн з особи).

Транспорт: Автобус класу люкс (Mercedes, Neoplan, Wolkswagen, Scania, MAN, Setra і ін.), Супровід групи гідом, екскурсійне обслуговування, страхування медичне та від нещасного випадку. Ціна аренди обраних автобуса на 20 Посадковий Місць для туристичної компанії ставити 180 грн / рік (автобусний супровід во время туру - 12 рік.).

Тип туру: Груповий

• Вхідні квитки в музеї та на інші екскурсійні об'єкти, майстер-класи, театралізації, харчування, оренда альтанок і т.п. оплачується додатково. Проведемо розрахунок можливих витрат та визначення вартості туру. Розробимо програму туру (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Програма туру «Дороговказ на Схід»

День	Програма
День 1	<p>8.00 Приїзд до Харкова.</p> <p>9.00-12.00 Оглядова екскурсія по місту Харків - одне з найкрасивіших міст України, місто-мільйонник! Тут знаходиться найбільша величезна площа в Європі.</p> <p>У Харкові є власний Діснейленд. Однією з головних визначних пам'яток є парк Горького, який в останні роки став одним з кращих парків атракціонів не тільки в Україні, а й, мабуть, в Європі. У цьому місті знаходиться знаменитий «трикутник» соборів: Покровський, Успенський і Благовіщенський.</p> <p>12:00 - Екскурсія в Музей історії та залізничної техніки Південної залізниці.</p> <p>14:00 Поселення в готель. Час - два часу для відпочинку ...</p> <p>16:00 - Факультативно екскурсія в «Музей сексу і сексуальних культур світу»</p> <p>17:00 - Вільний час в Харкові пропонується провести в Парку Горького - це один з кращих парків розваг Європи і одна з визначних пам'яток Харкова.</p>

	Можна покататися на канатній дорозі, яку газета "TheGuardian" включила в список 10 кращих підйомників світу, прогуляється по парку, подивитися, що ж в ньому незвичайного. Харківське колесо огляду - найвище в Україні і входить в сотню найбільш високих у світі.
День 2	08:00 - 9:00 Виселення з готелю. Сніданок (входить у вартість). Вїзд з Харкова. 10:30 Приїзд в м.Чугуїв, проживання на туристичній базі Малинівка 11.00-13.00 - Чугуївське військове поселення і Чугуївський гарнізон. Імператорський шляховий палац, Чугуївський меморіальний музей І.Рєпіна, галерея, краєзнавчий музей 13.00-14.00 Поселення в готель. Годину часу для відпочинку і обіду 15.00- всі бажаючі можуть помилуватися мальовничою річкою Сіверський Донець, з якої писав свої неповторні пейзажі художник Ілля Рєпін, на один з найдовших троллеїв в Україні - Тролів в Чугуєві - швидкісний політ над кронами дерев і дзеркальної гладдю води затишній мальовничої річки. Прогулянка парком культури і відпочинку ім. Рєпіна. 720-ти метровий Тролів в Чугуєві поєднує в собі багаторічний досвід компанії SkyPark в будівництві канатних атракціонів. Політ на тролів в Чугуєві - це якісне спорядження та обладнання, надійні конструкції, зручні сидіння-крісла, професійні інструктори і незабутні враження від споглядання краси природи з висоти пташиного польоту.
День 3	8.00 Сніданок, збори 10.00 - Малинівка. Екскурсія на лікєро-горілчаний завод "Прайм" .- найбільший лікєро-горілчаний завод в Європі - "Прайм". Туристи знайомляться з новітніми технологіями виробництва горілки. Побачать весь складний шлях створення горілки, починаючи від збору і підготовки компонентів до складу з готовою продукцією. Куди б не потрапили гості, в купажний цех, цех депалетизації, палетизації, водопідготовки, розливу, або в дегустаційний зал, лабораторію або галерею Менделєєва - скрізь відчувається незвіданий світ лікєро-горілчаних технологій. Тут функціонує "Перший український музей горілки". 13.00 Фігурівка - відпочинок на Печенізькому водосховищі, Сіверському Дінці, на базі відпочинку Малинівка. 20.00 Приїзд до Харкова.

Джерело: Власні дослідження

Для проживання учасників туру обрано готель «Елегія» м. Харкова і база відпочинку «Малинівка» м. Чугуєва:

- готель «Елегія» м. Харкова (1 доба/1 ночівля);
- база відпочинку «Малинівка» м. Чугуєва (1 доба/1 ночівля).

Таблиця 4.3

Вартість проживання у засобах розміщення, обраних для туру

«Дороговказ на Схід»

Засіб розміщення	Вартість проживання (за 1 добу) (у вартість проживання включені сніданки)		
	Одномісний стандарт	Двомісний	Двомісний DBL
Готель «Елегія»	380 грн	450 грн	480 грн
База відпочинку «Малинівка»	650 грн	750 грн	790 грн

Джерело: власні розрахунки

Вартість туру «Дороговказ на Схід» складається з вартості основних послуг за умовами туру. Вартість основних послуг включає транспортування (автобусні перевезення), проживання, харчування (включена лише вартість

сніданків); вартість додаткових послуг, включених до ваучера за бажанням туриста: (Будинок-музей Репіна - вхідний квиток - 8/10 грн .; екскурсійне обслуговування на групу 15 чол. - 15/15 грн., Майстерня художника - вхідний квиток - 3/10 грн .; екскурсійне обслуговування на групу 15 чол. - 10 / 10 грн; Художня галерея - вхідний квиток - 10/15 грн; екскурсійне обслуговування на групу 20 чол. - 15/15 грн; в виставковий зал: - 3 грн; Краєзнавчий музей - вхідний квиток - 8/10 грн; екскурсійне обслуговування на групу 20 чол. - 15/15 грн .; в виставковий зал: - 3 грн; Шляховий палац - вхідний квиток - 15/15 грн; екскурсійне обслуговування на групу 20 чол. - 10/10 грн.; навчання в творчих і музейних студіях, проведення майстер-класів (група до 20 чол.) - 15 грн. за заняття і 3 грн. з кожного учня; податки та інші види обов'язкових платежів, прибуток туроператора 20 % (включена комісійна винагорода турагента); знижки, що надаються туроператором туристу з окремих видів послуг турпакета; комісійна винагорода турагента; чисельність туристів в групі - 20 осіб; кількість осіб, що супроводжують групу за даним маршрутом - 1.

$$V_T = 280 * 12 + ((450 + 750) + 100 + 20\%) * 20 / 20 + 1 = 1636 \text{ грн.}$$

Отже, середня вартість туристичного ваучера становить 1636 грн. (розраховано для 1-го дорослого за умови проживання у номері двомісний).

У вартість туру не включено: переїзд до місця зустрічі, харчування, що не включено до розважальних програм, страхування.

Отже, вартість автобусного туру «Дорогоказ на Схід» тривалістю 3 днів (2 ночі) становить 1636 грн/58 \$. Визначена ціна є виправданою за сучасних ринкових умов. Новостворений туристичний продукт буде користуватися попитом як серед туристів України та близького зарубіжжя.

Постійні витрати підприємства на місяць, що відображається в вартості туристичного продукту складають:

- 1) накладні витрати підприємства 3500,0 грн;
- 2) рекламні послуги – орієнтовно приймаємо вартість реклами на місяць 1500,0 грн;

3) заробітна плата працівників: менеджер то туризму – 3500,0 грн;
податки з заробітної плати, що складають 37,2 % від суми заробітної плати – 1300,0. Всього: 9800,0 грн.

Зпрогнозуємо, що за місяць, туристичне підприємство здійснить організацію таких турів для 60 туристів. Отже, постійні витрати на один турпакет: $9800/60=163$ грн.

Розрахуємо загальні витрати на 20 турпакетів:

$$Z_{в}^{20}=(1636+163)*20=35980 \text{ грн}$$

Визначимо прибуток підприємства та комісійну винагороду – 20,0%:
 $1799 * 0,20 = 359,8$ грн.

Визначимо ціну одного тур пакета – $1799 + 359,8 = 2158,8$ грн.

Причому, порівнюючи із середньою ціною подібного туру на ринку – 2200,0 грн., така ціна є досить прийнятною.

Знайдемо точку беззбитковості, що покаже, яку кількість путівок необхідно продати, для отримання прибутку, а також для покриття витрат підприємства на даний продукт.

$$T_6=9800/2158,8-1799=27 \text{ туристів}$$

Бачимо, що вже на 27-му туристові підприємство отримує прибуток.. Точка беззбитковості, це саме та кількість туристів, коли дохід покриває витрати, графік виручки від реалізації, пересічеться з сукупними витратами. Таким чином, автобусний тур «Дороговказ на Схід» буде прибутковим, цікавим, виходячи з програми туру, туристам.

2022 року відзначатиметься 300-річчя від дня народження Г.С. Сковороди, філософа, діяча української культури, якого знають, читають, вивчають і досліджують у всьому світі.

У Програмі розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2019 – 2023 роки Харківською обласною державною адміністрацією передбачено ряд заходів щодо відзначення 300-річчя Григорія Сковороди, а саме: з обласного бюджету виділено:

□ 700,0 тис. грн на проектно-кошторисну документацію на відновлення пам'ятки архітектури XIX століття – комори (з можливістю пристосування під виставкові та конференційну зали), яка розташована на території Національного літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди;

□ 180,0 тис. грн на виготовлення науково-проектної документації на ремонтно-реставраційні роботи по відновленню пам'ятки історії місцевого значення - нежитлової будівлі, яка знаходиться в сел. Бабаї Харківського району, де в 70-х роках XVIII століття жив Г.С. Сковорода.

Пропонуємо тур Український Сократ. Бабаї - Сковородинівка

"Світ ловив мене, але не спіймав". Спробуємо й ми зловити хоч пам'ять про видатного українського поета, музиканта, філософа й просвітителя Г.С. Сковороду (1722-1794).

Чим цікавою буде екскурсія:

- після реставрації музей Сковороди став носити звання Національного;
- життя та творчість цього видатного українця викликає незмінний інтерес у всіх категорій туристів;

- ця екскурсія є класичним зразком сучасної екскурсійної програми, оскільки гармонійно поєднує в собі розповідь екскурсовода, відвідування музею та відпочинок на природі.

У програмі туру дорожня екскурсія, садиба Ковалевського, відвідування музею Г.С. Сковороди в Сковородинівці, сквородинівська криниця в Бабах, відпочинок на природі.

Маршрут : Харків - Бабаї - Сковородинівка

Тривалість туру: 6-8 годин

Харчування: за додаткову плату: обід у кафе (Від 100 грн з особи); сухий пайок (Від 60 грн з особи); ланчбокси (Від 90 грн з особи); куліш (Від 60 грн з особи).

Транспорт: транспортне обслуговування автобусами класу люкс (Mercedes, Neoplan, Wolkswagen, Scania, MAN, Setra і ін.), супровід групи

гідом, екскурсійне обслуговування, страхування медичне та від нещасного випадку.

Тип туру - груповий

Мета: пізнання історії, відпочинок та оздоровлення

Екскурсійна програма

Дорожня екскурсія: значення особистості філософа в українській культурі, робота в Харківському колегіумі, місця на Харківщині, пов'язані з його ім'ям.

Сковородинівка - садиба поміщика Андрія Ковалевського, де пройшли останні роки життя Г.С. Сковороди. Музей, присвячений його життю і творчості, пам'ятні місця: дуб, рукотворні ставки, сад, липова алея, могила філософа. Цікаво спланований парк - доріжки розходяться від центральної галявини, як сонячні промені. За легендою, Сковорода сам вибрав місце для своєї могили біля улюбленого дуба і власноруч її викопав.

Особливу атмосферу і дух генія можна відчутти, відвідавши садибу в нічний час, особливо під час проведення фестивалю "Вчора - Івана, сьогодні - Купала".

При 8-годинній розширеної екскурсії буде запропоновано відвідати також сквородинівську криницю в Бабаївському лісі. Вода в ній має тонізуючий присмак. Легенда свідчить, що знаменитий філософ встромив свій посох в землю, і з неї почав бити холодний ключ. У 70-х роках XVIII ст. Сковорода зупинявся в Бабаях в будинку свого друга Якова Правицького. Вважається, що саме тут він написав "Байки харківські". Зараз сквородинівська криниця має статус гідрологічного пам'ятника природи. Залишки садиби Правицького (а потім губернатора Щербініна) в Бабаях, де гостював і писав свої праці філософ. На зворотньому шляху можна організувати в мальовничому місці пікнік із смачним кулішем та іншими частуваннями (від 60 грн. з людини в залежності від групи).

Вартість на людину в грн

Кількість оплачуваних місць + безкоштовні	50+4	44+4,44+10	40+8,40+14	36+12,36+18	30+4,30+8	25+4,25+13	1 5+2, 16+2, 17+3, 20+4
6-ти годинна екскурсія	150	170	188	208	250	300	350
8-ми годинна екскурсія	180	205	225	250	300	360	420

Джерело: власні розрахунки

У вартість включено: транспортне обслуговування автобусами класу люкс (Mercedes, Neoplan, Wolkswagen, Scania, MAN, Setra і ін.), супровід групи гідом, екскурсійне обслуговування, страхування медичне та від нещасного випадку.

Примітки

- Маршрут туру може бути скоректований за бажанням замовника.
- Вхідні квитки до музеїв та на інші екскурсійні об'єкти, майстер-класи, театралізації, харчування, оренда альтанок і т.п. оплачуються додатково.
- Музей Сковороди - 15 / 25 грн. з чол

Історично-культурна спадщина є фундаментом, на якому будується національна культура, ідентифікатором, що визначає самобутність нації.

4.3. Концепція створення атласу «Харківщина. Культурно-історична та природна спадщина»

Збереження й використання культурної та природної спадщини тісно пов'язані з формуванням ефективних механізмів забезпечення органів управління різного рівня та громадян інформацією про національну спадщину країни в цілому та її регіонів.

Одним з найважливіших елементів такого механізму є побудова системи інформаційного забезпечення сфери збереження спадщини та створення відповідних картографічних творів – атласів, карт, картосхем та планів.

Картографування спадщини як загальноприйнята та міжнародна мова комунікації та спілкування виступає важливим чинником популяризації спадщини країни, її культурного розвитку та інтеграції у світову спільноту.

Досвід комплексного, в тому числі географічного, вивчення, інвентаризації й картографування культурної й природної спадщини у світі порівняно невеликий.

На сьогодні картографування культурної спадщини здійснюється в таких напрямках:

- створення спеціалізованих тематичних карт і атласів;
- створення та включення карт культурної спадщини до комплексних національних і регіональних атласів;
- включення об'єктів культурної спадщини до туристичних карт і атласів;
- створення карт спадщини, що використовуються при розробленні територіальних планів і проектів районного планування областей, курортних і туристичних комплексів тощо [52].

Україні завершено багаторічну роботу над повномасштабною версією «Національного атласу України» (2007). Зважаючи на необхідність надання користувачам атласу інформації та знань про місце України в світовій культурній спадщині та про саму спадщину як національне надбання українського народу, до картографічної частини вступного блоку включено розділ «Культурна та природна спадщина». Розділ складається з трьох карт масштабу 1:8 000 000 та 1:5 000 000: «Історико-культурні пам'ятки загальнодержавного значення» (історії, монументального мистецтва, археології, архітектури), «Пам'ятки природної спадщини загальнодержавного значення» (біосферні заповідники, природні

заповідники, національні природні парки, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки–пам’ятки садово-паркового мистецтва), «Історико-культурні заповідники та історичні населені місця» (і об’єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО).

Карти, які створено на базі статистичних, літературних та інших даних, відображають типи, кількість та особливості поширення найбільш важливих елементів національної спадщини. Наявність та тематичний зміст карт зазначеного розділу свідчить про суттєвий поступ українських науковців у їхньому прагненні щодо піднесення ролі спадщини в суспільному, економічному та духовному житті України [51].

Відмінністю створення вітчизняних регіональних атласів останніх років є значно більша кількість рекреаційних і туристичних карт у їхньому складі та помітно збагачена інформаційна насиченість.

Практичні шляхи та пропозиції щодо збереження і використання культурної спадщини України в сучасних соціально-економічних умовах відображено: основні археологічні пам’ятки та видатні пам’ятки античної та середньовічної архітектури; видатні об’єкти культурної спадщини кінця XVIII–XX століть; територіальні особливості розміщення пам’яток за типами і кількістю в розрізі адміністративних районів.

Уже вийшли географічні атласи майже всіх областей України, до яких обов’язково включена карта пам’яток історії та культури. Крім того, деякі атласи мають нові оригінальні карти із зазначеної тематики, наприклад, історико-етнографічні, народних художніх промислів та ремесел, дитячих туристично-краєзнавчих маршрутів.

Зроблено значні кроки в розвитку регіонального тематичного атласного картографування спадщини харківськими науковцями В.А. Пересадько і К.В. Шпурік (рис. 4.2). Зокрема, вони обґрунтували структуру й зміст Атласу природної та історико-культурної спадщини Харківської області.

Дослідники пропонують атлас, що включає інформацію про природну та історико-культурну спадщину Харківської області та місце області в історико-культурній спадщині України, що відображається як на карті, так і в текстових нарисах та ілюстраціях до них.

Дослідивши міжнародний досвід нами пропонується доповнити атлас природної та історико-культурної спадщини Харківської області розділом, що буде включати кадастр об'єктів природної та історико-культурної спадщини Харківської області, що стане в пригоді саме в електронній версії атласу, де шляхом посилань на кожен об'єкт буде подано паспортну інформацію про об'єкт спадщини, доповнено таблицями, фотографіями та довідковими текстовими матеріалами і блоком довідкової інформації.

Особлива увага приділяється розробці ГІС природної та історико-культурної спадщини Харківської області [51].

Туристичні карти й атласи, які у великій кількості видаються в Україні й за кордоном, орієнтовані на формування в потенційних споживачів рекреаційних послуг загальних уявлень про можливості відпочинку й туризму на відповідній території.

В Україні на сьогоднішній день туристична тематика посідає одне з провідних місць серед картоскладальних робіт. Серед видань туристичної тематики, у складі яких найбільш повно відображені об'єкти культурної спадщини, слід відзначити такі карти: – «Україна. Туристична карта». Масштаб 1:1 000 000. Підготовлена та видана ДНВП «Картографія» у 2011 році (редактори – В.В. Вдовенко, Г.М. Кучеренко); – «Україна. Туристична карта». Масштаб 1:1 250 000.

Підготовлена та видана ЗАТ «Інститут передових технологій» на замовлення ДП «Національна туристична організація» в 2013 році (редактор – Д. Вортман).

В основу їхнього створення покладено відповідні політико-адміністративні карти та різнопланові матеріали з туристичної тематики – путівники, нариси, довідники, джерела енциклопедичного змісту тощо. На

картах подано цікаві в туристично-екскурсійному плані населені пункти, занесені до Списку історичних населених місць України. Карти відображають різнобічну інформацію про туристичні об'єкти – найвідоміші історико-культурні та архітектурні пам'ятки, археологічні пам'ятки, об'єкти природно-заповідного фонду, музеї та курорти, центри народних ремесел, місця та роки історичних подій тощо.

Карти також доповнюють брошури з текстовою частиною. У 2015 році ДНВП «Картографія» підготувало та видало атлас «Туристичне намисто України» (відповідальний редактор – Н.О.Крижова). Це довідкове ілюстроване картографічне видання містить детальну інформацію краєзнавчого змісту, туристичні карти областей і регіонів України, на яких подано різноманітні відомості про найвидатніші пам'ятки сакральної та світської архітектури, пам'ятні місця історичних битв та пам'ятники на їхньому місці, музеї, історико-культурні заповідники, археологічні пам'ятки і печерні міста, фортеці та найбільш цікаві й привабливі пам'ятки природи, курорти та санаторії України [53].

Оцінка розглянутих картографічних творів свідчить про Практичні шляхи та пропозиції щодо збереження і використання культурної спадщини України в сучасних соціально-економічних умовах значні зміни в характері відображення спадщини на туристичних картах, що сталися на початку 2000-х років. У багатьох виданнях подається цілеспрямована й детальна картографічна інформація різноманітної тематичної спрямованості зі складною й розвинутою структурою легенди. Досягнутий рівень картографування дає змогу не тільки успішно розвиватися в зазначеному напрямі, а й може стати достатньо надійною базою для розвитку відповідних картографічних досліджень спадщини у вигляді спеціальних тематичних карт аналітичного та синтетичного характеру.

Метою розроблення Атласу культурної та природної спадщини є формування зводу сучасної просторової інформації та знань про історико-культурний потенціал країни, виявлення закономірностей та особливостей

розміщення об'єктів і територій культурної спадщини, оцінювання потенціалу культурної спадщини регіонів та населених місць, установа шляхів включення спадщини до різних видів суспільної діяльності, характеристика сучасного стану державного управління охороною, збереженням, відновленням і використанням культурної та природної спадщини, представлення матеріалу для розроблення відповідних загальнодержавних, регіональних і місцевих програм, різних довідкових та нормативних документів.

Атлас призначається для працівників культури, науки, краєзнавців, викладачів та студентів, владних структур регіонів різного рівня для широкого використання в управлінській, економічній, екологічній, просвітній, культурній та інших сферах діяльності, а також громадян України, які цікавляться культурою та історією своєї Батьківщини.

Карти Атласу стануть важливою складовою інформаційних ресурсів держави та основою для розроблення й реалізації загальнодержавних та регіональних програм розвитку та збереження спадщини.

Видання такого атласу могло б мати велике пропагандистське значення, а саме – відігравати роль візитівки та культурного посланця України за кордоном.

Планується, що карти Атласу будуть орієнтовані значною мірою на встановлення значення об'єктів спадщини для економічного розвитку держави, її регіонів, розвиток туризму та екскурсійної діяльності, формування духовності людей. У зв'язку з цим глибоко досліджуються показники щільності та виявляються регіональні відмінності розміщення об'єктів спадщини, зроблено спробу інтегрального оцінювання потенціалу спадщини регіонів.

Тут же знайдуть відображення й ті аспекти регіональної соціальної і туристичної інфраструктури, які дадуть можливість скласти уявлення про рівень і перспективи використання спадщини, рівень розвитку інституціональної, законодавчої та нормативно-правової, матеріально-

технічної баз охорони, збереження та розвитку спадщини, рівень державної підтримки через реалізацію відповідних державних та регіональних програм тощо.

З огляду на масштабність майбутньої роботи та необхідність відповідного теоретико-методичного обґрунтування, перспективні напрями атласного картографування культурної та природної спадщини можуть включати:

- розроблення наукових та методичних засад атласного картографування спадщини на різних територіальних рівнях, визначення напрямів, вимог та особливостей створення картографічних творів для потреб спадщини, які повинні складати цілісну систему (вибір об'єктів та їхня класифікація, масштабний ряд, форми представлення інформації тощо);

- створення й видання поліграфічної та електронної версій Атласу «Харківщина. Культурна та природна спадщина» з використанням сучасних інформаційних технологій і розробок;

- створення й видання регіональних атласів культурної та природної спадщини, окремих районів і населених місць (поліграфічної та електронної версій), підготовлених на єдиних науковометодичних засадах;

- створення й розвиток відповідної державної та регіональних інформаційних баз даних про об'єкти культурної й природної спадщини (в перспективі – геоінформаційних систем).

Висновки до 4 розділу

Історико-культурна спадщина є фундаментом, на якому будується національна культура, ідентифікатором, що визначає самобутність нації. На території Харківської області налічується 9449 пам'яток культурної спадщини, з них: 6895 – археології, 2475 – історії, 77 – монументального мистецтва, 1 – історії та монументального мистецтва, 1 – археології та історії, з них 1317 – національного значення, 8132 – місцевого значення.

На Харківщині визначили 6 туристичних "магнітів", які вже зараз приваблюють найбільше мандрівників і навколо яких розроблятимуться нові екскурсії та тури – короткі 3-5 днів й тривалістю до 10 днів, зокрема це:

Шарівський палацово-парковий комплекс (садиба у неоготичному стилі, яка належала відомому цукрозаводчику Леопольду Кьонігу); літературно-меморіальний музей ім. Сковороди (садиба в Золочівському районі, в якій останні роки жив філософ і на території якої похований); художньо-меморіальний музей Іллі Рєпіна в Чугуєві; Кицівська пустеля (піщані бархани в заплаві річки Сіверський Донець у Печенізькому районі); парк ім. Горького у Харкові (з атракціонами та ігровими майданчиками); Фельдман Екопарк (комплекс під Харковом, основна частина якого – зоопарк).

У 2018 році відбулася велика подія в розвитку культурно-історичної спадщини України. Міністерство культури України в рамках проведення Року культурної спадщини започаткувало великий соціально-культурний проект «Малі міста – великі враження». До проекту потрапили 2-два об'єкти культурно-історичної спадщини Харківської області: м. Чугуїв і Шарівський палацово-парковий комплекс.

Також у межах європейської програми CHOICE Туристична Асоціація України реалізує проект "Культурна спадщина в контексті розвитку туризму в м. Чугуїв", що спільно фінансується Європейським Союзом.

В рамках даних проектів започатковано проект для м. Чугуєв «Рєпінський пленер», що є унікальною ідеєю для міста, для місцевого населення, оскільки малі міста України поки що мало кому відомі і тільки так можна оживити життя в них, розкрити історію, показати їх культуру. Отже, дослідивши міжнародний досвід, в роботі на прикладі даного проекту нами показано як можна зробити його масштабним та неповторним.

2022 року відзначатиметься 300-річчя від дня народження Г.С. Сковороди, філософа, діяча української культури, якого знають, читають, вивчають і досліджують у всьому світі. Харківщина готується до цього свята.

Нами запропоновані проекти туру та екскурсії, присвячених історико-культурним подіям Харківської області: 3-денний тур Харків-Чугуїв-Малинівка «Дороговказ на Схід», де народився художник Рєпін та екскурсія Харків - Бабаї – Сквородинівка, де працював та похований великий філософ Г. Скворода. Розрахунки показали, що дані пропозиції є ефективними, будуть популярними серед туристів та приносили прибуток туристичному підприємству.

Також розглянуто питання щодо створення атласу історико-культурної спадщини Харківської області. Зроблено значні кроки в розвитку регіонального тематичного атласного картографування спадщини харківськими науковцями В.А. Пересадько і К.В. Шпурік. Зокрема, вони обґрунтували структуру й зміст Атласу природної та історико-культурної спадщини Харківської області. Дослідники пропонують атлас, що включає інформацію про природну та історико-культурну спадщину Харківської області та місце області в історико-культурній спадщині України, що відображається як на карті, так і в текстових нарисах та ілюстраціях до них.

Дослідивши міжнародний досвід нами пропонується доповнити атлас природної та історико-культурної спадщини Харківської області розділом, що буде включати кадастр об'єктів природної та історико-культурної спадщини Харківської області, що стане в пригоді саме в електронній версії атласу, де шляхом посилань на кожен об'єкт буде подано паспортну інформацію про об'єкт спадщини, доповнено таблицями, фотографіями та довідковими текстовими матеріалами і блоком довідкової інформації.

Карти Атласу є важливою складовою інформаційних ресурсів держави та основою для розроблення й реалізації загальнодержавних та регіональних програм розвитку та збереження спадщини. Видання такого атласу має велике пропагандистське значення, а саме – відігравати роль візитівки та культурного посланця України за кордоном.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідження розвитку туризму на основі історико-культурного потенціалу Харківської області показали, що у сучасних вітчизняних та міжнародних документах, що стосуються розвитку туризму, наголошується на економічному, світоглядному, пізнавальному й комунікативному значенні туризму як особливого соціально-культурного інституту загальнолюдської культури, що, безперечно, актуалізує розвиток та використання в туризмі унікальної історико-культурної спадщини кожної країни та регіону, виокремлюючи її неповторність та особливості.

Дослідження доводять, що історико-культурні ресурси – це система об'єктів та явищ культурної спадщини, в тому числі нематеріальної, які мають велике суспільне значення, можуть використовуватись або використовуються для задоволення духовних, пізнавальних і рекреаційних потреб людини та розглядаються як фактор економічного, соціального та гуманітарного розвитку суспільства.

На сучасному етапі, завдяки діяльності громадських об'єднань, організацій в сфері туризму, професійних асоціацій гідів та екскурсоводів, відроджується тенденція до зацікавлення внутрішнім туризмом, особливо історико-культурним, на принципово новій основі, з метою відкрити туристам ще невідомий для багатьох світ історії та культури України.

Дослідження показали, що Харківська область не є перенасиченою культурно-історичними пам'ятниками регіоном. З огляду на це при дослідженні регіону зроблено наголос на сукупності значень чинників туристичної привабливості території, які характеризують стан матеріально-технічної бази туристичного комплексу регіону в цілому, вподобання туристів, екскурсантів і т.д.

З огляду на це розглянуто три типи туристично-рекреаційних ресурсів Харківщини: природно-оздоровчі, історико-культурні та соціально-економічні.

Мережа установ, що створюють умови для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури та задоволення культурних потреб жителів Харківської області, включає 2163 заклади культури усіх систем і відомств, із них 1180 - у сільській місцевості. Культурна спадщина є фундаментом, на якому будується національна культура, ідентифікатором, що визначає самобутність нації. На території Харківської області налічується 9449 пам'яток культурної спадщини, з них: 6895 – археології, 2475 – історії, 77 – монументального мистецтва, 1 – історії та монументального мистецтва, 1 – археології та історії, з них 1317 – національного значення, 8132 – місцевого значення.

Аналіз природно-рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу Харківської області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Можна стверджувати, що Харківська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Щоб зберігати стійкі позиції з розвитку туризму в Харківській області варто передбачити:

- створення сприятливих умов для розвитку існуючих і приходу нових українських і закордонних мережних лідерів туристичного сектора. Стимулювання розвитку конкуренції в секторі;
- налагодження системи інформування цільових груп споживачів про туристичні можливості області;
- налагодження системи управління туристичною привабливістю області;
- формування туристичних дестинацій як концепту розвитку регіональної системи туризму;
- просування концепції «дружні та комфортні міста» та її технологічне забезпечення;

- формування привабливості обласного середовища для туристів;
- забезпечення безпеки перебування в Харківській області та супровід індивідуальних туристів;
- налагодження системи управління подієвістю, у т.ч. у сфері культури та спорту;
- створення Координаційної ради з питань розвитку туризму при обласній державній адміністрації;
- узагальнення та розповсюдження досвіду ВНЗ з питань розвитку кулінарного та освітянського туризму, залучення навчальних закладів до популяризації та впровадження авторських розробок у діяльність мереж ресторанів міста й області, що будуть брати участь у реалізації програм розвитку кулінарного туризму регіону;
- розвиток індустрії дозвілля, шопінгу та розваг, що включатиме комплекс таких заходів.

На Харківщині визначили 6 туристичних "магнітів", які вже зараз приваблюють найбільше мандрівників і навколо яких розроблятимуться нові екскурсії та тури – короткі 3-5 днів й тривалістю до 10 днів, зокрема це: Шарівський палацово-парковий комплекс (садиба у неоготичному стилі, яка належала відомому цукрозаводчику Леопольду Кьонігу); літературно-меморіальний музей ім. Сковороди (садиба в Золочівському районі, в якій останні роки жив філософ і на території якої похований); художньо-меморіальний музей Іллі Рєпіна в Чугуєві; Кицівська пустеля (піщані бархани в заплаві річки Сіверський Донець у Печенізькому районі); парк ім. Горького у Харкові (з атракціонами та ігровими майданчиками); Фельдман Екопарк (комплекс під Харковом, основна частина якого – зоопарк).

У 2018 році відбулася велика подія в розвитку культурно-історичної спадщини України. Міністерство культури України в рамках проведення Року культурної спадщини започаткувало великий соціально-культурний проект «Малі міста – великі враження». До проекту потрапили 2-два об'єкти

культурно-історичної спадщини Харківської області: м. Чугуїв і Шарівський палацово-парковий комплекс.

Також у межах європейської програми CHOICE Туристична Асоціація України реалізує проєкт "Культурна спадщина в контексті розвитку туризму в м. Чугуїв", що спільно фінансується Європейським Союзом.

В рамках даних проєктів започатковано проєкт для м. Чугуєв «Репінський пленер», що є унікальною ідеєю для міста, для місцевого населення, оскільки малі міста України поки що мало кому відомі і тільки так можна оживити життя в них, розкрити історію, показати їх культуру. Отже, дослідивши міжнародний досвід, в роботі на прикладі даного проєкту нами показано як можна зробити його масштабним та неповторним.

2022 року відзначатиметься 300-річчя від дня народження Г.С. Сковороди, філософа, діяча української культури, якого знають, читають, вивчають і досліджують у всьому світі. Харківщина готується до цього свята.

Нами запропоновані проєкти туру та екскурсії, присвячених історико-культурним подіям Харківської області: 3-денний тур Харків-Чугуїв-Малинівка «Дорогоказ на Схід», де народився художник Репін та екскурсія Харків - Бабаї – Сковородинівка, де працював та похований великий філософ Г. Сковорода. Розрахунки показали, що дані пропозиції є ефективними, будуть популярними серед туристів та приносили прибуток туристичному підприємству.

Також розглянуто питання щодо створення атласу історико-культурної спадщини Харківської області. Зроблено значні кроки в розвитку регіонального тематичного атласного картографування спадщини харківськими науковцями В.А. Пересадько і К.В. Шпурік. Зокрема, вони обґрунтували структуру й зміст Атласу природної та історико-культурної спадщини Харківської області. Дослідники пропонують атлас, що включає інформацію про природну та історико-культурну спадщину Харківської області та місце області в історико-культурній спадщині України, що відображається як на карті, так і в текстових нарисах та ілюстраціях до них.

Дослідивши міжнародний досвід нами пропонується доповнити атлас природної та історико-культурної спадщини Харківської області розділом, що буде включати кадастр об'єктів природної та історико-культурної спадщини Харківської області, що стане в пригоді саме в електронній версії атласу, де шляхом посилань на кожен об'єкт буде подано паспортну інформацію про об'єкт спадщини, доповнено таблицями, фотографіями та довідковими текстовими матеріалами і блоком довідкової інформації.

Карти Атласу є важливою складовою інформаційних ресурсів держави та основою для розроблення й реалізації загальнодержавних та регіональних програм розвитку та збереження спадщини. Видання такого атласу має велике пропагандистське значення, а саме – відігравати роль візитівки та культурного посланця України за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 13. С. 180.
2. Кифяк В. Ф. Організація туризму. – Чернівці: Книги-XXI, 2008. – 344 с.
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 298 с.
4. Торяник В. М., Макушев П. В. Правове регулювання туристичної діяльності. – Дніпропетровськ: ВВПЗ «ДГУ», 2016. – 256 с.
5. Єрмаченко В. Є., Брусільцева Г. М. Правове регулювання туристичної діяльності. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2012. – 208 с.
6. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
7. Король О. Д. Міжнародні туристичні потоки. – Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2018. – 512 с.
8. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України // Культура України. – 2011. – Вип. 32. – С. 169–179.
9. Давиденко І. В. Культурний туризм як сучасний напрям використання та збереження історико-культурної спадщини Одеського регіону // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 2-2(08). – С. 49–53.
10. Савіцька О. П., Федорович О. І. Культурний туризм: реалії та перспективи розвитку у Львівській області // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 376–383.
11. Кочеткова А. А. Культурний туризм в Україні: визначення, особливості, проблеми та перспективи // Збірник матеріалів за результатами IV науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Сталий

розвиток України: проблеми і перспективи». – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2016. – С. 130–133.

12. Тонкошкур М. В., Абрамов В. В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни Організація туризму (Основи туризмознавства). – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 134 с.

13. Малова Н. А. Этнический туризм: проблемы, тенденции, перспективы // Туризм и культурное наследие. – 2012. – № 2. – С. 14–16.

14. Чорненька Н. Ностальгичний туризм як окремий напрям у туризмі: поняття, функції, ознаки // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Вип. 43. Ч. 1. – С. 309–314.

15. Історико-культурний туризм в малих містах України як чинник формування національної гідності української молоді // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: матеріали III Всеукраїнської наукової конференції (18 травня 2006 р., м. Рівне). – Рівне: РДГУ, 2006. – С. 102–104.

16. Туристична політика зарубіжних країн: підручник / Бойко О. В. та ін. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 220 с.

17. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л.Г. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.

18. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. – Ніжин: НДУ ім. М. В. Гоголя, 2010. – 336 с.

19. Абрамов В. В. Історія туризму. – Харків: Форт, 2010. – 286 с.; Остапчук В. В. Історія туризму. – Ніжин, 2008. – 143 с.;

20. Устименко Л. М., Афанасьєв І. Ю. Історія туризму. – К.: Альтепрес, 2005. – 320 с.

21. Соколова М. В. История туризма. – 2-е изд., перераб. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 352 с.; Шаповал Г. История туризма. – Минск: Экоперспектива, 1999. – 303 с.

22. Квартальнов В. А. Иностранный туризм. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 312 с.; Любцева О. О., Бабарицька В. К. Туризмознавство: вступ до фаху: підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 335 с.
23. Вишневська О. О. Туристичне країнознавство. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 593 с.; Габчак Н. Ф. Туристичне країнознавство країн Європи: навч.-метод. посіб. – Ужгород: [б.в.], 2006. – 40 с.;
24. Мальська М., Гамкало М., Бордун О. Туристичне країнознавство. Європа. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 224 с.;
25. Парфіненко А. Ю. Туристичне країнознавство. – Харків.: Бурункнига, 2009. – 288 с.; Романов А. А. Зарубежное туристское страноведение. – М.: Советский спорт, 2001. – 288 с.; Семенов В. Ф. Туристичне країнознавство. – Херсон: ПП Грінь Д. С., 2013. – 391 с.
26. Дубов И. В. Музееведение. Исторические и краеведческие музеи: Краткий курс лекций. – СПб.: Изд-во С.П. ун-та, 2004. – 59 с.;
27. Музееведение. Музеи исторического профиля / под ред. К. Левыкина, В. Хербста. – М.: Высш. школа, 2008. – 431 с.;
28. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеезнавство: навч. посібник. – К.: Знання, 2008. – 428 с.; Юренева Т. Ю. Музеи мира. – М.: Эксмо, 2011. – 495 с.
29. Пустиннікова І. С., Безпалова Н. Ю. Середньовічні замки Європи. – Х.: Мікко, 2010. – 160 с.
30. Матвієнко А. Державно-правове регулювання туристичної галузі в Україні: історичний аспект // Юридична Україна. – 2014. – № 2. – С. 19–23.
31. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: збірник нормативно-правових актів / Під заг. ред. В. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.
32. Юрченко С. О., Юрченко О. Є. Міжнародний туризм. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 328 с.

33. Правовое обеспечение туризма. – М.: Федеральное агенство по туризму, 2014. – 336 с.
34. Єпіфанова Ю. С. Правове регулювання туристичної діяльності. – Х.: ФОП Бровін О.В., 2014. – 238 с.
35. Ващишин М. Правове регулювання туристичної діяльності. – Львів: ПП Сорока Т. Б., 2016. – 168 с.
36. Країнознавство: теорія та практика / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Ю. С. Занько, Н. М. Ганич. – К., 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/19110108/turizm/istoriko-kulturni_turistichni_resursi_finlyandiya
37. Заклади культури та мистецтва. Головне управління статистики у м. Києві. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=534&lang=1>
38. Заклади культури, фізичної культури і спорту України у 2017 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / Відпов. за випуск О. О. Кармазіна. – К., 2018. – 95 с.
39. Кот С.І. Про стан збереження культурної спадщини України. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань.- 2018, 134 с.
40. Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року : затверджено Рішенням обласної ради від 05 березня 2013 р. № 648–VI.
41. ОКЗ «Харківський організаційно-методичний центр туризму» : сайт [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.omctur.kh.ua/uk/content/turystsko-informaciynyy-centr>.
42. Туристична інформація на сайті Харківської облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.kharkivoda.gov.ua/ru/search/tag/name/туризм>.
43. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkiv.ukrstat.gov.ua>
44. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історикокультурний потенціал регіону : бібліогр. путівник / Упр. культури і

туризму Харк. облдержадмін., Харк. обл. універс. наук. б-ка; уклад. Г.М.Єрофєєва. – Х., 2014. – 203 с.

45. Туристичний кластер Харківщини : монографія / Колектив harkivавторів, гол. ред. О. В. Яковчук. – Харків: ФОП Панов А. М., 2019. – 432 с.

46. Департамент культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації.- Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/pro-oblast/43126>

47. Risk Map 2018. URL.- Режим доступу: <https://www.internationalsos.com/risk-outlook> (Last accessed: 25.12.2017).

48. Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року.- Режим доступу:

https://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=8096&base=77

49. Оболенцева Л.В. Дослідження іміджеутворюючих факторів та управління туристичним іміджем Харківщини в конкурентному середовищі / Л.В. Оболенцева // Международный научный журнал «Интернаука» // № 12 (22), 2 т., 2016.

50. ПРОГРАМА розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2019 – 2023 роки.- Режим доступу: <http://oblrada.kharkov.ua/ua/programa-rozvitku-kulturi-i-turizmu-kharkivskoj-i-oblasti-na-2014-2018-roki/14496-normativni-dokumenti>

51. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2001. – 395 с.

52. Бейдик О.О., Вортман Д.Я. Нові аспекти виявлення, систематизації та картографування архітектурно-історичних ресурсів як об'єктів пізнавального туризму// Туризм в Україні: економіка та культура: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (9-10 вересня 1998 р.) – К.: КМ – Трейдинг, 1998. – Частина друга. – С. 117–135.

53. Cultural tourism in Europe / Edited by Greg Richards. – Wallingford: ATLAS, 2005. – 254 p.